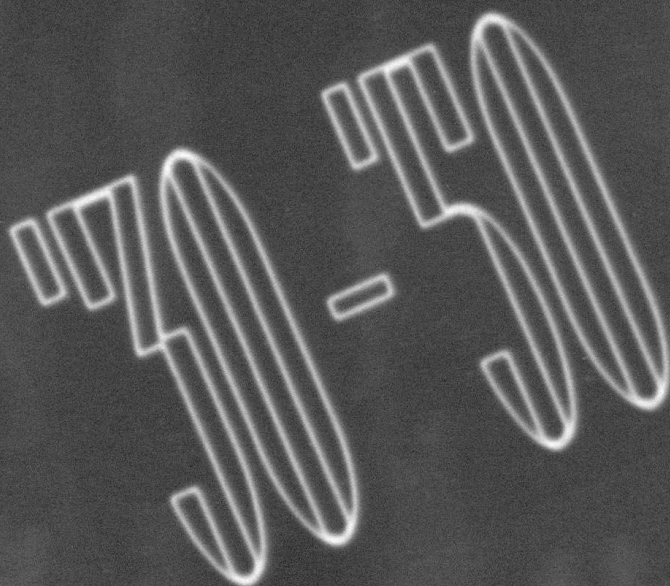

SOMA BERICHTENBLAD

nr 31/ NAJAAR 1998

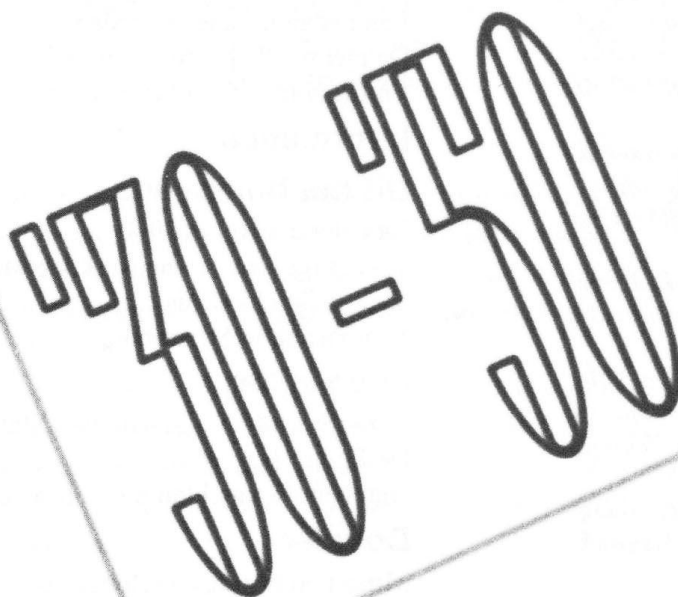

SOMA BERICHTENBLAD

nr 31/ NAJAAR 1998

L 1/2

'30-'50

*Berichtenblad
van het Studie- en
Documentatiecentrum
Oorlog en Hedendaagse
Maatschappij*

*Residence Palace - Blok E
Wetstraat 155 - Bus 2
B - 1040 Brussel
Tel.: 02 / 287 48 11
Fax: 02 / 287 47 10*

*Openingsuren
Maandag t.e.m. vrijdag
9 - 12 en 13 - 17u.*

*Redactie
Isabelle Ponteville*

*Coördinatie
Dirk Martin
Frans Selleslagh*

*Tekstverwerking
Nicole Meganck*

*Vormgeving
Anne Bernard*

*Druk en afwerking
Ceuterick Leuven*

*Verantwoordelijke uitgever
J. Gotovitch
H. Maubelstraat, 52
1190 Brussel*

Woord vooraf 3

In memoriam

Albert De Jonghe 4
Maurice De Wilde 7

De schatkamer

Aanwinsten van het archief 8
Een belangrijke aanwinst 11
Iconografie 12
Fototheek 12
Videotheek 13
Een nieuwe leeszaal 13

Op het getouw

De commissie voor joodse bezittingen 18

Initiatieven

Een tentoonstelling over Vrouwen en Oorlog. Balans 22
Seminaries 23
Europe in exile 25
België en het Marshallplan 26
Een pedagogische studiedag 27
De nieuwe 'Diplodocus' is er ! 28
Proceedings of the International Conference Brussels 29

Informatica 30

Uit het buitenland

Barcelona, oktober 1940 32
Oprichting van een netwerk van instituten voor Heden-
daagse Geschiedenis 34
Symposium te Straatsburg 35

In de kijker

Bibliothek für Zeitgeschichte, Stuttgart 37
De Franse legerarchieven 41
Oktober '43 : realiteit en representatie 44

Dossier

Musea en oorlogsgeschiedenis

Welke plaats voor de historicus ? 49

1999, een jaar vol gevaren?

Het jaar dat nu ten einde loopt, werd voor het SOMA gekenmerkt door enkele bijzonder geslaagde verwezenlijkingen, met op de eerste plaats de twee Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis die respectievelijk gewijd waren aan de themata "Nationalisme" en "Vrouw en Maatschappij". Daarnaast is de aan een verwant onderwerp gewijde reizende tentoonstelling Vrouwen en oorlog aan een tournee door heel het land begonnen.

Op het vlak van internationale wetenschappelijke samenwerking, heeft het colloquium Europe in Exile, dat te Oxford werd georganiseerd in samenwerking met het Balliol College, veel succes gekend en zal het aanleiding geven tot publicaties. In november vond te Brussel de eerste werkvergadering plaats van het netwerk van navorsings- en documentatie-instellingen voor eigentijdse geschiedenis, met deelnemers uit Frankrijk, Nederland, Duitsland en Oostenrijk.

Zij hebben hier kunnen kennismaken met het geïntegreerd documentatie-ontsluitingssysteem Pallas, dat een creatie van het SOMA is en aldus zijn eerste 'officieel optreden' deed. Het programma vormt een nieuwe start voor onze inspanningen om alle verzamelingen van het Centrum open te stellen voor het publiek. De mogelijkheden van dit hulpmiddel worden nog verrijkt door het onderzoeksprogramma dat Wetenschapsbeleid ons heeft toegekend.

Ook andere belangrijke gebeurtenissen hebben het jaar gekenmerkt. En wij hadden alle reden om ons te verheugen over de voortdurende steun van onze voogdijoverheid, in het bijzonder van de Minister van Wetenschapsbeleid en zijn administratie. Waarom wordt 1999 dan beschouwd als een jaar vol gevaren ?

De wetenschappelijke kringen, maar ook het grote publiek, moeten immers weten dat de institutionele debatten die in het vooruitzicht worden gesteld, ons het gevoel geven dat de resultaten, de uitmuntendheid van een instelling en de diensten die zij het publiek bewijst, niet zwaar zullen wegen voor degenen die de federale onderzoekscentra willen ontmantelen.

De tijd en het geld dat deze instellingen hebben geïnvesteerd en de materiële en wetenschappelijke verworvenheden ervan, moeten worden bewaard, zoniet krijgen we een schaamteloze janboel en verspilling. We moeten alarm slaan nu het nog tijd is. Anders rest er ons niets dan spijt, schaamte en bitterheid.

José Gotovitch
Directeur van het SOMA

In Memoriam

Albert De Jonghe (1908-1998)

In augustus 1929 woonde de Nederlandse historicus Pieter Geyl - die, zoals bekend, een grote belangstelling aan de dag legde voor de Vlaamse Beweging in het algemeen en voor het Vlaams nationalisme in het bijzonder - in Brugge een vergadering bij van de "Roomsche-Katholieke Vlaamsch Nationalistische Jonge Wachten". Hij schreef er een uitvoerig verslag over en resumeerde daarin de inhoud van de diverse uiteenzettingen. Nadat Geyl de eerste

Albert De Jonghe gefotografeerd door John Decoene in de stadsbibliotheek van Brugge (18.IV.1992) (Foto J. Decoene)

spreekbeurt had gecommentarieerd, schreef hij: "Toen kwam een klein scherp jongetje, student te Leuven in de geschiedenis, genaamd De Jonghe, aan het woord, en las een heel precieze, goed geformuleerde, droge beschouwing

over de noodzakelijkheid van de nationalistische tegenover de minimalistische beweging voor"¹.

Bijna zeventig jaar later overleed deze 'student in de geschiedenis', Dr. Albert De Jonghe, wiens werk voor de geschiedschrijving van België tijdens de Tweede Wereldoorlog van onschatbare waarde is geweest. Dat had Geyl nooit kunnen vermoeden, maar de termen "heel precies, goed geformuleerd en droog" typeren wel heel goed de stijl waarin Albert De Jonghe zijn historische studies schreef.

Met uitzondering van het werk over de taalpolitiek van Willem I hebben vrijwel al deze publicaties betrekking op de Duitse bezettingspolitiek en de weerslag daarvan op de houding van koning Leopold III en op de evolutie van de politieke collaboratie. Monumenten van positivistische geschiedschrijving zijn het, waar niemand met goed fatsoen omheen kan die over de bezetting van België wil schrijven.

¹ P. VAN HEES & A.W. WILLEMSSEN eds, *Geyl en Vlaanderen*, deel II, Kapellen, De Nederlandsche Boekhandel, 1974, p. 251.

Zonder overdrijving kan gesteld worden dat De Jonghes studie over *Hitler en het politieke lot van België* uit 1972 de eerste wetenschappelijke weerlegging is van de leopoldistische versie (eigenlijk een volbloed mythe) van de houding van Leopold III tijdens de tweede wereldoorlog - een versie die overigens al flink aan het wankelen was gebracht door het een jaar eerder verschenen succesboek van J. Gérard-Libois en J. Gotovitch, *L'an 40*. Beide werken zijn een mijlpaal in de meer recente geschiedschrijving over de bezetting, en beide werken laten ook duidelijk blijken dat verschillende invalshoeken mogelijk zijn. Wellicht omdat er tussen De Jonghes bewijsvoering geen speld te krijgen was en nog steeds niet is, hebben sommige van zijn tegenstanders het nodig geoordeeld hem als historicus met persoonlijke aanvallen te moeten te lijf gaan, bijvoorbeeld over zijn politiek verleden. Die tegenstanders verliezen dan maar gemakshalve uit het oog dat hij dat politiek verleden en de collaboratiekringen waarin het zich afspeelde ook bijzonder kritisch heeft geanalyseerd in zijn vijfdelige artikelenreeks "De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een Höherer SS- und Polizeiführer te Brussel (1942-1944)"². Ook deze zeer uitvoerige studie, die tot stand kwam in het kader van zijn mandaat als vrij navorser dat hij sinds 1969 bij de voorloper van SOMA bekleedde, is een monument van nauwgezetheid en volledigheid. Ze blijft totnogtoe de enige globale en gedetailleerde studie van de weerslag van de evolutie van de Duitse bezettingspolitiek op de collaboratieconjunctuur, en bevat een magistrale analyse van de escalatie van het politiek geweld in oorlogstijd.

Iedereen die de geschiedschrijving van de bezetting op de voet volgt, weet dat Bert De Jonghe een vervolg voorbereidde op "Hitler en het politieke lot van België". Tot een publicatie is het niet meer gekomen. Wel publiceerde De Jonghe nog twee artikels die ongetwijfeld hun plaats zouden gevonden hebben in dat tweede deel: "Aspekten van de wegvoering van koning Leopold III naar Duitsland (7 juni 1944)"³ en "De laatste boodschap van Kiewitz namens Koning Leopold III voor Hitler (15 juni 1944)"⁴. In 1991 verscheen nog een reeks gesprekken van Bert De Jonghe met Gaston Durnez in *De Standaard* over "de weg naar Berchtesgaden" van Leopold III. Nadien werd dit gesprek in brochurevorm gebundeld. Het kan beschouwd worden als De Jonghes testament.

Wie het voorrecht heeft gehad met Bert De Jonghe te mogen omgaan, herinnert zich zijn hoffelijkheid en de warmte van zijn vriendschap. Hij was gul met overdrukken, want hij wilde dat zijn werk bekend was, en kon zich opwinden als bleek dat sommige historici al dan niet bewust zijn publicaties negeerden. Op deze overdrukken schreef hij: "Vriendelijke hulde van de schrijver". Het is mij een voorrecht hem - zij het postuum - een warme hulde te mogen brengen. Voor mij en vele anderen is zijn werk een stimulans geweest om verder opzoekingswerk over de bezetting te verrichten.

Etienne Verhoeyen

² *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, Brussel, 1974-1984, nrs 3, 4, 5, 7, 8 (voorafgegaan door "De vestiging van een Burgerlijk Bestuur in België en Noord-Frankrijk", in *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, Brussel, 1970, nr. 1, p.67-129).

³ *Bijdragen [van het] Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, Brussel, 1988, nr. 11, p.5-120.

⁴ *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 1987/2, p. 274-300.

Publicaties van Dr. Albert De Jonghe

- "Onuitgegeven bronnen tot de studie van de taalpolitiek van Koning Willem I in de Zuidelijke Nederlanden", in *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, XCV, 1931, p. 234-317.
- "Uit de eerste jaren van Koning Willems taalpolitiek", in *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, VIIe reeks, dl. III, 1932, p. 45-58 en 247-262.
- "De toepassing van het taalverbod van 15 september 1919 te Antwerpen", in *Bijdragen tot de Geschiedenis*, XXV, 1934, p. 136-165.
- "Onuitgegeven bescheiden over de gebeurtenissen te Brugge in augustus en september 1830", in *Handelingen van het Genootschap 'Société d'Emulation'*, LXXVII, 1934, p. 126-176.
- *De Taalpolitiek van Koning Willem I in de Zuidelijke Nederlanden (1814-1830)*⁵, Brussel, Uitgeverij Steenlandt, 1943, 8°, XX + 435 p. (Heruitgave in 1967).
- Tussen 1948 en 1962 ruim vierhonderd artikels, meestal in de vorm van uitvoerige boekbesprekingen.
- "De vestiging van een burgerlijk bestuur in België en Noord-Frankrijk. De slotbesprekingen in het Führerhauptquartier 12 juli 1944 (Dokument)", in *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, Brussel, 1970, nr. 1, p. 69-132.
- *Hitler en het politieke lot van België (1940-1944). De vestiging van een Zivilverwaltung in België en Noord-Frankrijk. Deel 1: Koningskwesie en bezettingsregime van de kapitulatie tot Berchtesgaden (28 mei-19 november 1940)*, Antwerpen/Utrecht, De Nederlandsche Boekhandel, 1972, 8°, bibl., ind., 488 p.
- "De personeelspolitiek van de Militärverwaltung te Brussel gedurende het eerste halfjaar der bezetting (juni-december 1940). Bijdragen tot de studie van de Duitse Flamenpolitiek in Wereldoorlog II", in *BTNG*, III/1972, 1-2, p. 1-49.
- "Brief aan adjunct-rexleider Victor Matthijs is echt. Degrelle wilde meedoen aan repressie tegen Vlamingen", in *De Standaard*, 1-2.IX.1973.
- "De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel (1942-1944) - Eerste deel: de Sicherheitspolizei in België. Kritische studie over het ontstaan, de ontwikkeling, de bevoegdheid, de organisatie van de SS-politie en haar verhouding tot het militair bestuur", in *Bijdragen ...*, Brussel, 1974, nr. 3, p. 9-81.
- "De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel (1942-1944) - Tweede deel: De infiltratie van de politieke kollaboratie in Vlaanderen door de SS van het begin der bezetting tot de dood van Staf de Clercq", in *Bijdragen...*, Brussel, 1976, nr. 4, p. 5-152.
- "H.J. Elias als leider van het Vlaams Nationaal Verbond. Kanttekeningen bij een artikel van Frans Van der Elst", in *BTNG*, VI.1975, 3-4, p. 197-238; VII.1976, 3-4, p. 329-423.
- Colloquium *De Koningskwesie* (Brussel, 28-29 nov. 1976). ROBERT DE VLEESCHOUWER, *Soliloque sur un colloque; Antwoord van Dr. A. DE JONGHE*; "Réponse de J. VANWELKENHUYZEN", in *BTNG*, VIII, 1977, 3-4, p. 587-604.
- "Berchtesgaden (19 november 1940) voorgeschiedenis, inhoud en resultaat", in *Res Publica*, 1978.1, p. 41-54.
- "De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel. Derde deel: ontwikkeling van oktober 1942 tot oktober 1943", in *Bijdragen ...*, Brussel, 1978, nr.5, p. 5-178.
- "De aanhouding van Luikse kommunisten op 22 juni 1942", in *VMT*, 1980/3, p. 7-31.
- "Het vraagstuk Brussel in de Duitse Flamenpolitiek, 1940-1944. Het Duitse Standpunt", in *Acta van het colloquium "Onderzoek naar de Brusselse Taaltoestanden"*. Vrije Universiteit Brussel 28 en

⁵ Het proefschrift voor de promotie tot Dr. in de Wijsbegeerte en Letteren, 1931, aan de Katholieke Universiteit Leuven.

- 29 maart 1981, deel 2, p. 405-443. (Brussel, VUB-Centrum voor interdisciplinair onderzoek naar de Brusselse Taaltoestanden, 1981, 8°, 477 p. (Taal en sociale integratie, deel 4).
- "De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel (1942-1944) - Vierde deel : Salzburg voor en na. Politieke ontwikkeling van augustus 1943 tot juli 1944", in *Bijdragen* ..., Brussel, IV.1982, nr.7, p. 97-187.
 - "De strijd Himmler-Reeder. Vijfde deel : Politieele ontwikkeling van september 1943 tot het einde van de bezetting. I. Achtergrond van Canaris' tweede ambtstermijn te Brussel. De toestand van september 1943 tot maart 1944. II. De tweede ambtstermijn van Canaris te Brussel (februari-september 1944). - Degrelle over de gebeurtenissen te Bouillon in juli 1944", in *Bijdragen* ..., Brussel, X.1984, nr. 8, p. 5-234.
 - [CARLOS VLAEMYNCK], "Exclusief vraaggesprek met historicus dr. Albert De Jonghe. Belgisch leger verraden door M.O. van Staf De Clercq", in *Brugsch Handelsblad*, 17.X.1986.
 - "De laatste boodschap van Kiewitz namens Koning Leopold III, voor Hitler", in *BTFG*, 1987-2, p. 272-300.
 - "Aspekten van de wegvoering van koning Leopold III naar Duitsland (7 juni 1944)", in *Bijdragen* ..., Brussel, III.1988, nr. 11, p. 5-120.
 - *De weg naar Berchtesgaden. De verhouding koning Leopold III - rijkskanselier Hitler van 31 mei tot 19 november 1940. Dr Albert De Jonghe in gesprek met Gaston Durnez*, Groot-Bijgaarden, VUM, 1991, 36 p.

Wim Meyers

Maurice De Wilde (1923-1998)

Het overlijden van Maurice De Wilde raakt ons diep. Weinigen hebben het denken over de Tweede Wereldoorlog in België zó gestimuleerd, heilige huisjes neergehaald, geruste gewetens wakker geschud en ons attent gemaakt op bewust geheim gehouden aspecten.

Onvermoeibaar kwam hij wekenlang onze archieven raadplegen. Weinigen ontsnapten aan zijn indringende, goed doordachte inquisitoriale vragen die onzacht, ja zelfs brutaal werden afgevuurd. Hij had vele banden met onze instelling.

Maurice De Wilde was journalist, geen historicus, en meer dan eens verwekte hij wrevel door een moralistische kijk op de geschiedenis en een echte encensering van het verleden. Afgezien van deze gebreken was hij een echte voorloper die zijn macht als journalist gebruikte om zich vast te bijten in onderwerpen (vgl. de koningskwesie of Degrelle) die door de politieke wereld en bepaalde historici met pleinvrees liever niet aangeraakt werden. Zo heeft hij de weg geëffend voor tal van onderzoekers. Wij hebben hem allemaal iets te danken.

José Gotovitch

(Foto VRT)

Archief

Aanwinsten

Naast de oogst aan dagboeken en diverse manuscripten (zie verder) werden er de afgelopen twaalf maanden 68 nieuwe archiefbestanden ingeschreven die meer dan vroeger nog getuigen van het brede onderzoeksveld van het Centrum.

Gewoontegetrouw valt de nadruk op documenten en archieven van privépersonen (fonds P: 32 aanwinsten). Het fonds B (Belgische instellingen en organisaties 1930-1950) scoorde met 11 nieuwigheden, het fonds T (deportatie en verenigingen van weggevoerden) met 6 en het fonds W (documentaire dossiers en copies van buitenlandse archiefbestanden) met 5. De andere archieffondsen kregen telkens 1 à 2 aanwinsten.

Een aantal bestanden moet hier zeker aangestipt worden. Wat het **fonds P** aangaat, is dat o.a. het geval met de documenten P.M.G. Lévy over zijn werk als afgevaardigde van de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen in het interministerieel comité voor vermisten (1945-49) (PL8/20). Mevr. V. Devaux schonk een tweede deel van haar archief m.b.t. de werking van de Liga van de Mensenrechten in de jaren 1970-80 (PD 78). Ook bemiddelde zij bij de acquisitie van het archief Sylvain De Coster i.v.m. de Commissie Onderwijs van de Liga in de jaren zestig (PD 80). P.B. Heye verrichtte een gedetailleerd punctueel onderzoek naar een oostfrontvrijwilliger en schonk zijn onderzoeksarchief in dat verband (PH 29). De dochters van Lucien De Geyter deponeerden het gehele archief van hun vader, jeugdig lid van een van de eerste Vlaamse verzetsorganisaties, "De Zwarte Hand",

nadien weggevoerd naar de concentratiekampen (PD 81). De Aarschotse vereniging voor de studie van de Tweede Wereldoorlog legde dossiers neer van Juliaan Meyer over de verhouding tussen de "Strijdfornatie Rex" en de N.K.B. (PM 1). De zoon van P. Ledoux zorgde voor de verwerving van archief van zijn vader over het Onafhankelijkheidsfront in Luxemburg en de deportatie (PL 33). L. Schillings overhandigde zijn rapporten van de clandestiene inlichtingsdienst SBS over Duitsland in 1945 (PS 34) en J. Van Lierde een bestand over zijn activiteit in de Nationale Bediendencentrale tot 1957 (PV 65). De familie Ugeux deponeerde een laatste deel van het archief van de onlangs overleden verzetsman William Ugeux (PU 2) en A. De Staercke, oud-kabinetschef van de premier te Londen, schonk enkele bijzonder interessante bundels over de "Londense" politiek t.a. v. het Geheim Leger (PD 83).

Ook wat de andere archieffondsen aangaat, kunnen een aantal interessante nieuwe bestandenesignaleerd worden. In het **fonds B** gaat het m.n. om archief van de oudstrijdersverenigingen Nationale Strijdersbond (afd. Namen)(B 104) en de jongere *Association Wallonne des Anciens Combattants* (B 107). In het **fonds E** (Belgische strijdkrachten) vinden we bestanden van het Belgisch militair opleidingscentrum in Canada 1941-43 (1 E5), in het **subfonds JB** (Belgische gerechtelijke instanties) het *Centraal Signalementenblad* met sabotages, aanslagen enz. in de maanden net voor de bevrijding (JB 67). Het **subfonds MK** (*Wehrmacht* in België) werd verrijkt met dossiers van de

Hafenkommandantur Antwerpen (MK 16). Voor het fonds T verwierven wij het archief van het Nationaal Verbond van Moeders van Gefusilleerden (T 51) en het archief van de Vriendenkring van de gedeporteerden van het concentratiekamp Dachau (T 1/1). Nieuw in het fonds V (economie en ondernemingen) de administratie van een kruidenierswinkel in Herent tijdens de oorlog.

Tenslotte werden weer een aantal kopieën van buitenlandse archieven in verband met België aangekocht. Afkomstig van het *Bundesarchiv Berlin* zijn 14 microfiches met Duitse ambtelijke financiële en economische bestanden 1925-1944 (9 WE1) en een omslag met Duitse documenten over linkse emigratie en verzet in België (10 WE1). Bij de *National Archives* in Washington werden 14 microfilms van de collectie *German Records Microfilmed at Alexandria* aangekocht vooral in verband met Duitse militaire spionage en de krijgsverrichtingen 1938-1944.

Wat de collectie dagboeken en manuscripten betreft (reeks JP) werden er 45 nieuwe ingeschreven. Naast drie over de bevrijding en drie over de naoorlogse periode, betreffen ze alle de bezetting. Het hoeft geen verbazing te wekken dat het thema verzet domineert (14 teksten). Zoals gewoonlijk zijn de veldtocht van mei-juni 1940 (6 teksten) en de repressie en wegvoering naar Duitsland (5 gevallen) ook tamelijk goed vertegenwoordigd. De collaboratie en het dagelijks leven vertegenwoordigen elk drie nieuwe egodocumenten en de verplichte tewerkstelling en de bombardementen elk twee. Overigens is het onevenwicht tussen Frans- en Nederlandstalige dagboeken en manuscripten kleiner dan de vorige jaren, alhoewel de taal van Voltaire toch nog duidelijk het meeste voorkomt (27 tegen 16).

Vestigen wij nog even de aandacht op drie belangrijke documenten die de bevrijdingsperiode als centraal referentiepunt hebben. Wijzen wij ook op egodocumenten van de priester Norbert Wallez uit 1950. Als adept van de fascistische regimes (en daarom na de bevrijding veroordeeld) geeft hij een uiteraard gekleurde maar daarom niet minder interessante visie op de epuratie in Wallonië (JP 658). Tenslotte krijgen we een gedetailleerde getuigenis van Léon Schillings over een nog miskend aspect van de bevrijdingsperiode, nl. de officiële Belgische inlichtingsdiensten in het ineenslopende Derde Rijk in 1945 (JP 1654) (zie ook PS 34).

Interessant zijn ook de mémoires van de kommunistische militante Edith Buch over haar 20e eeuw (JP 1660) en de dramatische introspectie die blijkt uit de herinneringen van André Verhaeghe, Vlaams ex-verzetsman en politiek gevangene die later bekend werd als auteur onder het pseudoniem Filiep Van Maele (JP 1651). Te signaleren ook een *Histoire du camp de concentration de Dachau*, dat evenveel zegt over de koude oorlog waarin het geschreven werd, als over de misdaden in het kamp (JP 1645). Tenslotte herinnert *Il était une fois le Rwanda* van Charles Decot (JP 670) eraan dat het probleem van de volkerenmoord pijnlijk actueel blijft.

Wat de ontsluiting van dit alles betreft, gaat het invoeren van het vroegere archievenoverzicht (beschrijving op het niveau van de bestanden) in het geautomatiseerd ontsluitingssysteem Pallas gestaag verder. Tot en met het fonds M (*Militärbefehlshaber in Belgien* en andere Duitse instellingen) beschikt men reeds nu over verschillende zoekmogelijkheden om bestanden terug te vinden, o.a. op trefwoorden. In het fonds P (particulier archief) en JP (dagboeken en manuscripten) kan voorlopig enkel op persoonsnaam en op woord in

titel gezocht worden. Ook werden als proef enkele volledige inventarissen ingevoerd (dus wel op stukniveau). In afwachting van de volledige invoering van alle bestanden, blijven uiteraard de 'oude' zoekmethodes geldig (zie korte handleiding beschikbaar in de leeszaal).

Tenslotte nog iets over de acquisitie van archief. Het leek ons interessant in dat opzicht een specifiek milieu te benaderen. Met het vorderen der jaren gaan inderdaad meer en meer documenten verloren, gevormd in allerlei vaderlandslievende organisaties. Het gaat hier om verenigingen - ook plaatselijke - van oud-politieke gevangenen en verzetslui, van oudstrijders en om groeperingen (vooral in de zestiger jaren) die, buiten de politiek om, de Belgische idee wilden verstevigen (cf. ook nr. 29 van dit Berichtenblad).

Het SOMA heeft zich de afgelopen maanden dan ook herhaaldelijk tot honderden verantwoordelijken van zo'n organisaties gericht met de vraag om neerlegging van (kopieën van) hun archief in een veilige bewaarplaats, volgens modaliteiten door henzelf te bepalen. Tot onze verwondering was de respons zeer gering. Riskeert het 'geheugen' van die groeperingen niet verloren te gaan door een of andere vorm van overdracht te lang uit te stellen? Het zou tenslotte niet de eerste keer zijn dat archief in een vuilniscontainer belandt... Wij willen dus nog eens benadrukken dat wij graag professioneel onderdak verlenen aan archief dat hier binnen het kader van ons onderzoeksveld - oorlog en maatschappij 1930-1960 - zou kunnen neergelegd worden.

Dirk Martin - Fabrice Maerten

Een documentatiecentrum over de geschiedenis van de rijkswacht

Sinds meer dan twintig jaar legt lt.-kolonel o.r. Michel Claessens (Avenue de la Sauge, 9 te 5000 Jambes, tel. : 081/302 557) een documentatie aan over de geschiedenis van de Belgische rijkswacht.

Het gaat hier om boeken, rijkswachttijdschriften, persknipsels, foto's maar ook om gedrukte bevelen, reglementen en ongepubliceerde bronnen (particulier archief). Dit alles is ter plaatse raadpleegbaar en ontsloten via een geïnformatiseerde fichier.

Fabrice Maerten

Een belangrijke aanwinst

Het Centrum beschikte reeds over de archieven van de televisiereeksen 'België in de Tweede Wereldoorlog' (BRTN, 1982-1991, archiefnr. W 26) en '*Jours de Guerre*' (RTBF, 1990-1995, archiefnr. W 30).

Nu konden wij ook het documentatiemateriaal van de begeleidende uitzendingen '*Jours de Guerre*' van de RTBF-

radio (W 36) verwerven. Het bestand is vooral interessant door de transcriptie van de honderden interviews met tijdsgetui- gen en historici die de basis van de uitzendingen vormden. Bovendien zullen de geluidsopnames op cassette van de 206 'gesloten' uitzendingen in de nabije toekomst raadpleegbaar worden (de uitzendingen die werden gemaakt rond vragen van luisteraars werden niet opgenomen).

Fabrice Maerten

Nieuwe correspondenten van het Centrum

- * Na acht vruchtbare jaren als eerstaanwezend assistent in het Centrum te hebben doorgebracht, die door talrijke en belangrijke publicaties op het vlak van de deportatiegeschiedenis werden gekenmerkt, is Gie Van Den Berghe nu door zijn oorspronkelijke administratieve dienst vervroegd op rust gesteld. Zijn activiteit zal er zeker niet door verminderen en het doet ons bijzonder genoeg voortaan op hem als correspondent voor het Centrum te kunnen rekenen.
- * Pascal Deloge, licentiaat Geschiedenis van de UCL, beëindigt zijn doctoraalscriptie over de Belgisch-Britse samenwerking inzake veiligheid (1944-1951). Hij is medeuitgever van de Belgische Diplomatieke Documenten over landsverdediging en heeft aan ons colloquium *Europe in Exile* deelgenomen. Wij zijn heel blij hem als correspondent te mogen begroeten.

Het mandaat van Eric Laureys, attaché, werd met een jaar verlengd voor het project "Onderzoek m.b.t. de ontvreemde en achtergelaten goederen van joden in België tijdens de naziperiode".

Iconografie

Reizende tentoonstelling *Vrouwen en oorlog*

De tweetalige tentoonstelling *Vrouwen en Oorlog* (16e - 20ste eeuw) die enkele maanden geleden door het SOMA in de lokalen van het Algemeen Rijksarchief te Brussel werd georganiseerd, is nu beschikbaar als reizende tentoonstelling. De oorspronkelijke expositie werd herwerkt tot een kortere maar overzichtelijke versie, die makkelijk te transporteren is. Ze bestaat uit een dertigtal panelen waarin wetenschappelijke vakkennis op een

grafisch aantrekkelijke manier gepresenteerd wordt. Daarnaast zijn er audiovisuele fragmenten met getuigenissen en een passend klankdecor die de bezoekers ongetwijfeld zullen boeien. Deze tentoonstelling, waarvan u op aanvraag een uitgebreide beschrijving kunt bekomen, is beschikbaar tegen de prijs van 5000 fr., ongeacht de duur. Als u geïnteresseerd bent in deze realisatie, aarzel dan niet met ons in contact te treden.

Frans Selleslagh

Fototheek

Alle activiteiten zijn erop gericht de fototheek via de computer toegankelijk te maken. De eerste schuchtere resultaten zijn hiervan reeds merkbaar. Zo kan de bezoeker in de leeszaal al een groot gedeelte van het fotorepertorium *België tijdens de Tweede Wereldoorlog* met behulp van de computer raadplegen en kan

hij de tot nu toe 6000 gescande foto's over dat onderwerp op het scherm laten verschijnen. Binnen afzienbare tijd zal hij eveneens onmiddellijk over hoogwaardige reproducties van de door hem geselecteerde foto's kunnen beschikken, waardoor lange wachttijden definitief tot het verleden zullen behoren.

Frans Selleslagh

José Gotovitch kreeg van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen en Letteren, Afdeling Letteren, de de Stassartprijs voor nationale geschiedenis voor de periode 1992-1997.

Videothek

Zeer onlangs verwierf het SOMA een korte 35 mm-film met enkele reportages over het einde van de Tweede Wereldoorlog. De inmiddels op videotape gekopieerde film bevat volgende sequenties :

I. *De Vrije Wereld. Bijzondere Belgische uitgave.*

1. *Opleidingschool voor Belgische vliegers in Groot-Brittannië*
2. *Eindelijk weer vrij!* (over de vrijlating van krijgsgevangenen)
3. *Geweldaden* (sic) (beelden van een bezoek van 10 Britse Parlementsleden aan de kampen van Buchenwald, Tekla en Bergen Belsen).

II. *Het Roode Kruis van België stelt voor: "Zij komen van daar"* (over de repatriëring en beelden van Buchenwald).

Bovendien ontvingen wij van de televisiezender Nederland 3 een videofilmje met een kopie van de uitzending waarin het door het SOMA uitgegeven boek *Breendonk. Het begin...* in april 1998 aan het Nederlandse publiek werd voorgesteld.

Onze collectie werd nog verrijkt met twee videofilms van cineast Frans Buyens : *Sarah dit... Leïla dit... Un film sur le sort des enfants dans les camps de concentration* en *Un jour les témoins disparaîtront. Un document d'une actualité inouïe sur les camps de concentration nazis.*

Frans Selleslagh

Een nieuwe leeszaal voor het SOMA

In 1997, na een lang rijpingsproces, is het Navorsings- en Studiecentrum voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog (NCWO2) omgedoopt tot Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Heden-daagse Maatschappij. Tegelijkertijd werden zijn opdracht en zijn taken grondig uitgebreid. Voortaan zijn deze niet langer toegespitst op de jaren dertig en veertig. De kernperiode van de twintigste eeuw - 1910 tot 1970 - wordt in haar politieke, culturele en sociale aspecten het nieuw onderzoeksterrein van het SOMA. Voor de verantwoordelijken van de bibliotheek groeide het besef dat daardoor ook de leeszaal aan een herdefiniëring toe was. De leeszaalboeken vormen immers het

uitstalraam van de instelling en deze beantwoordde steeds minder aan de verwachtingen.

De werkinstrumenten die ter beschikking van de lezer stonden (bibliotheekcatalogi, archiefinventarissen...) bleken, de eigen publicaties van het Centrum buiten beschouwing gelaten, dikwijls fragmentair. Wat betreft de werken die de lezer aangeboden werden, kan men stellen dat zij de stand van zaken van het historisch onderzoek onvolledig weergaven en geen duidelijk overzicht boden van de onderzoeksmogelijkheden van onze collecties. Na rijp beraad is de leeszaaldocumentatie volledig doorgelicht en aangepast aan de

huidige stand van het onderzoek, zowel op conceptueel als op historiografisch vlak.

Vanzelfsprekend is een deel van het oorspronkelijke leeszaalbestand bewaard gebleven. Zo vindt de bezoeker onder afdeling BA L1 de verschillende periodieke publicaties en werknota's van het SOMA-CEGES. Een tweede goed gestoffeerde afdeling (BA L2) brengt in verscheidene onderafdelingen een aantal onmisbare werkinstrumenten bijeen, met name archiefinventarissen, repertoria van visuele en geluidsmaterialen, catalogi van bibliotheken van het Centrum en van andere Belgische en buitenlandse wetenschappelijke instellingen. Afdeling BA L3 ten slotte bevat bronnen met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog in België zoals de processen-verbaal van de secretarissen-generaal, de *Tätigkeitsberichte*, enz. Ondanks belangrijke inspanningen blijft het merendeel van deze werkinstrumenten toegespitst op de periode '40-'45. Zij weerspiegelen onvermijdelijk voor een deel de inhoud van onze collecties in het algemeen en van ons archiefbestand in het bijzonder.

Anders is het gesteld met de afdelingen die de algemene referentiewerken bevatten, de studies per land of de thematische studies m.b.t. politieke en sociale gebeurtenissen. De beginnende onderzoeker kan vanaf nu beschikken over een mooie verzameling historische atlanten en een gevarieerd aanbod van woordenboeken (BA L4); hij kan probleemloos zijn weg vinden achter de schermen van de militaire of diplomatieke geschiedenis van deze eeuw (BA L5), en zich eventueel behelpen met pedagogische werken (BA L8).

Bijzondere aandacht moet gevestigd worden op de naslagwerken per land (BA L6) omdat het een van beide terreinen betreft die volkomen gewijzigd werden. België krijgt nog steeds, zoals het ook hoort, het leeuwendeel (BA L6.1). Men vindt er de grote en onmisbare klassiekers zoals J. GOTOVITCH en J. GERARD-LIBOIS (*L'an 40. La Belgique occupée*, 1971), A.

DE JONGHE (*Hitler en het politieke lot van België*, 1972), E. DE BENS (*De Belgische dagbladpers onder Duitse censuur*, 1973). Ook recentere werken die reeds tot standaardwerken uitgroeid zijn kan men er terugvinden: M. CONWAY (*Collaboration in Belgium...*, 1993), L. HUYSE en S. DHONDT (*Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België*, 1991), B. DE WEVER (*Greep naar de macht. Vlaams nationalisme en Nieuwe Orde*, 1994)...

Het geheel wordt afgerond met verschillende syntheseswerken over politieke en/of culturele geschiedenis gaande van de vooroorlog tot de naoorlogse periode, een aantal biografische woordenboeken en historische encyclopedieën over Vlaanderen en Wallonië. In de mate van het mogelijke zijn in deze rubriek werken opgenomen die in beide landstalen bestaan. Naast de afdeling 'België' zijn een aantal werken bijeengebracht over onze buurlanden (Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Nederland) en andere verder afgelegen landen die een rol gespeeld hebben in de loop van onze geschiedenis (USA, USSR). Andere Europese (Spanje, Italië, Zwitserland) of niet-Europese landen zijn aanwezig in de mate dat zij actief of passief deelgenoot zijn geweest aan de gebeurtenissen van deze eeuw, aan zijn breekpunten en tegenstellingen. Zo vindt men in BA L6.9 verschillende werken over de Armeniërs (*The Armenian people. From Ancient to modern Times*, 1997), Korea (B. CUMINGS, *Korea's place in the sun*, 1997), nationalistisch China (*The other Taiwan. 1945 to the present*, 1994). Noch de Israëliërs (B. MORRIS, *Israel Border Wars*, 1997), noch de Palestijnen (N. PICAUDOU, *Les Palestiniens. Un siècle d'histoire*, 1997) zijn vergeten, evenmin als de Arabische (A. HOURAN, *A history of the Arab Peoples*, 1991) of Zuid-Amerikaanse (*The Cambridge history of Latin America*. Vol. X: *Latin America since 1930: ideas, culture and society*, 1995) volkeren.

Naast deze geo-politieke indeling werden de huidige onderzoeksrichtingen die het Centrum volgt in een thematische structuur gegoten (BA L 7). Wij gaven er volgende onderverdelingen aan : sociale geschiedenis (BA L 7.1.1), economische geschiedenis (BA L 7.2.1), antisemitisme en judeocide (BA L 7.5), concentratiekampen, genocides en staatsterrorisme (BA L 7.6), linkse (BA L 7.7) en rechtse (BA L 7.8) extremismen. Wat de laatste betreft hebben wij ernaar gestreefd niet louter werken op te nemen die technische informatie geven maar tevens recente theoretische referentiewerken. De meditaties van FRANÇOIS FURET over "*Le passé d'une illusion*" (1995) kunnen zo vergeleken worden met deze van Stanley G. PAYNE in "*A history of Fascism 1914-1945*" (1995). Vergelijkende studies op internationaal niveau (J.GOTOVITCH, P. DELWIT en J.-M. DE WAELE, *L'Europe des communistes*, 1992) en sociologische studies over politiek radicalisme (*Who were the fascists? Social roots of European Fascism* - 1980) ontbreken niet.

Vanzelfsprekend zijn twee afdelingen gewijd aan de Eerste en Tweede Wereldoorlog (BA L 7.4 en BA L 7.3). Zij bevatten de recentste of origineelste historiografische studies. Studenten en historici vinden er o.a. werken van M.GILBERT (*First World War*, 1994), M. EKSTEINS, (*Lenteriten. De Eerste Wereldoorlog en het ontstaan van de nieuwe tijd*, 1990).

De afdeling gewijd aan nationalisme en nationale/etnische minderheden (BA L 7.9) ligt in zekere zin in het verlengde van de voorgaande werken. Ook hier algemene naslagwerken m.b.t. de problematiek (*Handbuch der mitteleuropäischen Sprachminderheiten*, 1996; J. YACOB, *Les minorités dans le monde*, 1998,...),

theoretische syntheses (E. GELLNER, *Nations et nationalisme*, 1989) en specifiek onderzoek (N. BACHARAN, *Histoire des Noirs américains au XXème siècle*, 1984). Het geheel laat toe de complexiteit in te zien van de verbanden tussen de verschillende menselijke gemeenschappen en hun respectieve maatschappijen en ze te situeren in de tijd, in periodes van spanningen en aanpassingen. De culturele productie van deze maatschappijen, met haar impact op de collectieve mentaliteiten, zijn terug te vinden in BA L 7.10, de grote na-oorlogse (1945) vraagstukken van dekolonisatie en Koude Oorlog respectievelijk in BA L 7.11 en BA L 7.12.

Tenslotte is er de vrij recente ontwikkeling - het eerst in de Angelsaksische wetenschappelijke wereld - van een belangrijke historiografische stroming rond het *gender*-thema. Dit leidde tot een afdeling over "vrouw en maatschappij" (BA L 7.2). *L'Encyclopédie politique et historique des Femmes* (1996) staat er naast de werken van FL. MONTREYNAUD (*Le XXème siècle des Femmes*, 1989), G. DUBY en M. PERROT (*Geschiedenis van de vrouw*, 1993) en enkele anderen.

Wat hier aan de leeszaalbezoekers voorgesteld wordt wil niet volledig zijn. Het is een bescheiden poging om elementaire inlichtingen te verschaffen en onderzoekspistes aan te duiden. De huidige rubrieken en thema's vormen ook een fase in het historiografisch denken in het Centrum. Ze zullen dus voortdurend aangepast, aangevuld en geheroriënteerd worden in functie van de omstandigheden, d.w.z. van de nieuwe verworvenheden van het historisch onderzoek of van de doelstellingen van de instelling. De nieuwe leeszaal is een menselijke verwezenlijking, en dus niet perfect. Zij is voor verbetering vatbaar. We blijven eraan werken.

*Alain Colignon
Rudi Van Doorslaer*

Indeling en plaatskenmerken leeszaal

BA L 1 : Periodieke publicaties en
werknota's SOMA/CEGES

BA L 2 : Ontsluitingsinstrumenten

2.1 : ontsluitingsinstrumenten SOMA/
CEGES

2.1.1 : archiefmaterialen

2.1.2 : bibliotheekmaterialen + beeld en
geluid

2.2 : ontsluitingsinstrumenten andere
instellingen

2.2.1 : België

2.2.1.1 : archiefmaterialen

2.2.1.1.1 : / ARA 1 (inventarissen)
/ ARA 2 (werkinstrumenten)

2.2.1.1.1 : / Ministeries
/ Gemeenten en provincies
/ Legermuseum
/ CDH Evere
/ Amsab
/ Kadoc
/ Liberaal archief
/ andere instellingen

2.2.1.2 : bibliotheekmaterialen

2.2.1.3 : Beeld en geluid

2.2.2 : buitenland

2.2.2.1 : archiefmaterialen

2.2.2.1.1 : / Duitsland

/ alg gids
/ *Bundesarchiv*
/ andere

2.2.2.2 : / Frankrijk
/ alg gids (... *Seconde Guerre mondiale*)

/ *archives nationales* +
ministeries
/ andere

2.2.2.3 : / Groot-Britt

/ gids
/ *public record office*
/ andere

2.2.2.4 : / Nederland

/ gids
/ instellingen

2.2.2.5 : / USA (diverse instellingen)

2.2.2.6 : / Israël

2.2.2.7 : / Oostenrijk

2.2.2.8 : / Italië

2.2.2.9 : / archieven van de Europese
Unie en de Benelux

2.2.2.10 : / varia

2.2.2.11 : bibliotheekmaterialen +
beeld en geluid

BA L 3 : Bronnen België tijdens de Tweede
Wereldoorlog

BA L 4 : Naslagwerken algemeen

4.1 : encyclopedieën

4.2 : woordenboeken

4.3 : atlassen

BA L 5 : Historische naslagwerken en
geschiedenis XXste eeuw

5.1 : algemeen

5.2 : politieke geschiedenis

5.3 : diplomatieke geschiedenis

5.4 : militaire geschiedenis

5.5 : theoretische geschiedenis en onder-
zoeksmethoden

BA L 6 : Naslagwerken en studies per land

6.1 : België

6.1.1 : referentiewerken XXste eeuw

6.1.1.1 : algemeen

6.1.1.2 : biografieën

6.1.2 : studies per periode

6.1.2.1 : Eerste Wereldoorlog

6.1.2.2 : interbellum

6.1.2.3 : Tweede Wereldoorlog

6.1.2.4 : na 1945

6.1.3 : politieke geschiedenis

6.1.4 : de kolonie

6.1.5 : sociale geschiedenis

6.1.6 : militaire geschiedenis

6.2 : Nederland

6.3 : Duitsland

6.3.1 : algemeen

6.3.2 : Derde Rijk

6.3.3 : DDR

6.3.4 : BRD

6.4 : Verenigde Staten van Amerika

6.5 : Verenigd Koninkrijk

6.6 : Frankrijk

6.7 : Sovjet-Unie en Rusland

6.8 : andere Europese landen

6.9 : niet-Europese landen

BA L 7 : Thematische studies

7.1 : sociale en economische geschiedenis

7.1.1 : sociaal

7.1.2 : economisch

7.2 : vrouw en maatschappij

7.3 : Tweede Wereldoorlog

7.4 : Eerste Wereldoorlog

7.5 : jodenvervolgingen / judeocide

7.6 : concentratiekampen, terreur, genocide(s)

7.7 : politiek extreem-links (communisme, Stalinisme, Trotskisme, anarchisme)

7.8 : politiek extreem-rechts (nazisme, fascisme, na WOII)

7.9 : nationalisme, nationale minderheden, etnische groepen

7.10 : cultuur en mentaliteit / kunst en architectuur

7.11 : kolonisatie en dekolonisatie

7.12 : Koude Oorlog

7.13 : na 1945 algemeen

BA L 8 : Educatieve hulpinstrumenten

AMSAB en MIAT
organiseren het internationaal colloquium

GENDER & KLASSE IN DE 20ste EEUW

Gent, 27-30 april 1999

Recentelijk is veel discussie ontstaan over de relatie tussen klasse, gender en seksualiteit. Het colloquium "Gender en Klasse" brengt een aantal provocatieve bijdragen over twee thema's die elkaar voortdurend zullen kruisen.

Centraal staan daarin de definitie van mannelijkheid en vrouwelijkheid in de arbeiderswereld in termen van uitsluitings- en controlemechanismen in de politieke arena, de arbeid, de sociale sekseverhoudingen, het seksueel leven, in de kunst en in de informatie.

Die problematieken worden doorkruist door de evolutie van de vrouwen in België in de twintigste eeuw vanuit historische, sociologische en psychodynamische invalshoeken.

m.m.v. Centrum voor Genderstudies en Vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de Universiteit Gent, en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam.

Programma is te verkrijgen bij:

Brigitte De Mulder, Amsab, Bagattenstraat 174, 9000 GENT
Tel. : 09-224.00.79 Fax : 09-233.67.11 E-mail : amsab@skynet.be
Internet-site: <http://www.iisg.nl-womhist/colloq.html>

De commissie voor joodse bezittingen

Rudi Van Doorslaer is een van de leden van de 'Studiecommissie betreffende het lot van de bezittingen van de leden van de joodse gemeenschap van België, geplunderd of achtergelaten tijdens de oorlog 1940-1945'. Wij vroegen hem een stand van zaken.

Kun je even de geschiedenis van de oprichting van de Commissie voor joodse bezittingen schetsen ?

De oprichting van de Commissie is geen alleenstaand verschijnsel. Zij past in een internationale context die ontstond in Zwitserland door de ontdekking van documenten en rekeningen van joden die tijdens de oorlog waren omgekomen. Ingevolge deze zaak, die een internationale dimensie kreeg en vooral beroering wakte in de Verenigde Staten, waren er pogingen om de problematiek ook in andere landen te onderzoeken. Naast niet-gouvernementele commissies zoals de WJRO (*World Jewish Restitution Organisation*) met vertakkingen in alle landen, waaronder België, ontstonden er overheidscommissies. Het is dus als gevolg daarvan dat de Belgische regering heeft besloten een studiecommissie op te richten. De Eerste Minister heeft bijzonder veel aandacht aan deze kwestie geschonken. Hij wou niet dat het probleem in politiek vaarwater terechtkwam, daarom zijn wens aan deze kwestie een oplossing te geven via experts.

Het is van belang de nadruk te leggen op de term 'studie'. In het Koninklijk Besluit van 6 juli 1997 staat: "Bij de Diensten van de Eerste Minister wordt een Studiecommissie opgericht (...). Haar opdracht bestaat erin alle onderzoekswerk te verrichten om

opheldering te brengen over het lot van de in die omstandigheden achtergelaten bezittingen en de regering daarover verslag uit te brengen binnen de twee jaren die volgen op haar oprichting". Het gaat dus om een studieopdracht en niet om het uitwerken van een financiële schadeloosstelling. Het is aan de regering om vervolgens de nodige maatregelen te treffen.

Gezien het onderwerp, heeft de regering besloten dat de voorzitter van de Commissie zou worden bijgestaan door twaalf leden : vijf ambtenaren die de departementen van Justitie, Buitenlandse Zaken en Buitenlandse Handel, Financiën, Economische Zaken en Sociale Zaken (meer bepaald de Dienst voor Oorlogsslachtoffers) vertegenwoordigen, een magistraat, twee historici en vier vertegenwoordigers van de joodse organisaties in België. Van juli 1997 tot april 1998 werd de Commissie geleid door Baron Godeaux, die werd opgevolgd door gewezen Hofmaarschalk Lucien Buysse.

Was er van bij het begin plaats ingeruimd voor historici ?

Ja. Van bij het begin werden er twee historici aangesteld : Jean-Philippe Schreiber, een geschiedkundige die aan het *Institut d'études du Judaïsme* van de ULB werkt en ikzelf. Die keuze was ongetwijfeld ingegeven door het feit dat wij allebei de geschiedenis van de joden in België hadden bestudeerd en dat de ene Franstalig en de andere Nederlandstalig was.

Wat houdt je werk eigenlijk in ?

Eerst moet ik erop wijzen dat er, naast het werk van de Commissie, aan het SOMA een

*Kist met door de Geallieerden teruggevonden trouwringen
(Foto After the Battle, nr 93, Londen, 1996, verschenen in V. TEITELBAUM-HIRSCH, Comptes
d'une mort annoncée. Les spoliations des Juifs en Belgique, Brussel, Labor, 1997, p.137).*

wetenschappelijk project werd uitgevoerd door Eric Laureys, een historicus van de VUB. Dit betrof het opstellen van een inventaris van alle beschikbare bronnen over onderzoek naar de bezittingen van tijdens de oorlog verdwenen joden. Dat werk viel buiten het kader van de Commissie, maar uiteindelijk heeft dat bronnenrepertorium in ruime mate bepaald welk werk er zou worden uitgevoerd en volgens welke methode. Die twee elementen vinden we dan ook terug in het 'Tussentijds Verslag' dat begin juli aan de Regering werd overhandigd.

Ben je tevreden over de wijze waarop het werk wordt uitgevoerd en over de resultaten die jullie boeken ?

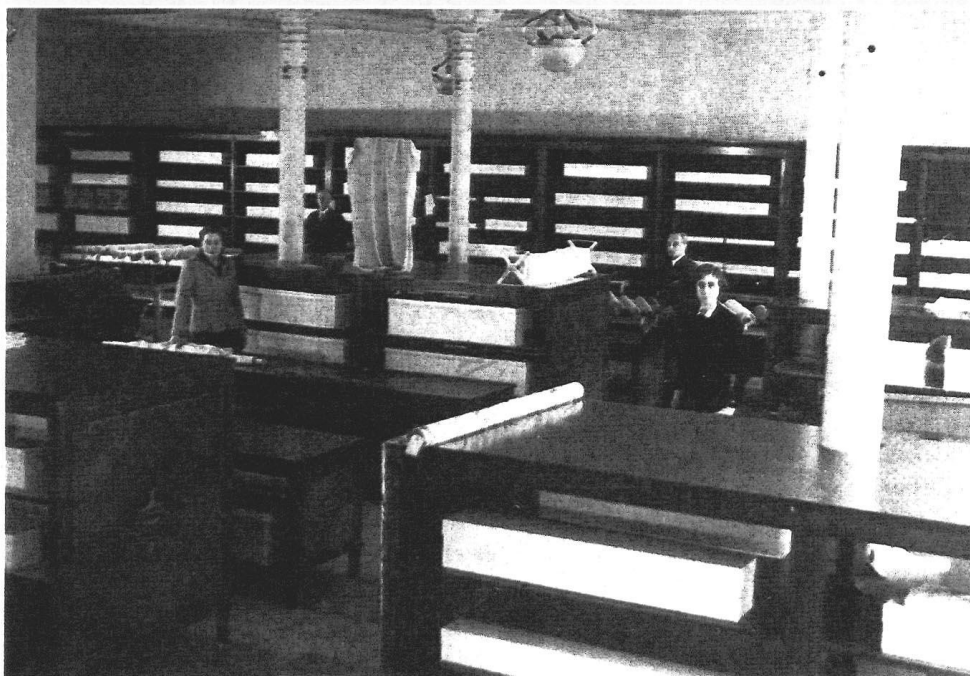
Ik denk dat we al een hele weg hebben afgelegd. Zoals altijd in dit soort commissies, streven de leden niet noodzakelijk hetzelfde doel na. Ook ontbrak er een visie op de geschiedenis van de roof van de joodse bezittingen en het gevolg dat er na de oorlog door de Belgische overheids- en privéinstanties werd aan gegeven. Toen we het werk begonnen, hadden we haast geen bronnen. Als op het terrein werkzaam historicus, ben ik er verbaasd over hoe

weinig nauwkeurige informatie er bestond over de joodse bezittingen. Begrijpelijk : de slachtoffers van het drama zijn mensen. Zij zijn het die werden gedeporteerd en van wie, voor wat België betreft, de helft werd vermoord. Uiteindelijk heeft niemand zich over die bezittingen echt druk gemaakt en wij hebben dan ook onvermoede schatten ontdekt. Ondanks het feit dat die bronnen dikwijls moeilijk toegankelijk waren, hebben wij gelukkig kunnen vaststellen dat er zeer weinig archieven waren vernietigd. Ik denk en ik hoop dat deze archieven ons niet alleen in staat zullen stellen die geschiedenis te schrijven, maar ook de gegevens uit die documenten met elkaar te vergelijken, zodat we ze kunnen controleren.

De archieven waarover je het hebt, zijn die hoofdzakelijk privé ?

Neen, ook al moeten we toegeven dat we momenteel nog maar een oppervlakkige

kijk hebben op de archieven van de particuliere financiële instellingen. Het zijn hoofdzakelijk de archieven van de staatsinstellingen die wij onderzoeken. Die archieven zijn van zeer uiteenlopende aard. Er is natuurlijk de Dienst voor Oorlogsslachtoffers, die zich hoofdzakelijk om de mensen heeft bekommerd, maar die ook informatie over de bezittingen heeft: bezit hoort altijd aan iemand toe. Er is ook de Dienst Oorlogsschade en de enorme archieven van het Ministerie van Financiën, met onder andere de archieven van de Dienst van het Sekwester, die het archief van de *Brüsseler Treuhandgesellschaft* (BTG) bevatten. Daarnaast zijn er de archieven van de banken en andere financiële instellingen, evenals de privé-archieven van de verzekeringsmaatschappijen en de notarissen. We vinden ook archieven in het buitenland, onder andere degene die gekend zijn als Groep XII van het Duits militair bestuur die zich met de economie

*Naarmate de oorlog vorderde stond er in het Huis Hirsch steeds minder koopwaar in de rekken, tot ze uiteindelijk helemaal leeg waren.
(Foto Persoonlijk Archief van Pierre Hirsch, verschenen in V. TEITELBAUM-HIRSCH, op.cit., p.131).*

bezighield. Een groot deel van dat fonds gaat over het beheer van “vijandelijke bezittingen”, hoofdzakelijk zijn dat joodse bezittingen. Het werd op wonderlijke wijze gered en bevindt zich te Parijs, in de *Archives Nationales*. Andere interessante bronnen zijn de archieven van de privé-bank die het roerend goed beheerde voor de BTG.

Na lange besprekingen hebben we een consensus bereikt over het door de Commissie uit te voeren werk en over de daarbij te volgen methodes. Het onderzoek ligt heel gevoelig: het uitvoeren van de Duitse verordeningen leidde in zekere mate - en ik gebruik met opzet een neutrale term - tot een «samenwerking» van de particuliere financiële instanties met de bezetter. Dit probleem is van een andere orde dan dat van de financiële instellingen van neutrale landen, zoals Zwitserland. Maar, nog eens, de Commissie moet enkel informeren, zij is geen rechtbank. Dit gezegd zijnde, heeft de Commissie tamelijk uitgebreide bevoegdheden: in het Koninklijk Besluit van oprichting staat dat de Commissie bij alle openbare diensten en bij alle financiële instellingen alle documenten kan opvragen die voor haar werk van nut zijn. De Commissie heeft dus het juiste evenwicht moeten vinden om samen te werken met en zachte druk uit te oefenen op - heel het gamma is er - de banken en de financiële instellingen, zodat zij ook langs die kant vorderingen kon maken. Dat debat heeft het werk van de Commissie vertraagd en uiteindelijk geleid tot de vervanging van de voorzitter.

Ik denk momenteel dat de Commissie een consensus en een werkwijze heeft gevonden die het voordeel hebben dat ze duidelijk zijn. Alle leden van de Commissie willen op

die weg verdergaan. En welke weg is dat? Om te beginnen gaan wij het SOMA vragen een globale historische studie van het onderwerp te maken, waarbij zowel aandacht wordt besteed aan wat er zich tijdens als na de oorlog heeft afgespeeld. Tegen die achtergrond, die ook die van het eindrapport voor de Regering moet zijn, zal de Commissie zelf een soort databank creëren van de joden die tijdens de oorlog in België woonden. Op basis van dat instrument zal zij een systematisch onderzoek voeren naar twee specifieke groepen personen (het ligt voor de hand dat wij geen onderzoek kunnen doen naar alle 60-65.000 betrokkenen). De Commissie is van plan twee groepen personen te kiezen die aan verschillende maatstaven beantwoorden. De eerste (zeer kleine) groep, omvat personen die nu nog in leven zijn. Met hun toestemming zullen we trachten na te gaan wat ze bezaten in 1940 en wat er met die bezittingen tijdens en na de oorlog is gebeurd. De tweede groep zal niet worden gevormd op basis van personen maar van bezittingen: op grond van alle archieven die we teruggevonden hebben zullen wij trachten na te gaan of er nu nog bezittingen bestaan die beantwoorden aan de in het Koninklijk Besluit opgesomde maatstaven. Wij zullen trachten de geschiedenis van die bezittingen te onderzoeken vanaf 1940 tot na de oorlog. Om te besluiten: de Commissie heeft reeds een grote weg afgelegd om tot een tussenverslag te komen, maar nu begint het echte werk.

Gaat u voldoende tijd hebben voor dat werk?
Aangezien de Commissie is opgericht voor twee jaar, hebben we in principe nog minder dan een jaar. Laten we realistisch zijn: al dat werk in één jaar, dat lijkt mij optimistisch.

*Interview door
Cécile Vanderpelen*

Een tentoonstelling over Vrouwen en Oorlog. Balans

Een jaar geleden opende het SOMA een tentoonstelling onder de titel *Vrouwen en Oorlog. Van de XVIe tot de XXe eeuw*. Deze expositie, die plaatsvond in het Algemeen Rijksarchief, was de vrucht van het intensieve werk van twee jonge vorsers, Anne Godfroid en Karen Celis, die bij deze onderneming werden geholpen door een wetenschappelijk comité van specialisten terzake.

Haast 18 maanden lang hebben zij een massa iconografische en andere documenten verzameld om hun onderwerp te illustreren: hoe hebben de vrouwen zich gedragen in de loop van de vele conflicten die onze streken hebben geteisterd gedurende het Ancien régime en tijdens de twee wereldoorlogen die de mannen en vrouwen van deze XXe eeuw hebben getraumatiseerd en diep getekend? Welke gevolgen hadden die conflicten op korte, middellange en lange termijn voor het leven van de vrouwen en de kijk van de (mannelijke) samenleving op hen? Deze dubbele benadering van de ervaringen van de vrouwen in oorlogstijd enerzijds, en van de weerslag van de conflicten op hun plaats en statuut anderzijds, vormde het stramien van deze tentoonstelling en van de bijhorende publicaties.

Deze voor het grote publiek bestemde expositie heeft, ondanks alles, verkeerde veralgemeningen kunnen vermijden en heeft in een beperkte ruimte zoveel mogelijk nuances aangebracht. Tegelijk heeft zij enkele al te wijd verspreide mythen ontmaskerd.

Het geheel werd ingericht door een team vakmensen bestaande uit een museumspecialiste (Michèle Antoine), een binnenhuisarchitect (Jérôme Rigot) en een grafica (Isabelle Grosjean).

De bezoeker wandelde door vier eeuwen geschiedenis en kon kennismaken met een 'marketenster' van de keizerlijke Oostenrijkse legers, met een verpleegster uit de Eerste Wereldoorlog en met een verzetsstrijdster uit de Tweede Wereldoorlog (geluidsmontage). Op bepaalde plaatsen kon hij de tijd overlopen door aan tandwielen te draaien: zo werden data van de voornaamste moderne en hedendaagse conflicten voor zijn ogen afgerold, samen met de belangrijke culturele en/of sociaal-economische gebeurtenissen. Verder werden thema's zoals het pacifisme tijdens het interbellum en de paradox van extreem rechts geïllustreerd door originele creaties van een hedendaagse kunstenaar (François Liénard).

De afwisseling en de uiteenlopende middelen die binnen de perken van een krap budget werden aangewend, verleenden aan de tentoonstelling een bijzondere dimensie, die door de bezoekers blijkbaar op prijs werd gesteld. Ondanks een goede weerklank in de media (pers, radio en televisie), bleef het aantal bezoekers bescheiden. Ongeveer tweeduizend personen bezochten de tentoonstelling *Vrouwen en Oorlog* tussen eind november 1997 en eind februari 1998.

Anne Godfroid

De seminars

Traditiegetrouw organiseerde het Centrum zijn maandelijks seminars, zoals steeds de gelegenheid om recente studies te belichten of om jonge afgestudeerden de kans te geven nader in te gaan op de resultaten van het onderzoek voor hun licentiaatsverhandeling.

Rik Pinxten is hoogleraar aan de Universiteit Gent en gespecialiseerd in de culturele antropologie en het onderzoek van religies. Hij toonde een video over het bloedbad dat in 1940 in Vinkt plaatsvond. Deze video-opname is het resultaat van een samenwerkingsproject van de afdeling 'Vergelijkende cultuurwetenschap' van de Universiteit Gent en studenten van de opleiding 'Documentaire film' van het St.-Lucasinstituut Brussel. Thema van de film was een zoektocht naar hoe mensen dagelijks met de herinnering aan een zo traumatische gebeurtenis leven. Eens te meer stelt deze realisatie de vraag naar het collectief geheugen, naar de inzet en het belang van de oorlog als breekpunt voor het persoonlijk beleven.

Riki Van Boeschoten is vrij onderzoeker in sociale geschiedenis en antropologie en doctor in de geschiedenis aan de Vrije Universiteit van Amsterdam. Zij stelde haar onderzoek voor over het collectief geheugen m.b.t. 1940 in Noord-Griekenland. Zij is gespecialiseerd in de geschiedenis van ethnische minderheden en verkiest de antropologische benadering (mondelinge getuigenissen) om een mogelijk antwoord te formuleren op een aantal vragen die de Griekse geschiedschrijving over de jaren veertig onbeantwoord liet. Het onderzoek dat Riki Van Boeschoten deed naar de impact van de oorlog (ook de burgeroorlog) op de traditionele structuur van de plaatselijke samenleving is buitengewoon

interessant. Haar studie toont de impact aan van een maatschappelijke breuk en van bruuske veranderingen in de traditionele patronen, veranderingen die het markantst waren in dorpen met een sterke communistische verankering.

De vorming voor sociaal werk en arbeiders-opvoeding tijdens het interbellum waren het onderwerp van het seminarie van **Guy Zelis** (UCL). Hij schetste in de eerste plaats een beeld van de Katholieke Sociale School: oprichting, interne organisatie, relaties met de buitenwereld, opleiding van de studenten. Ook had hij het over het discours en de acties van deze latere sociale werkers.

Tom De Meester, licentiaat geschiedenis aan de Universiteit Gent, sprak over de resultaten van zijn thesis, over de nationaliteitswetgeving en de naturalisatie in België van 1894 tot 1965. Na een historisch overzicht van de varianten van het begrip 'natie', stond hij stil bij de opeenvolgende wijzigingen in het naturalisatieproces voor vreemdelingen in de loop van deze eeuw.

André Darteville, journalist bij de *RTBF*, stelde zijn film voor over fotograaf Willy Kessels. De film schetst een beeld van een geniaal en vernieuwend kunstenaar die door zijn politieke stellingnames in de collaboratie belandde. Na de bevrijding werd hij opgesloten; zijn professionele loopbaan draagt de sporen van zijn engagement. Zijn werk werd herontdekt en gecensureerd n.a.v. een tentoonstelling in het *Musée de la Photographie* in Mont-sur-Marchienne in 1996; het werd herbekeken in zijn politieke en ideologische context. Het probleem van het engagement van de kunstenaar en van de ideologische inhoud van zijn werk werd opnieuw opgeworpen.

In zijn boek *A people's tragedy* en ook in zijn seminarie bracht de Britse historicus **Orlando Figes** een nieuwe visie op de geschiedenis van de Revolutie van 1917. In het bijzonder belichtte hij de rol van de boeren en de diverse facetten van een gewelddadigheid die enerzijds zijn oorsprong vindt in de traditionele structuur van de rurale maatschappij en anderzijds in het uiteenvallen van deze maatschappij als gevolg van de Eerste Wereldoorlog. Deze vorm van 'burgeroorlogmentaliteit' blijft trouwens tot lang na de revolutie bestaan en staat in direct verband met de plaats van de terreur als politiek-cultureel fenomeen.

Cécile Vanderpelen, licentiaat geschiedenis ULB, belichtte de studie die zij in het kader van haar licentiaatsverhandeling maakte over de katholieke wereld en de literatuur (1918-1930). De kerkelijke instellingen waren gealarmeerd door de sociale en politieke veranderingen als gevolg van de 'moderniteit', nog verergerd door de oorlog. Zij wilden hun kudde controleren en leiden bij haar lectuur en aanzetten tot het creëren van een apostolische literatuur. De jongeren die aan hun ervaringen in de loopgraven een gevoel van revolutie en onrechtvaardigheid

hadden overgehouden, waren bijzonder gevoelig voor dit appel. Vanuit de universiteiten en gesteund door de 'ouderen' zullen zij tijdschriften oprichten waarin zij een literaire uitdrukking gaven aan een politiek project, gebaseerd op een versterking van de uitvoerende macht en een terugkeer naar de traditionele waarden.

Jean Solchany, *maitre de conférences* bij het *Institut d'Etudes Politiques* te Lyon, specialist van de Duitse geschiedenis van de 20e eeuw, sprak over zijn onderzoek naar de betrokkenheid van de *Wehrmacht* bij de nazi-gruwelen. Gedurende lange tijd domineerde de mythe van een 'propere *Wehrmacht*' het historiografisch discours, vooral in de naoorlogse *mémoires* van oud-generaals. Pas in de jaren tachtig toonde een nieuwe generatie historici de omvang aan van de gruweldaden van het Duitse leger, inbegrepen in het kader van de *Endlösung*. Sinds 1995 is in Duitsland een publieke discussie over deze misdaden aan de gang. Een grondig onderzoek ernaar is echter niet enkel een plicht tegenover de herinnering. Het is ook een historiografische uitdaging die een diepgaande vernieuwing van de vraagstelling voorop stelt.

Chantal Kesteloot

Jean-François Crombois, belast met een opdracht in het kader van het Actieprogramma voor de versterking van het wetenschappelijk potentieel van de federale wetenschappelijke instellingen, heeft zijn doctoraalscriptie beëindigd en ingediend bij de Faculteit Wijsbegeerte en Letteren van de ULB. Hij zal ze in het voorjaar 1999 verdedigen.

~

Stephanie Waeyenbergh is op 16 november 1998 begonnen aan een opdracht van twaalf maanden als attachée voor het project : 'Pallas. Geïntegreerde en geautomatiseerde ontsluiting van de collecties van het SOMA. Ontwerp en implementatie van een verruimde thesaurus voor het SOMA'.

Europe in exile

Het colloquium *Europe in exile* was het resultaat van een langdurige samenwerking met *Balliol College*, Oxford, meer bepaald met historicus Martin Conway, waarvan wij allen de belangstelling voor België kennen. Het colloquium vormde de bekroning van een twee jaar durend onderzoek over de Belgische samenleving in Groot-Brittannië tijdens de Tweede Wereldoorlog.

België vormde de hoofdbrok in de discussies, maar ook andere samenlevingen in ballingschap kwamen aan bod, met name Polen, Tsjechoslovakije, Noorwegen, Frankrijk en Nederland. Twee hoofdthema's werden tijdens het colloquium belicht: de studie van exil-samenlevingen en de militaire dimensie ervan. Zo is over het algemeen gebleken hoezeer de Britten argwanend stonden t.a.v. al deze in Engeland aangespoelde militairen die een slagveld zochten.

Naast inwoners van de Europese geallieerde landen bevonden zich in Londen ook Duitsers, waaronder 700 sociaal-democratische militanten. Hoe zagen zij de naoorlogse periode? Wat waren hun relaties met de andere socialistische ballingschap?

De Belgische samenleving kwam in al haar verscheidenheid aan bod: zowel de vissers als de ambtenaren, de politie en de militairen. De Belgische burgerbevolking vormde met 18.000 personen de belangrijkste populatie in ballingschap. Het colloquium vormde ook de gelegenheid om de balans op te maken van de naoorlogse projecten die in Londen vorm hadden gekregen, om de specifieke situatie van de vrouw te bekijken en om de bochtige weg van sommige hooggeplaatste personen te volgen. De getuigenissen van verschillende Belgische oud-ballings kwamen het historisch aspect aanvullen. Aanwezig waren ondermeer baron Bloch, de H. en Mevr. Etienne Gutt, Mevr. France Truffaut en Mevr. Armand Dutry.

Ook werd bekeken of in het zog van de ballingschap te Londen één of meerdere sociale netwerken tot stand kwamen, en zo ja, bij welke groep(en)?

Tenslotte werd opnieuw de vraag gesteld naar de fundamentele gevolgen van de oorlog voor de geschiedenis van Europa, een discussie die nog lang niet afgesloten is.

Chantal Kesteloot

Fabrice Maerten, eerstaanwezende assistent, werd op 1 januari 1999 tot werkleider bevorderd.

België en het Marshallplan

Op initiatief van Francis Balace heeft het Centrum voor de eerste maal samengewerkt met de ambassade van de Verenigde Staten voor de organisatie op 12 december 1997 van een studiedag over het Marshallplan en België. Het project werd eveneens gesteund door de Federale Diensten voor wetenschappelijke, technische en culturele aangelegenheden en de *Commission for Educational Exchange between the United States of America, Belgium and Luxembourg*.

In de verwarde tijden na de Tweede Wereldoorlog manifesteerden de Verenigde Staten zich zonder twijfel als de belangrijkste grootmacht. In deze context dienden de gelden van het Marshallplan enerzijds voor de heropbouw van de geruïneerde Europese landen en anderzijds als een schild tegen het opkomend communisme. In België was de situatie enigszins anders omdat de industrie relatief ongeschadigd uit de oorlog gekomen was. Het land had dus niet dezelfde ver-

wachtingen als de andere Europese landen. Welke functie vervulde het Marshallplan dan in België? Heeft zijn economie voordeel kunnen halen uit de hulp die aangeboden werd? Hoe werd deze door de politieke en sociale milieus geïnterpreteerd? De Verenigde Staten zijn vandaag alomtegenwoordig in onze cultuur; in welke mate heeft het Marshallplan dit fenomeen versneld?

Acht Belgische en één Amerikaanse spreker hebben geprobeerd een antwoord te vinden op al deze vragen en hebben de stand van zaken van het onderzoek toegelicht. De bijdragen en de discussie belichtten de economische, politieke en sociale dimensie. Terloops werd bekeken hoe de Verenigde Staten in het Belgische stripverhaal afgebeeld werden.

Een zeventigtal personen woonden de studiedag bij. Al bij al een geslaagd initiatief.

Chantal Kesteloot

Indien u de vzw 'De Vrienden van het Centrum' wil steunen en deelnemen aan haar activiteiten, als u op de hoogte wenst gehouden te worden van alles wat het Centrum organiseert en indien u reductie op onze uitgaven en gratis toegang tot de leeszaal wil krijgen, kan u nog steeds lid worden van "De Vrienden" door een jaarlijkse storting van 250 BEF op rekening 000-1491037-50 van de vzw.

Een pedagogische studiedag

De Eerste Wereldoorlog in de Tweede

Op 11 maart 1998 organiseerde het Studietoelichting Documentatiecentrum 'Oorlog en Hedendaagse Maatschappij' een pedagogische studiedag voor studenten geschiedenis met als thema *De Eerste Wereldoorlog in de Tweede*. Bedoeling was op basis van een vergelijkend onderzoek over Frankrijk en België, de actualiteit van de Eerste Wereldoorlog te bestuderen tijdens de jaren dertig maar ook en vooral tijdens de Tweede Wereldoorlog. Comparatief onderzoek in Frankrijk en België moest aantonen hoe en op welk gebied de herinnering aan 1914 aanleiding was tot specifiek gedrag.

Deze studiedag werd georganiseerd in samenwerking met de Universiteit van Lille III en in het bijzonder met Professor Annette Becker. Aan Belgische zijde werd gemikt op Franstalige universitaire geschiedenisstudenten. Oorspronkelijk was de samenkomst in de ULB gepland. Een bomalarm dwong ons de campus te ontruimen en bracht ons uiteindelijk naar de Résidence Palace.

De voordrachten hadden als thema : de actualiteit van de Eerste Wereldoorlog in de

film en de actualiteiten van de jaren dertig en bij de nederlaag van 1940 (Anette Becker en Etienne Dejonghe, *Université de Lille III*); de obsessie van 1914 in het Belgisch leger van 1940 (Francis Balace, *Université de Liège*); het verleden en de anticipatie, of de weerklank van de Grote Oorlog in het parlement van de jaren dertig (Guislin, *Université de Lille III*) en tenslotte, het verband tussen verzet in de Tweede Wereldoorlog en de herinnering aan 1914 (Fabrice Maerten, CEGES).

Tijdens de discussie kwam ondermeer de impact van de loopgravenoorlog op de houding van het leger in 1940 aan bod : de tendens om 1914 over te doen. Ook de evolutie in de mentaliteiten tussen 1914 en 1940 in militaire en burgerkringen werd aangeraakt. De vraag werd ook gesteld naar de mate waarin het engagement in het verzet bepaald werd door een overgeërfd patriotisme van de Eerste Wereldoorlog.

Al deze vragen hadden eveneens tot doel de discussie te stimuleren en contacten te leggen tussen Belgische en Franse studenten.

Chantal Kesteloot

Wetenschapsbeleid heeft, op basis van kredieten van de Nationale Loterij, een programma voor het scannen van de fotoverzameling van het SOMA goedgekeurd.

De nieuwe 'Diplodocus' is er !

De vijf boekdelen met documenten over het buitenlands beleid van België die van 1964 tot 1966 werden uitgegeven door Van Langenhove en De Visscher, bestrijken de periode 1920-1940.

De versnelling en de massale uitbreiding van het historisch onderzoek en de steeds vroegere openstelling van buitenlandse archieven, evenals van de onze, creëerden een vacuüm dat de Academies in 1988 begonnen op te vullen. De tien geplande delen zijn opgevat en worden uitgevoerd als groepswerk. Ze zijn het resultaat van de samenwerking tussen het Archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, de beide Academies en specialisten van onze verschillende universiteiten. Voor de nodige middelen zorgde het NFWO en verscheidene parlementsleden zegden hun steun toe. De publicatie van de reeks begint met de delen die gewijd zijn aan de Belgische regering in Londen en aan het defensiebeleid. Verscheidene andere delen worden afgewerkt en zullen tegen een ritme van twee per jaar verschijnen.

Als verantwoordelijke voor het eerste van die werken, heb ik kunnen vaststellen hoeveel schade de oorlog had veroorzaakt aan de verzamelingen die het Belgisch Ministerie van Buitenlandse zaken heeft over die periode, die een definitief keerpunt betekende in ons buitenlands beleid. Ik ben dus gaan beseffen hoe rijk de archieven van het SOMA zijn, die deze leemten ruimschoots hebben opgevuld. De archieven De Vleeschauwer, Rens, Richard, de Gruben en, *last but not least*, de archieven Camille Gutt, hebben onvervangbare stukken opgeleverd. Een en ander werd zeer goed aangevuld door de documenten Theunis en Van Zeeland, bij het Algemeen Rijksarchief, en door de documenten De

Schrijver, bij het KADOC. Enkel de archieven van Paul-Henri Spaak, de voornaamste bewerker van het buitenlands beleid, bleven hardnekkig gesloten. De Stichting die zijn naam draagt wou liever eerst het bio-(hagio?-)grafisch monument oprichten dat zij aan haar grote figuur wil wijden. De persoonlijkheid van de uiteindelijke auteur van die tekst waar we met spanning naar uitkijken, stelt ons echter gerust, in tegenstelling tot de handelwijze van zijn opdrachtgevers...

Deze reeks, waarvan het heterogeen karakter een ongewone dimensie toevoegt aan dit soort publicaties, maakt het mogelijk het beleid te bestuderen van een regering die op de eerste plaats moest doen geloven dat zij een betrouwbare bondgenoot was, waarbij zij alle nodige garanties bood om dit te bewijzen en tegelijk vasthield aan een soevereiniteit die zij aan geen enkele beperking wou onderwerpen.

Hoewel zij angstvallig waakte over deze autonomie, voerde zij toch resoluut een alliantiebeleid waarbij ze afstand nam van de 'onafhankelijkheidspolitiek' die voor haar wet was geweest sedert 1936. Onder de 'kleine' landen speelde België een actieve rol en durfde dappere standpunten innemen, zoals de onmiddellijke erkenning van het CFLN (*Comité Français de Libération Nationale*) van generaal de Gaulle en vooral de strijd om in 1944 te worden erkend als een bevrijd bevriend land en niet als een bezet land.

Luc De Vos, van zijn kant, heeft een groot team geleid dat een volledig overzicht biedt van het defensiebeleid van 1941 tot 1960. Hij heeft overvloedig geput uit de archieven van het Belgisch Ministerie van Buitenlandse Zaken en van het Geschiedkundig Documentatiecentrum van de

Strijdkrachten, evenals uit die van het Krijgsauditoraat. De Duitse kwestie, de militaire samenwerking tijdens de Koude Oorlog en meer bepaald het beleid van het Westen tegenover de Sovjetunie en, natuurlijk, België in de NATO, vormen de voornaamste delen van dit sterke boek.

Deze volumes en degene die nog zullen volgen, zijn zorgvuldig uitgegeven in de twee talen en voorzien van een index en van gedetailleerde documententabellen. Zij zullen de sleutelmomenten van ons buitenlands beleid ongetwijfeld makkelijk toegankelijk maken. En wanneer komt er een versie op CD-Rom?

José Gotovitch

Belgische diplomatieke stukken 1941-1960. Van onafhankelijkheid tot onderlinge afhankelijkheid, Brussel, Koninklijke Academie van België, 1998, deel 1 : José GOTOVITCH (m.m.v. Caroline SÄGESSER & Markus WUNDERLE), *De Belgische regering te Londen 1941-1944*, 496 p.; deel 2 : Luc DE VOS, Etienne ROOMS, Pascal DELOGE & Jean-Michel STERKENDRIES, *Defensie 1941-1960*, 584 p.

D. LUYTEN (ed.), *Penalization of economic collaboration in Western Europe after the Second World War. (Proceedings of the International Conference Brussels, 13 december 1996)*, Center for Legal History.

In deze bundel worden de bijdragen samengebracht die werden voorgesteld op de conferentie georganiseerd door het Centrum voor Rechtsgeschiedenis van de VUB, in samenwerking met het SOMA. Historici uit Nederland, Noorwegen, Denemarken, Frankrijk en België gingen na op welke wijze ondernemers die geproduceerd hebben voor de Duitse bezetter werden gesanctioneerd. Zowel de wetgeving, de organisatie van de berechting als de resultaten komen daarbij aan bod. Tevens wordt gepeild naar de verklaringen voor de uiteindelijke afloop.

Het is niet makkelijk om conclusies te trekken uit de vergelijking tussen de verschillende landen. Dat heeft te maken met de stand van het onderzoek, die verschilt van land tot land en met de uiteenlopende methodologische benaderingen en invalshoeken die door de auteurs worden gehanteerd. Toch kunnen enkele elementen naar voor worden gebracht. Zo werd in elk van de landen de bestraffing van de economische collaboratie beschouwd als een netelige kwestie in de naoorlogse politiek. Verschillende prioriteiten die onderling tegenstrijdig waren, dienden met elkaar te worden verzoend. Bestrafing werd noodzakelijk geacht om redenen van legitimiteit van het juridische en politieke systeem, maar bestraffing

mocht de wederopbouw van de economie niet in het gedrang brengen, een argument dat door de geviseerde ondernemers en hun politieke woordvoerders sterk in de verf werd gezet. Ook de uitbouw van hetgeen later zou evolueren tot de overlegeconomie was voor sommige politieke stromingen, in de eerste plaats de sociaal-democratie, een reden om genoeg te nemen met de milde bestraffing van de economische collaboratie. Economische collaboratie was in geen van de bestudeerde landen een concept dat onduidelijk kon worden gedefinieerd. Nergens werd ervan uitgegaan dat helemaal niet voor de vijand mocht worden gewerkt. Het ging erom de limieten van de toegelaten arbeid voor de Duitsers te bepalen. Politieke en juridische conflicten draaiden precies rond de afbakening van die grens. In de praktijk werden vooral ondernemers gevisieerd die een rechtstreekse bijdrage leverden tot de oorlogsvoering, zoals aannemers. De conclusies van deze conferentie vormen vooral een aanzet voor verder onderzoek. Collaboratie en bestraffing zullen daarbij als één geheel moeten worden bestudeerd.

De bundel kost 250 BEF (+ verzendingskosten) en kan worden besteld bij het Centrum Rechtsgeschiedenis VUB, Pleinlaan 2, 1050 Brussel. Tel. : 629.24.60.

Dirk Luyten

Pallas

Sinds half september kunnen de bezoekers van onze leeszaal onze nieuwe elektronische catalogus, *Pallas*, consulteren. Hiermee kan geïntegreerd gezocht worden in onze archieven en fototheek, hetgeen betekent dat het volstaat om éénmaal een woord in te tikken om alle beschrijvingen te kunnen bekijken die dit woord in de titel hebben of in de beschrijving, of die dezelfde auteur of archiefvormer hebben. Zoeken op trefwoord is ook mogelijk.

De voordelen van deze werkmethode bij het zoeken in de archieven zijn duidelijk: indien men zoekt naar een bepaalde persoon, plaats of concept hoeft men niet langer alle inventarissen te doorbladeren van archiefbestanden die misschien informatie bevatten omtrent het gezochte item, het systeem doorzoekt zelf tegelijkertijd alle archieven. Natuurlijk volstaat deze 'documentaire' zoektechniek niet voor archieven, ook de context en functionele of institutionele situering van

een of meerdere documenten in een bestand zijn van belang. Ook deze benaderingswijze is mogelijk omdat alle beschrijvingen aan mekaar gekoppeld zijn in een hiërarchische structuur, gebaseerd

op de ISAD(G)-standaard, zodat het mogelijk is te grasduinen in archiefschema's en op elk moment te achterhalen waar een beschrijving precies moet worden gesitueerd.

Het invoerwerk van de gegevens is verre van voltooid, in een overgangsperiode zal de elektronische ontsluiting vaak moeten worden aangevuld met de 'klassieke' papieren ontsluiting. Toch hopen wij in de loop van volgend jaar voldoende gegevens te hebben ingevoerd om het gebruik van de gedrukte lijst met tref-

woorden die momenteel in de leeszaal ter inzage ligt, overbodig te maken. Met de gegevens van onze fototheek zijn we reeds verder gevorderd : de reeksen België (voor en tijdens de 2de Wereldoorlog) en Oost-Europa (Albanië, Griekenland, Hongarije, Joegoslavië, Roemenië en Turkije) zijn volledig opzoekbaar, en weldra zullen ook de reeksen over Tsjechoslovakije, Polen, Spanje en Portugal afgewerkt zijn. Naast het zgn. 'on-line'-zoeken biedt het nieuwe systeem hier ook de mogelijkheid de foto's rechtstreeks op het scherm te bekijken, voor zover ze reeds werden ingescand (momenteel ongeveer 6.000 beelden). Het SOMA heeft een subsidie gekregen die ons in staat moet stellen

de bovengenoemde collecties op een jaar tijd te laten scannen (ongeveer 50.000 beelden).

Momenteel wordt druk gewerkt aan de conversie van onze bibliotheekdatabank (boeken, artikels, tijdschriften en persknipsels) met de bedoeling ook deze te integreren in het nieuwe systeem. We hopen hiermee rond te zijn in de maand februari van volgend jaar, zodat we vanaf dan het leeuwendeel van onze ontsluiting geïntegreerd en on-line aan het publiek kunnen ter beschikking stellen. Vermelden we tenslotte ook nog dat in de loop van het voorjaar 1999 de databank op dezelfde manier zal raadpleegbaar zijn via het Internet.

Patrick Temmerman

Barcelona, oktober 1940

Het hotel Majestic is een prachtig gebouw aan de Passeig de Gracia, één van de prachtige lanen van Barcelona. Een gedenkplaat aan de ingang herinnert er sinds 4 mei 1998 aan dat eerste minister Hubert Pierlot en minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak hier aan de politie van Franco ontglipten, dankzij de spitsvondigheid van de Belgische consul Marc Jottrand, die trouwens daartoe de nodige handlangers had gevonden. Zo konden de ministers eindelijk

Londen bereiken, waar de regering op 31 oktober 1940 opnieuw gevormd werd.

Op initiatief van Jean-Louis Mignot, consul-generaal van België, werd dat avontuur in hetzelfde hotel herdacht en de gedenkplaat ingehuldigd.

Bij deze gelegenheid belichtte de directeur van het SOMA de historische context en de betekenis van deze cruciale episode voor de

latere geschiedenis van het vrije België. Hij bracht ook hulde aan iemand die door de geschiedenis vergeten was, het kamermeisje Ramona, de weduwe van een gefusilleerd republikein. Door achttien uur lang het 'verdwijnen' van de Belgische ministers stil te houden maakte zij hun vlucht mogelijk.

Naar Catalaans gebruik heeft consul-generaal Mignot een 'Auca' gemaakt die wij met zijn toestemming afdrukken als een knipoog naar de geschiedenis.

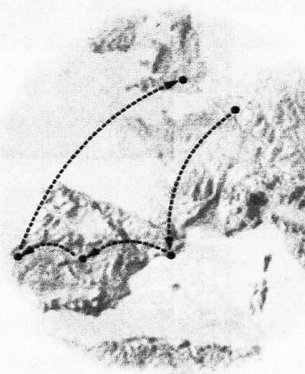
Auca d'una fugida

Octubre 1940

En souvenir de la commémoration du séjour à Barcelone du Premier Ministre Belge Hubert Pierlot et du Ministre des Affaires étrangères Paul-Henri Spaak et de leur fuite vers Londres.
Barcelone 4 mai 1998

In herinnering aan de herdenking van het verblijf in Barcelona van de Belgische Eerste Minister Hubert Pierlot en van Minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak en van hun vlucht naar Londen.
Barcelona 4 mei 1998

En recuerdo a la conmemoración de la estancia en Barcelona del Primer Ministro Belga Hubert Pierlot y del Ministro de Asuntos Exteriores Paul-Henri Spaak y de su fuga a Londres.
Barcelona 4 de mayo de 1998

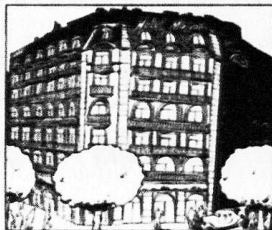
■ Dibujos: Oscar Julve
■ Textos: Jean-Louis Mignot

José Gotovitch

Auca d'una fugida

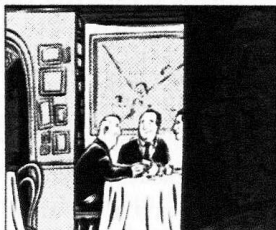
Exilés suite à l'invasion de mai quarante
Les ministres Belges dans le sud se replient
Continuer la lutte à Londres les hante
Pour la route d'Espagne Pierlot et Spaak optèrent

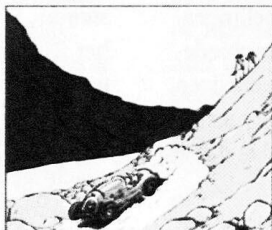
Naar Barcelona via Figueras vanuit Jonquera
Door Catalonie van noord naar zuid
In hotel Majestic nu weg van de frontiera
De hele dag onder toezicht erin af eruit

En el consulado los ministros elaboran
los planes, previa consulta con Jaffard,
y con el paso de los días se cercioran
de que el coche es la salida más normal.

Suivés des policiers à tout bout de champ
De Barcelone les ministres découvrent les recoins
Tout en pensant à fuir à tout moment
Aux Carroques quelques soirs le consul les rejoint

Van de Pyreneeën tot Portugal via Gerona
Geraken veilig landgenoten
Vervoerd door Muls vanuit Barcelona
In dezelfde strijd bereid en vennoten

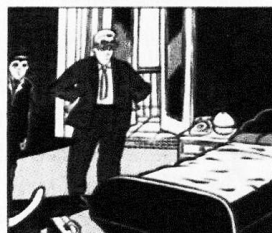
En secreto se prepara el gran viaje,
y la Reyes y Hening los detalles.
Los ministros no cambian aun de traje,
pero si esperan la fuga que les salve.

Sachant un samedi les policiers au football
Les ministres quittent discrètement le Majestic
Dans la fourgonnette à double fond s'installent
Avec courage prennent la route de l'Atlantique

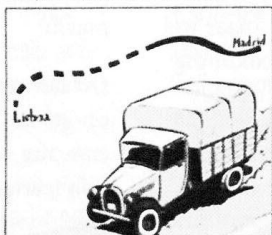
Met zijn verborgen lading woagt Hening zijn kans
Langs Madrid waar een nazi-leider wordt verwacht
Binnen in de wagen is het al zweet en rozenkrans
Lange uren op de bevrijding wordt gewacht

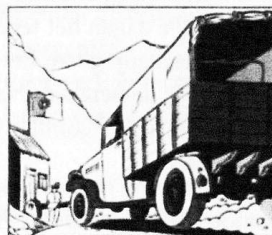
Es domingo y los "pulis" al Majestic se dirigen.
Y al no haber nadie surgen las sospechas
Se han ido los belgas? A la mira asienten?
Si los pierden quizás pierdan su cabeza.

Il est temps d'aviser le chef de la police
Qui ne voulait être dérangé pendant la corrida
De cette passion profitent avec malice
Le trio Belge dans sa longue recorrida

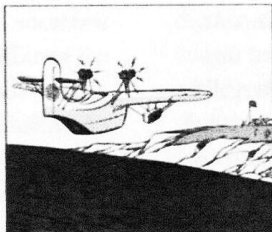
Over de sierra balt de wagen richting Portugal
Peintzend aan vrouw en kind en vaderland
Met angst wachtend op het: we zijn er al
Tellen de ministers de uren op hun hand

Al final y frente a ellos la frontera
Ojala haya una inspección de cortesía
Por fin allí está la otra bandera
y al otro lado también un nuevo día

A Barcelone c'est le branle-bas de combat
La fuite des ministres tout le monde mobilise
Le personnel de l'hôtel et celui du consulat
Heureusement la police d'une fausse piste s'avise

In Portugal nu veilig aangekomen
Worden de ministers verwacht in Engeland
Zodat de taken kunnen worden waargenomen
De Koning thuis, de Regering in het buitenland

Pierlot y Spaak han dado el salto a Londres
donde Gutt y De Vleeschouwer han de esperar.
Resurge el Gobierno y, ya conformes,
de nuevo Churchill con Bélgica va a contar.

Oprichting van een netwerk van Instituten voor Hedendaagse Geschiedenis :

België, Duitsland, Frankrijk, Nederland, Oostenrijk

Vlak na de Tweede Wereldoorlog of een beetje later, werden er in verscheidene Europese landen wetenschappelijke instellingen opgericht die tot taak hadden de geschiedenis van hun land in die periode te schrijven, dat werk voor te bereiden of er gegevens voor in te zamelen. Veelbetekenend is dat al die instituten een gemeenschappelijk kenmerk hebben: het zijn allemaal zowel documentatiecentra met archief en bibliotheek, als onderzoekscentra.

Al die instellingen hebben de voorbije jaren een gelijklopende evolutie doorgemaakt, waarbij hun studieterrein zich uitbreidde tot de hedendaagse geschiedenis en meer bepaald tot heel de XXe eeuw of tot een deel ervan. Deze evolutie heeft niet enkel te maken met een eventuele uitputting van het onderwerp - pers, televisie en uitgeverijen bewijzen alle dagen het tegendeel - maar wel met een verdieping van het geschiedkundig denken over de betekenis van het tweede wereldomvattende conflict van deze eeuw.

De mutatie ging gepaard met een naamsverandering. Zo werd het Franse Comité voor de Tweede Wereldoorlog (*Comité français de la Deuxième Guerre*) een Instituut voor Hedendaagse geschiedenis (*Institut d'Histoire du Temps présent*) en werd ons Centrum omgedoopt tot SOMA. Dergelijke naamsverandering was overbodig voor het Instituut voor Hedendaagse Geschiedenis (*Institut für Zeitgeschichte*) te München of gebeurde (nog?) niet bij het Documentatie-

archief van het Oostenrijkse Verzet (*Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes*, DÖW) te Wenen, net zomin als bij het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD) te Amsterdam.

Dit laatste werd onlangs ondergebracht in prachtige en functionele lokalen en kreeg een budget om van te dromen. Bovendien werd het door de voogdijoverheid aangemoedigd om internationale samenwerkingsprogramma's op het getouw te zetten. In die optiek heeft de nieuwe directeur, Prof. Dr. Hans Blom, het initiatief genomen de directies van bovengenoemde centra uit te nodigen om een informeel netwerk voor samenwerking te vormen. Informeel, om geen structuren uit te bouwen die meer vormelijk dan nuttig zijn, maar ook omdat Internet een rechtstreeks collectief beheer mogelijk maakt.

Dit netwerk zal niet enkel dienen als werkomgeving en om onder elkaar informatie, ervaring, wetenschappelijk personeel en publicaties uit wisselen, maar ook om regelmatig ontmoetingen van de wetenschappelijke teams te organiseren. De eerste bijeenkomst vond plaats in het SOMA. Dat was voor ons een hele eer, te meer omdat wij van die gelegenheid gebruik maakten om het nieuwe geïntegreerde documentatieontsluitingssysteem voor onze diverse verzamelingen voor te stellen, het door Patrick Temmerman, informaticus bij het SOMA gecreëerde Pallas-systeem.

José Gotovitch

Symposium over de bewaring en opening van de archieven van kampen en genocide

Van 5 tot 6 februari 1998 greep te Straatsburg een internationaal symposium plaats georganiseerd door de Franse *Fédération nationale des déportés et internés résistants et patriotes* en gepatroneerd door de Raad van Europa. Onderwerp was de bewaring en opening voor onderzoekers van de archieven van concentratiekampen en van de genocide, in het bijzonder wat betreft de Internationale Zoekdienst te Arolsen in Duitsland, beter bekend als *International Tracing Service* of *Service International de Recherches (ITS-SIR)*. Aanleiding daartoe was de beslissing van de Internationale Commissie van de ITS om een ad-hoc commissie op te richten om de mogelijkheden en voorwaarden van een opening van de archieven te bestuderen.

Waar gaat het om? De ITS werd in 1945 opgericht maar kreeg pas in 1948 zijn definitieve naam. Achtereenvolgens waren er een aantal internationale en geallieerde organismen verantwoordelijk voor, o.a. de UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*). N.a. v. de opheffing van het bezettingsregime in de Bondsrepubliek in 1955 en de zgn. verdragen van Bonn kreeg de ITS zijn definitieve vorm en werd het Internationaal Comité van het Rode Kruis verantwoordelijk voor bestuur en administratie van de dienst. Het doel was (en is) het opsporen van in de oorlog verdwenen personen en het verzamelen, klasseren, bewaren en voor de bevoegde autoriteiten en rechtstreeks betrokken personen

toegankelijk maken van de documenten over Duitsers en niet-Duitsers opgesloten in de nazi-concentratie- of werkkampen en over de niet-Duitse *displaced persons*. Essentieel is dus de humanitaire missie: het verstrekken van individuele inlichtingen (gevangenschapsattesten, arbeidscertificaten, overlijdensakten enz.). Secundair is het beantwoorden van vragen van historische en statistische aard.

Het probleem is dus dat het 'normaal' historisch onderzoek dat wetenschappers in archieven plegen te ondernemen in Arolsen niet is voorzien. En precies daar is in de loop der jaren hét archief van de deportatie opgebouwd: documenten afkomstig uit de diverse kampen, documenten betreffende de verplichte en vrijwillige tewerkstelling, naoorlogse documenten afkomstig van de diverse UNO-hulporganisaties voor *displaced persons* (UNRRA e.a.). Een centrale alfabetische fichier op persoonsnaam ontsluit dit archief.

Het symposium kwam er op initiatief van de Internationale Federatie van Verzetslui (FIR) nadat bleek dat de regeringen vertegenwoordigd in de Internationale Commissie bevoegd voor de ITS, erg verdeeld waren over een eventuele historische opdracht voor de dienst naast de reeds bestaande humanitaire. Als sprekers werden vertegenwoordigers van officiële en privé-archiefinstellingen uitgenodigd (voor België waren dat het SOMA en de Auschwitz-stichting). In vier ateliers wer-

den verschillende problematieken aangepakt : 1) inventaris, bewaring en raadpleging van de archieven van de concentratiekampen en de genocide : nationale wetgevingen, praktijk van de ITS en andere instellingen, 2) specificiteit van het juridisch statuut van de archieven van de ITS, 3) humanitaire en wetenschappelijke missie : complementair of niet, en 4) ethiek, geschiedenis en herinnering : de archieven van de ITS.

Ondanks de niet duidelijk genoeg omschreven problematiek van de ateliers, het mengen van wetenschappers en tijdsgetuigen en het wegblijven van een aantal sleutelinstellingen (de resp. Rijksarchieven; een vertegenwoordiger van de ITS was niet voorzien maar kwam toch aan het woord) was het symposium toch nuttig voor het inventariseren van de desiderata van de deelnemers. Algemeen werd gepleit voor een openstelling van de archieven voor historisch onderzoek, maar over de modaliteiten daarvan is de discussie niet afgerond. Samengevat

ging het om opening zonder meer, inbegrepen het digitaliseren/kopiëren van het hele archief door andere (privé-)instellingen, versus opening mits bepaalde af te wegen voorwaarden, bv. qua wetenschappelijk sérieux van het onderzoek. Er werd aanbevolen een internationaal comité van experts op te richten om de modaliteiten en het statuut van de eventuele raadplegingsmogelijkheden van de archieven in kwestie praktisch te bestuderen.

De vraag die daarbij kan gesteld worden is wie die experts zullen zijn. Historici en archivariissen allicht, maar van privé- of officiële wetenschappelijke instellingen ? Wellicht kunnen officiële instellingen de grootste waarborg geven voor een zo objectief mogelijke beleidsvoorbereidende studie van het probleem. Uiteindelijk moeten dan de bevoegde ministers en hun vertegenwoordigers in de Internationale Commissie van de ITS de beslissing nemen. Laten we hopen dat hierbij vlug vooruitgang wordt geboekt.

Dirk Martin

Publicaties van zusterinstellingen

Publicaties van *Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes* :

- "Zeugen Jehovas. Vergessene Opfer des Nationalsozialismus ?", in *Schriftenreihe des Dokumentationsarchivs des österreichischen Widerstandes zur Geschichte der NS-Gewaltverbrechen*, 3, Wenen, 1998.
- *1938. NS-Herrschaft in Österreich. Texte und Bilder aus der gleichnamigen Ausstellung*, Wenen, 1998.

Bibliothek für Zeitgeschichte, Stuttgart

Geschiedenis

De *Bibliothek für Zeitgeschichte* (bibliotheek voor hedendaagse geschiedenis) van Stuttgart dankt haar bestaan aan de Eerste Wereldoorlog. In 1915 richtte de Zwabische industrieel Richard Franck te Berlijn de *Weltkriegsbücherei* (wereldoorlogbibliotheek) op. De *Weltkriegsbücherei* - zoals ze tot 1948 werd genoemd - was een privé-verzameling en paste in de reeks oorlogscollecties en -musea die tijdens de Eerste Wereldoorlog in vrijwel alle oorlogvoerende landen ontstonden. Koffiesurrogaatfirma Heinrich Franck Söhne bezat zowel in Europa als in de Verenigde Staten zakenrelaties, waardoor Richard Franck een omvangrijke collectie kon opbouwen.

In 1920 telde de verzameling reeds 45.000 boeken en gedrukte stukken en 2.100 binnen- en buitenlandse kranten en tijdschriften uit de oorlogsperiode, alsook affiches, vlugschriften, militaire kaarten en foto's. Voorts bevatte de collectie autobiografische notities en soldatenbrieven.

In 1921 verhuisde de *Weltkriegsbücherei* naar Stuttgart en betrok ze *Schloß Rosenstein*, een gebouw dat de regering ter beschikking had gesteld. De *Bücherei* won aan belang door de systematische ontsluiting van het bezit, door de al snel periodiek verschijnende bibliografieën en door het feit dat ze onder de verantwoordelijkheid van een private instantie viel, waardoor ze tijdens de depressiejaren onafhankelijk bleef. Al deze factoren leidden ertoe dat de *Weltkriegsbücherei* uitgroeide tot een

centrum waar onderzoek werd verricht naar de oorzaken en de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog. In 1928 werd een stichting in het leven geroepen, waardoor Richard Franck het voortbestaan van de bibliotheek kon veiligstellen.

Van bij het begin bestonden plannen om bij de bibliotheek een museum van de wereldoorlogen te voegen. Dit gebeurde pas tijdens het Derde Rijk. Het museum werd op 13 mei 1933 geopend en moest - geheel in de lijn van de nationaal-socialistische machthebbers - de schuldvraag over de oorlog thematiseren en dienen als historische legitiematie in geval van een nieuwe oorlog. Vanaf dan bestond de *Weltkriegsbücherei* uit 4 afdelingen: bibliotheek, archief, museum en onderzoeksinstelling. In 1939 bestond het boekenbezit uit meer dan 100.000 exemplaren, waarmee de *Bücherei* de belangrijkste vakbibliotheek voor kwesties inzake de politieke en de militaire geschiedenis van de 20ste eeuw geworden was.

Onder het nationaal-socialisme bleef de *Bücherei* institutioneel onafhankelijk. De bibliotheekleiding was evenwel tot inhoudelijke concessies bereid, ook op vele gebieden waarop geen druk van buitenaf werd uitgeoefend.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden de verzamelingen van de bibliotheek onder meer door afspraken met de propaganda-eenheden van het leger met een massa documentatiemateriaal aangevuld. Maar de oorlog betekende ook het voorlopige einde van de *Weltkriegsbücherei*: in september 1944

werden bij een luchtaanval een groot aantal bestanden, vooral uit het museum en het archief, vernietigd.

Sedert 1948 is de tot *Bibliothek für Zeitgeschichte* (BfZ) omgedoopte *Weltkriegsbücherei* ondergebracht in de *Württembergische Landesbibliothek* waarmee zij de technische dienstverleningen deelt. Het materiaal van de BfZ kan zowel via het lokaal als het supraregionaal bruikleenverkeer worden ontleend. Hierdoor speelt de bibliotheek een belangrijke rol in de literatuurvoorziening in Duitsland en is ze ook toegankelijk voor internationaal onderzoek. Verantwoordelijk voor de BfZ is de *Stiftung Bibliothek für Zeitgeschichte* (Stichting bibliotheek voor hedendaagse geschiedenis). Deze Stichting ontvangt toelagen van de deelstaat Baden-Württemberg, die nu ongeveer 95 % van de kosten op zich neemt. De resterende kosten betaalt de BfZ uit eigen inkomsten en schenkingen. Bovendien krijgt ze speciale toelagen van de *Deutsche Forschungsgemeinschaft*, de Duitse Onderzoeksgemeenschap.

Publicaties

De BfZ is in de laatste decennia uitgegroeid tot een internationaal befaamde vakbibliotheek en geschiedkundige onderzoeksinstelling. De kwaliteit en het aantal bibliografische en wetenschappelijke publicaties, alsmede de symposia en de regelmatig georganiseerde voordrachten hebben hiertoe bijgedragen. De BfZ begeleidt ook diverse onderzoeksprojecten zoals b.v. het project rond de sociale en mentaliteitsgeschiedenis van de Eerste Wereldoorlog. Dit initiatief wordt gesteund door de deelstaat Baden-Württemberg.

De BfZ verzorgt drie publicatiereeksen: *De Jahresbibliographie Bibliothek für Zeitgeschichte* geeft een opgave van de boeken en de tijdschriftenartikels die de

bibliotheek tijdens het verslagjaar ontsloten heeft. Elk boekdeel is systematisch ingedeeld en voorzien van een auteursregister. Per band worden ca. 8.000 titels bezorgd. De boekdelen bevatten dikwijls belangrijke onderzoeks- en literatuurverslagen.

In de reeks *Schriften der Bibliothek für Zeitgeschichte. Neue Folge* zijn verzamelbundels en aparte afleveringen met betrekking tot de voornaamste vraagstellingen uit de 20ste-eeuwse geschiedenis opgenomen. Ook de symposiaverslagen maken deel uit van deze reeks. De *Stuttgarter Vorträge zur Zeitgeschichte* tenslotte geven een selectie van de voordrachten uit het programma, maar in een uitgebreidere versie als kritisch essay.

Voorts verschijnen er op onregelmatige tijdstippen afzonderlijke publicaties.

De bibliotheek

De bibliotheek kon verderbouwen op een rijke literatuurverzameling over de Eerste Wereldoorlog. Vandaag is ze Duitslands grootste vakbibliotheek voor 20ste-eeuwse geschiedenis en politiek. Zwaartepunten zijn de buitenlandse politiek, de bilaterale betrekkingen en de gewapende conflicten van deze eeuw met nadruk op de twee wereldoorlogen. De BfZ streeft naar een zo volledig mogelijke verzameling van de literatuur op deze gebieden. In haar verwerven van materiaal is ze internationaal georiënteerd; het buitenlandse aandeel bedraagt meer dan 70 %. Ze bezit nu ongeveer 300.000 volumes. Van de 750 geschiedkundige en politiek- en militair-wetenschappelijke tijdschriften waarop het BfZ geabonneerd is, worden er ca. 250 inhoudelijk ontsloten en in de catalogi opgenomen.

Vanaf publicatiejaar 1990 catalogeert de BfZ de nieuwe aanwinsten via de EDV

(*Elektronische Daten Verarbeitung*) binnen het *Südwestdeutsche Bibliotheksverbund*. De systematische trefwoordencatalogus werd in 1996 vervangen door een elektronische trefwoordenlijst die door de EDV wordt ondersteund. Inmiddels kan dit bibliotheekbestand ook via Internet worden geraadpleegd. De BfZ biedt haar titels in drie geïntegreerde EDV-catalogi aan : in de gemeenschappelijke catalogus van de *Württembergische Landesbibliothek* en de BfZ OPAC, in de regionale geïntegreerde catalogi van verscheidene bibliotheken van Stuttgart (*StOPAC*) en in het *Südwestdeutsche Bibliotheksverbund* (SWB).

De specifieke verzamelingen

De **tijdsdocumenten** in de archiefverzameling dateren vooral uit de jaren 1914-1949. De thematische zwaartepunten zijn de twee wereldoorlogen, de politieke partijen in de Weimarrepubliek, en de zeemacht tussen 1850 tot het einde van de Koude Oorlog. Het originele archiefmateriaal dat hier werd samengebracht is merendeels verlorengegaan in de Tweede Wereldoorlog, maar de bewaarde bestanden konden sedertdien door aankopen en schenkingen worden vervolledigd.

De **fotocollectie** bevat pers- en privé-foto's uit de Eerste Wereldoorlog (ca. 3.000) en de Tweede Wereldoorlog (ca. 2.000). Het fotomateriaal uit de omgeving van de laatste Russische tsaar is bijzonder waardevol en documenteert het hof- en militaire leven van voor de Russische Revolutie.

De **afficheverzameling** bestaat uit grafische voorstellingen en druksels vanaf de Keizertijd. Onder de ca. 5.000 affiches bevinden zich vooral Duitse exemplaren van de bekende affichekunstenaars uit de Eerste Wereldoorlog, alsmede de bekendmakingen in de bezette gebieden, politieke affiches van de Weimarrepubliek en voorbeelden van de

affichereeksen van de propaganda-afdelingen van de legerleiding. De collectie Oostenrijkse affiches omvat vooral materiaal uit de Eerste Wereldoorlog en de jaren 1938-1945.

De **vlugschriftenverzameling** telt meer dan 2.500, deels zeldzame, zogenoemde gedropte vlugschriften uit de oorlogvoerende staten uit de beide wereldoorlogen. In het bijzonder moeten hier de vlugschriften van alle partijen en talrijke organisaties uit de Weimarrepubliek worden vermeld.

De **kaartenverzameling** bestaat uit meer dan 7.000 topografische en militaire kaarten, vooral uit de Eerste Wereldoorlog. Hier ligt het accent op de toestand aan het Westelijk Front.

In de reeks **persoonlijke documenten** zijn herinneringen, dagboeken en brieven van soldaten uit de Eerste en Tweede Wereldoorlog opgenomen. Alleen al de verzamelingen 'Sterz' en 'Schüling' tellen meer dan 70.000 veldpostbrieven en brieven van en aan krijgsgevangenen van de twee wereldoorlogen. Ongeveer 50.000 brieven uit deze verzamelingen dateren uit de Tweede Wereldoorlog en de onmiddellijke naoorlogse periode. Van dit materiaal is ongeveer de helft ontsloten.

Het **marinearchief** bevat een qua omvang unieke beelddocumentatie over de oorlogs- en handelsscheepvaart van alle zeemogendheden, van 1850 tot het einde van de Koude Oorlog. Bovendien zit in dit archief een massa documenten en materiaal met betrekking tot de geschiedenis van de zeemacht, met de klemtoon op de Tweede Wereldoorlog. Het marinearchief stelt ook documenten samen over de geschiedenis van de marine en de zeeoorlogen, zo b.v. over de verliezen aan schepen tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Documentatiecentrum voor onconventionele literatuur

Deze belangrijke speciale verzameling van de BfZ werd in 1972 met de steun van de *Deutsche Forschungsgemeinschaft* opgericht. De *Forschungsgemeinschaft* draagt eveneens het volledige aankoopbudget.

Het documentatiecentrum verzamelt en archiveert de **grijze literatuur** die in Duitsland verschijnt. Het gaat hier om materiaal dat meestal niet via de gewone kanalen (uitgeverijen) wordt verspreid, met name om documenten met betrekking tot de politieke discussie in Duitsland. Dit bestand omvat hoofdzakelijk materiaal uit de voormalige bondslanden. Zwaartepunten van de verzameling zijn politieke stellingnames van burgerinitiatieven, vredesbewegingen, Derde Werelddgroepen, groepen van buitenlanders en groepen emigranten, politieke groeperingen, kleine partijen en documenten van privépersonen inzake internationale en binnenlandse conflicten en bilaterale betrekkingen.

De belangrijkste thema's zijn :

- Studentenbeweging en buitenparlementaire oppositie,
- Nieuwe sociale bewegingen: vredesbeweging, anti-atoomrakettenbeweging, Derde Wereld en ontwikkelingspolitiek,
- Fascisme en antifascisme,
- Radicalisme van links en van rechts,

- Bewapenings-en ontwapeningspolitiek,
- Dienstplichtweigeraars en burgerdienst.

De verzameling omvat intussen 13.000 monografieën, meer dan 950 ontsloten tijdschriften en kranten, ca. 25.000 affiches en ongeveer 115.000 vlugschriften.

Vanaf het boekjaar 1988 neemt het documentatiecentrum de brochures, tijdschriften, kranten en vlugschriften op in een Inhouse-databank. Voor de thematische ontsluiting van monografieën en vlugschriften bestaat een speciaal voor dit bestand aangelegde standaardtrefwoordenlijst die voortdurend bijgewerkt wordt. Een print van de lijst van het volledig tijdschriftenbestand staat ter beschikking en de lijst kan ook via Internet worden geconsulteerd.

Het documentatiecentrum is ingeschakeld in de documentenleveringsdienst **Subito** van de Duitse bibliotheken, die gewone of elektronische kopieën ook in het buitenland levert.

Bibliothek für Zeitgeschichte

Konrad-Adenauer-Straße 8, D - 70173 Stuttgart

Directeur :

Professor Dr. Gerhard Hirschfeld

Briefwisseling :

- Postfach 10 54 41 - 70047 Stuttgart -
- Telefoon: 0711/2 36 46 41
- Fax: 0711/2 36 13 47
- e-mail: bfz@mailserver.wfb-stuttgart.de
- Internet: <http://www.wlb-stuttgart.de/~bfz/>

De Franse legerarchieven

De bedoeling van deze tekst is de Belgische onderzoekers informatie te geven over de werking van de Franse legerarchieven en hen enkele sporen en richtingen voor hun onderzoek aan te reiken.

In Frankrijk zijn alle archieven onderworpen aan een en dezelfde wet, de wet van 1979 naar het jaar waarin zij werd afgekondigd. De Franse archieven vallen onder de bevoegdheid van het Ministerie van Cultuur. De archieven van de ministeries en van de grote besturen, worden beheerd door de *Archives Nationales*. In het kader van de wet op de decentralisatie, vallen de archieven van de departementen onder de bevoegdheid van de departementale archiefcentra.

Maar op die algemene regel bestaat een uitzondering. Binnen het kader van de wet van 1979 beheren de Ministeries van Buitenlandse Zaken en van Landsverdediging hun archieven zelf.

De inzagertermijnen zijn bepaald binnen het kader van deze wet. Ze verschillen naargelang de aard van het document :

- normaal : 30 jaar (administratieve documenten die op het moment van hun totstandkoming openbaar waren, blijven dat ook wanneer ze in de archieven worden opgenomen);
- beschermd : 60 jaar. Dit zijn hoofdzakelijk geclassificeerde documenten, documenten die betrekking hebben op iemands privéleven en documenten van speciale organismen zoals de Militaire Veiligheidsdienst;
- militaire rechtspraak : 100 jaar na de laatste procedurehandeling (afsluiten van het dossier);

- personeelsdossiers : 120 jaar na de geboorte van de persoon;
- medische dossiers : 150 jaar na de geboorte van de persoon.

Door het stelsel van afwijkingen biedt de wet de mogelijkheid om de archieven, nog vóór de datum van hun openstelling voor het publiek, te raadplegen. Een afwijking kan geval per geval worden toegestaan door de Minister, naargelang de inhoud van het archiefdossier en de redenen van het onderzoek.

Het Ministerie van Landsverdediging kent vier geschiedkundige diensten, één voor elk wapen: Landmacht, Luchtmacht, Zeemacht en Gendarmerie. Deze laatste is de jongste. Elke dienst is verantwoordelijk voor de archieven van het eigen wapen. De gemeenschappelijke diensten worden beheerd door de Landmacht. De archieven van het Ministerie van Landsverdediging vormen een rij documenten van meer dan 200 kilometer lang.

De SHAT, *Service historique de l'Armée de Terre* (Geschiedkundige Dienst van de Landmacht) kwam tot stand ingevolge een beslissing van Richelieu, die op 23 december 1637 vroeg dat er een afschrift zou worden bewaard van alle belangrijke instructies, bevelen en berichten die tussen de legers werden uitgewisseld en die als geheugen voor de geschiedenis zouden kunnen dienen. In 1688 legde Louvois de regels voor de indiening en de vorm ervan vast. In de loop der eeuwen heeft het 'Oorlogsarchief' veel reorganisaties ondergaan en verhuisde het van het *Hôtel des Invalides* naar Versailles en vervolgens naar de Militaire School. Tot in 1881, het jaar waarin de afdeling aardrijks-

kunde, de voorloper van het Nationaal Geografisch Instituut, werd opgericht, werkten er ook aardrijkskundigen bij dit archief. De geschiedkundige dienst van de Landmacht is sedert 1948 in het kasteel van Vincennes ondergebracht. De archieven van de Genie en van de Artillerie, die eeuwenlang afzonderlijke fondsen vormden, vonden er toen eveneens een onderkomen.

De SHAT beschikt in Vincennes dus over een groot archief van ongeveer 40 km lang, dat gaat van het Ancien régime tot op heden. Maar er zijn ook gespecialiseerde archieven die gedecentraliseerd zijn en/of elders ondergebracht, namelijk :

- De *Archives et musée de l'hôpital du Val de Grâce* (het Archief en museum van het Val de Grâce-hospitaal) te Parijs;
- De *Section des archives médicales et hospitalières des Armées* (de Afdeling medische en hospitaalarchieven van het Leger) te Limoges;
- Het *Institut de Médecine tropicale du Pharo* (het Instituut voor Tropische Geneeskunde van de Pharo) te Marseille;
- Het *Centre des Archives de l'Armement et du Personnel civil* (het Archiefcentrum voor Bewapening en Burgerlijk Personeel) te Châtellerault;
- Het *BCAAM, Bureau Central des Archives administratives militaires* (Centraal Bureau van de Administratieve Legerarchieven) te Pau;
- De *Service des Pensions des Armées* (de Pensioendienst van het Leger) te La Rochelle;
- Het *Dépôt central des Archives administratives du Commissariat de l'Armée de Terre* (het Centraal Depot van de Administratieve Archieven van het Commissariaat van de Landmacht (de vroegere *Intendance*)) te Crouelle;
- Het *Centre national des Archives du matériel de l'Armée de Terre* (het Nationaal Archiefcentrum van het Materieel van de Landmacht) te Saint-Astier;
- Het *Bureau des Anciens de la Légion Étran-*

gère (het Bureau van de Veteranen van het Vreemdelingenlegioen) te Aubagne.

Bij deze archieven met een gezamenlijke lengte van 150 km, moet men nog het *ECPA, Établissement cinématographique et photographique des Armées* (de Cinematografische en Fotografische Instelling van het Leger) voegen, want die bevat ook een archiefgedeelte.

Deze fondsen vormen sedert de XVIIe eeuw de voornaamste en doorlopende informatiebron voor de geschiedenis van het Franse leger.

De SHMa, *Service historique de la Marine* (de Geschiedkundige Dienst van de Zee-macht) werd in zijn huidige samenstelling opgericht in 1919, maar de echte oorsprong ervan gaat terug tot de Marine-archieven die in 1669 werden opgericht op bevel van Colbert. Toen werden er archieven aangelegd te Parijs en in de grote arsenalen en havens. Buiten Vincennes, heeft de Zeemacht momenteel nog archieven te Cherbourg, Brest, Lorient, Rochefort en Toulon. De totale lengte ervan bedraagt ongeveer 45 km. Een deel van de oude fondsen werd ondergebracht bij de *Archives Nationales*.

De SHAA, *Service historique de l'Armée de l'Air* (de Geschiedkundige Dienst van de Luchtmacht) is jonger. In 1930 werd er een afdeling luchtvaart gecreëerd binnen de Geschiedkundige Dienst van het Leger. Bij de oprichting van de Luchtmacht werd ze zelfstandig. Maar de SHAA werd pas echt actief na de Tweede Wereldoorlog. In 1968 werd hij ondergebracht in het kasteel van Vincennes.

De *Service historique de la Gendarmerie nationale* (de Geschiedkundige Dienst van de Gendarmerie) is de jongste dienst. Tot in 1995 werden de archieven van de Gendarmerie beheerd door de SHAT. Bij deze dienst horen ook volgende afdelingen, die

gevestigd zijn te Blanc, in het departement van de Indre :

- Het *Centre administratif et technique de la Gendarmerie nationale* (het Administratief en Technisch Centrum van de Gendarmerie);
- Het *Dépôt central d'Archives de la Justice militaire* (het Centraal Archief van het Militaire Gerecht).

Bij alle grote centra horen bibliotheken. De grootste is die van de SHAT, die ongeveer 600.000 werken omvat, waarvan de oudste dateren uit de XVIe eeuw. De archieven van de Zeemacht bevatten ook rijke fondsen, maar die zijn versnipperd.

Men mag echter niet vergeten dat niet alles wat op het leger betrekking heeft, zich in de archieven van het Ministerie van Landsverdediging bevindt. Zoals reeds gezegd, werd een deel van de Zeemacht-archieven uit het Ancien Régime overgeheveld naar de *Archives Nationales*, maar er bevinden zich ook zeer grote fondsen die in ruime zin betrekking hebben op het leger, ofwel te Parijs zelf, of, voor wat de overzeese archieven aangaat, in het *Centre des Archives d'outre-mer* (het Overzees Archiefcentrum) te Aix-en-Provence, of, voor recente archieven, in het *Centre des Archives contemporaines* (het Hedendaags Archiefcentrum) te Fontainebleau. De departementale archieven bevatten dikwijls fondsen die met het leger te maken hebben, maar deze reeksen zijn zeer heteroog in regionaal opzicht. De diplomatieke archieven van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, tenslotte, zijn van essentieel belang voor het begrijpen van het buitenlands beleid en de militaire aangelegenheden die daarmee in verband staan. Wat de XXe eeuw aangaat, geven de door het Ministerie van Economie en Financiën bewaarde ar-

chieven een beter inzicht in recente financiële aangelegenheden. Vermelden we tenslotte nog de privé-fondsen, die zich in bovengenoemde instellingen kunnen bevinden, maar ook in andere instituten zoals bijvoorbeeld het *Institut* of de stichting Thiers. De autografenverzamelingen worden meestal in de bibliotheken bewaard.

Bibliografie

Een korte bijdrage zoals deze kan bezwaarlijk volledig zijn. Ze dient gewoon om de Belgische lezer een overzicht te geven van de Franse legerarchieven. Er bestaan verscheidene documenten die het mogelijk maken deze archieven beter te kennen en te gebruiken. Hieronder vindt u de referenties van twee basiswerken. Voor de eigenlijke legerarchieven kunt het best gebruik maken van de *Guide des archives et sources complémentaires*, door J.-C. DEVOS, erehoofdconservator, en M.-A. CORVISIER de VILLELE, hoofdconservator van de Geschiedkundige Dienst van de Landmacht (Vincennes, 1996). Meer bepaald voor de Tweede Wereldoorlog, kunt u gebruik maken van de *Guide des sources conservées en France*, onder de leiding van Chantal de TOURTIER-BONAZZI (Parijs, Archives nationales, 1994). Beide boeken bevatten een uitgebreide bibliografie.

Enkele adressen :

Voor de Landmacht :

Service historique de l'Armée de Terre
Château de Vincennes, BP 107, F-0481 Armées

Voor de Luchtmacht :

Service historique de l'Armée de l'Air
Château de Vincennes, BP 110, F-0481 Armées

Voor de Zeemacht :

Service historique de la Marine
Château de Vincennes, BP 2, F-0300 Armées

Luitenant-Kolonel Gilles Aubagnac

*Conservator van het Département contemporain
du Musée de l'Armée te Parijs*

Gewezen kabinetschef van de directeur van de SHAT

Oktober '43 :

realiteit en representatie

Kort geleden verscheen van Hugo Claus en Rik Selleslags de dichtbundel/fotoboek *Oktober '43*¹. De ietwat geheimzinnige publicatie - niet becommentarieerde foto's van Selleslags, klaarblijkelijk uit de bezetting, begeleid door gedichten van Claus - prikkelde onze nieuwsgierigheid. Hoe en waarom kwamen de foto's van volksmensen in hun dagdagelijkse doen tot stand? Hoe kleurt de subjectieve dimensie van de fotograaf en van de kijker de voorstelling van de werkelijkheid? Wij vroegen commentaar aan fotograaf Herman Selleslags, de zoon van wijlen Rik Selleslags.

Waar Selleslags zijn vader tijdens de bezettingsjaren politiek-ideologisch situeerde was een eerste vraag.

Hij had geen belangstelling voor politiek. Eén van zijn beste vrienden was een soldaat uit de *Wehrmacht*, die ook fotograaf en overtuigd communist was. Anderzijds hebben veel van mijn vaders vrienden hem willen meetrekken naar het Oostfront. Maar die oorlog en ook de politiek interesseerden hem eigenlijk niet. Voor de oorlog was hij fotograaf bij *De Dag*, een populaire tabloïd. Tijdens de oorlog, in 1941 of 1942, werd hij gevraagd om chef fotografie te worden bij Belgapress dat onder Duitse controle stond. Hij heeft dus foto's gemaakt in dienst van de vijand. Dat was de argumentatie voor zijn veroordeling na de bezetting.

Hoe kwam vader Selleslags eigenlijk tot de zopas gepubliceerde foto's? Was het in opdracht of uit persoonlijke interesse? Was het voor een reportage?

Dat weet ik niet echt. Ik heb de foto's gevonden toen hij al dood was. Tot mijn grote verwondering waren het hele pakken. Waarschijnlijk zijn ze in opdracht genomen, want je ziet sommige figuren op één foto zwart-handelaar spelen en op een andere foto controleur in de trein. Dus, dat is een beetje raar. Ik vermoed dat het een reportage was. Het ging over de zwarte markt in de Marollen, over de smokkelroutes in de buurt van Kortrijk, over de krotwoningen in de buurt van Aalst en er waren nog een paar foto's bij van actrices in Brussel en dergelijke. De serie is veel groter dan degene die in het boek gebruikt zijn.

Een aantal van die dingen waren dus geënceneerd?

Natuurlijk moet je toegeven dat elke foto een beetje geënceneerd is. Maar als je op één foto iemand als zwarthandelaar ziet en op een andere foto als controleur, dan weet je duidelijk dat er een soort opzet inzat. Maar wát dat opzet was, weet ik niet.

Als men de foto's objectief en zonder speciale voorkennis bekijkt, herinneren ze sterk aan de miserabilistische foto's van Kessels over de Borinage. Is daar een link?

Natuurlijk, het is dezelfde school. Het is eigenlijk een Franse school, de school van Cartier-Bresson. Mijn vader was er een groot bewonderaar van. Die fotografie is een soort humanistische fotografie, met belangstelling voor de donkere kanten van het leven, die nu iedereen kent dankzij de televisie, maar die vroeger gesloten waren.

¹ Hugo Claus, *Oktober '43*. Foto's Rik Selleslags verscheen bij De Bezige Bij, Amsterdam, 1998.

Men kan zich afvragen of de sociale belangstelling primeerde, dan wel het aspect reportage.

Wat ik in elk geval ook heb teruggevonden : in de jaren vijftig heeft mijn vader prachtige foto's gemaakt van de Italiaanse mijnwerkers in Genk en ook van vluchtelingen uit Hongarije. Het was niet zo een toeval. En hij had wel degelijk belangstelling daarvoor. Maar de foto's waar we nu over spreken overleven natuurlijk, omdat die zo gekoppeld zijn aan de oorlog. Als je diezelfde foto's zou gemaakt hebben in '48 - en dat zal er ongeveer hetzelfde hebben uitgezien - zou niemand er iets speciaal van gemaakt hebben, maar het is dat '1943' wat natuurlijk een geweldige rol speelt.

Kan in die context het aspect propaganda helemaal weggedacht worden ?

Toen ik die foto's eerst zag, dacht ik : dat kan ik niet brengen; die kan ik zo niet publiceren want dat zou in de kaart spelen van rechts. Die lui zouden zeggen : zie je wel, die oorlog dat viel allemaal wel geweldig mee. Daarom vroeg ik Hugo Claus om daar iets bij te maken. Om dat een beetje te relativiseren, om die oppervlakkige kant, die soort speelse kant een beetje weg te werken.

Anderen hebben echter toch veel meer gekleurde, propagandistische foto's gemaakt

HUGO CLAUS OKTOBER '43 FOTO'S RIK SELLESLAGS

DE BEZIGE BIJ

en werden minder zwaar veroordeeld ?

Willy Kessels, maar die is zo slim geweest om te verdwijnen. Mijn vader en Kessels waren vrienden - enfin vrienden, dat heet collega's in de fotografie. Bij de bevrijding zegde mijn vader : 'fantastisch, nu kan ik drie dagen vakantie nemen en dan ga ik terug werken'. Het was dus wel vijf jaar vakantie...in de gevangenis, natuurlijk. Maar Kessels heeft zich verstoppt, werd pas later veroordeeld en heeft een paar maanden gezeten.

Mijn vader heeft nooit foto's gemaakt van politieke figuren, zoals Kessels. Wel actualiteiten net als nu bij Belga. Schuld,

verantwoordelijkheden, big deal, daar denk je niet aan. Nu weten we alles, toen wist men niks. Ik bedoel, wat moet je doen in die omstandigheden... Dat is typisch 'des fotografens'. Ik bedoel je niet binden en overall een beetje naar toe gaan, een beetje voyeur zijn, stiekem meenemen van verschillende omgevingen. Dat heeft elke fotograaf. Je kunt niet anders. Je maakt zo'n serie, maar je blijft daar niet. Je zegt niet, o die mensen leven arm. Ik zal eens zorgen dat dat voorbij is. Neen, je registreert en je gaat verder.

Kan men precies in die zin niet vaststellen dat het boek het beeld vervormt? Met de gepubliceerde foto's wordt gefocust op het 'sociale' aspect, terwijl ze toen één klein stukje vormden uit reeksen foto's 'tous azimuts'. Als men alléén de huidige beelden bekijkt, kan men zich afvragen hoe iemand met zulke sociale belangstelling in de collaboratie verzeild raakte; het wordt wel logischer is als men weet dat het gewoon deel uitmaakte van een algemene opdracht.

Selleslags antwoordt daarop dat hij hoe dan ook iets wilde vertellen met de reeks. U weet dat in oktober 1943 - want daarom heet het boek zo - Himmler zijn besluit om het joodse ras uit te roeien in selecte kring bekend maakte.

Maar als dat de boodschap of tenminste de context is, kan men zich uiteraard afvragen of het niet opportuun was geweest deze te

expliciteren. Nu is het boek - zonder ook maar enige inleiding - niet heel pedagogisch. Maar dat was misschien de bedoeling ook niet.

Dat moet er niet in staan. Iedereen mag naar de foto's kijken. Ze leren dat ook in de oorlog het leven hetzelfde blijft: het klassieke gesjoemel op alle niveaus.

We waren het er allemaal over eens, de uitgeverij en Hugo Claus ook dat er geen inleiding bij hoefde. De mensen moeten het voor zichzelf uitmaken, de mensen moeten kijken zoals ze willen kijken.

Dan kan men echter opwerpen dat Claus natuurlijk ook maar kijkt zoals hij wil... Men kan er absoluut niet zeker van zijn dat de betekenis die hij geeft aan zijn gedichten, dezelfde is als degene die Rik Selleslags aan de foto's gaf.

Zeker niet! Het is klassiek dat iemand zijn eigen foto maakt, je kijkt naar een foto en je ziet de foto die je in je onderbewustzijn oproept. Marcel Duchamp zei dat van elk kunstwerk, maar er zit wel iets in. Maar je moet er ook niet te veel achter zoeken. Het ging gewoon zo dat Claus een poëziealbum had beloofd en dat zou toevallig mooi uitkomen. En ik vond dat ik die foto's moest laten zien. Het zijn ongelooflijke sociale documenten. Hoe ze zullen gelezen worden? Ja, dat zullen we nooit weten. Want als er duizend mensen naar kijken, zullen er waarschijnlijk honderd verschillende meningen zijn.

Interview Dirk Martin

Onze publicaties :

Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis, 1998, nr 4 : Vrouw en maatschappij

- Madeleine FRÉDÉRIC, *Emancipation et aliénation féminine. De l'univers de la fiction.*
- Cécile VANDERPELEN, *Objet ou projet, jamais sujet. La femme et la littérature catholique d'expression française, 1918-1930.*
- Ria CHRISTENS, *Sociaal geëngageerd en ongehuwd. Sociale werksters in Vlaanderen in de jaren 1920-1930*
- Catherine JACQUES & Claudine MARISSAL, *L'apprentissage de la citoyenneté au féminin. Les élections communales dans l'agglomération bruxelloise, 1921-1938.*
- Nathalie BOTTELDOORN & Leen VAN MOLLE, *De gemeentepolitiek als leerschool ? Vrouwen in de Oost-Vlaamse gemeenteraden, 1920-1940.*
- Lamya BEN DJAFFAR, *Les femmes et l'Ordre nouveau en Belgique francophone, 1936-1945.*
- Fabrice MAERTEN, *La Résistance, facteur d'émancipation des femmes ? Le cas du Hainaut.*
- Penny SUMMERFIELD, *Research on women in Britain in the Second World War. An historiographical essay.*
- Françoise THÉBAUD, *Deuxième guerre, femmes et rapports de sexe. Essai d'historiographie.*
- Eliane GUBIN, *Les femmes d'une guerre à l'autre. Réalités et représentations, 1918-1940.*

*** Geschiedschrijving**

- *De tegenwoordigheid van het verleden. Duitse Zeitgeschichte in de jaren negentig*, Georgi VERBEECK.
- *Crisis ? What crisis ? Recent English historical writing*, Martin CONWAY.
- *Recent Spanish Historiography on the Twentieth Century*, Antonio ROBLES EGEA.

Abonnementen

Abonnement binnenland (voor twee nummers inclusief verzending): door overschrijving van 1.200 BEF op nr. 000-0000159-62 van het SOMA-CEGES met vermelding BEG, nrs

Abonnement buitenland (voor twee nummers inclusief verzending):

1/ in Europa door overschrijving van 1.400 BEF op nr 000-0000159-62 van het SOMA-CEGES met vermelding BEG, nrs ... of door een Eurocheque in Belgische franken voor het SOMA-CEGES, Résidence Palace, Wetstraat 155/Bus 2 te B - 1040 Brussel (België), met vermelding BEG, nrs

2/ buiten Europa door overschrijving van 1.500 BEF met een internationaal postmandaat voor het SOMA-CEGES, Résidence Palace, Wetstraat 155/Bus 2 te B - 1040 Brussel (België), met vermelding BEG, nrs

Een los nummer kan op dezelfde manier worden besteld en kost 800 BEF (binnenland) en 900 BEF (buitenland).

Te verschijnen in 1999:

*** Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis, nr 5**

Artikels :

- Alexis SCHWARZENBACH, *Images d'une Reine. Réactions à la mort de la Reine Astrid de Belgique, 1905-1935.*
- Luc VANDEWEYER, *Etnische zuivering als politiek project in België.*
- Pim GRIFFIOEN & Ron ZELLER, *Persécution des Juifs de Belgique et des Pays-Bas pendant la Seconde Guerre Mondiale. Analyse comparée.*
- Nico WOUTERS, *Hetzelfde en toch verschillend : het verzet tijdens WOII in Essen (België) en Wouw (Nederland).*
- Jean-François CROMBOIS, *Finance, économie et politique en Belgique à la veille de la Seconde Guerre mondiale (1939-1940).*

Debat :

- Machteld DEMETSENAERE, *Boudewijn en de vrouwenproblematiek.*

*** Entre la peste et le choléra. Vie et attitude des catholiques sous l'occupation**, m.m.v. Fabrice MAERTEN, Frans SELLESLAGH en Mark VAN DEN WIJNGAERT, Editions Quorum.

*** Bénédicte CAUSTEUR, Répertoire photos Espagne - Portugal - Fotorepertorium Spanje - Portugal**, Soma.

Musea en oorlogsgeschiedenis

Welke plaats voor de historicus ?

Inleiding

Musea en geschiedenis van de oorlog, van het verzet en van de vervolgingen: op een golf van herdenkingen die gedragen wordt door diverse verjaardagen, werden er de jongste jaren veel inspanningen geleverd om de door het buitengewoon succes van *Ik was twintig in 1945* gewekte belangstelling van het publiek definitief vast te houden. De overgang van een tijdelijke tentoonstelling naar een permanent museum vergt een verandering van concepten en perspectieven die een hele reeks uiteenlopende beroepen en kennis noodzaken. Bovendien kunnen musea verschillende doelstellingen hebben: musea met een boodschap, pedagogische musea, erfgoedmusea (die tot doel hebben de verworven rijkdommen tot hun recht te doen komen).

Maar welk het doel ook moge zijn, een museum verwijst naar de geschiedenis en dus heeft de historicus recht van spreken. Het is enkel in die hoedanigheid dat wij dit dossier brengen, aangezien wij onlangs (*Vrouwen en Oorlog*) hebben ervaren hoe moeilijk en hoe speciaal het beroep van museumkundige is. Wij hebben op dat gebied aan niemand lessen te geven. Maar we zullen het hier hebben over de plaats en de rol van de historicus in verband met drie ondernemingen die onder de drie bovengenoemde museumcategorieën vallen.

Uit de gesprekken die wij hadden te Ieper, te Mechelen en in het Koninklijk Legermuseum, komen drie manieren naar voor waarop een historicus bij een project kan worden betrokken, gaande van nul (helemaal geen historicus) tot een volledige samenwerking, met daartussen wat ik zou noemen de historicus als alibi. De lezer die kennis neemt van dit dossier zal vaststellen dat Cécile Vanderpelen, de coördinator ervan, met haar vragen een zeer breed veld bestrijkt en dat haar gesprekspartners een aantal uiterst interessante inlichtingen verstrekken en een hoeveelheid stof tot nadenken aanreiken, die naar onze mening een steeds weerkerend debat zullen verrijken.

Zelf beperken wij ons tot een beschrijving van de bedroevende ervaring van de historicus als alibi.

José Gotovitch

Zijn geschiedenis en museum als water en vuur ?

Geschiedenis is niet uitsluitend voorbehouden aan historici. Zowel films, als romans, tekenverhalen en tentoonstellingen confronteren de historicus met een (andere) kijk op historische kennis, waarbij gebruik wordt gemaakt van fictie of estheticisme. Welke houding kan en moet een historicus aannemen tegenover deze producties die, wat hij er ook moge over denken, met geschiedenis te maken hebben, al was het maar door de mate waarin zij de manier zullen beïnvloeden waarop het verleden wordt waargenomen door het publiek. Hoewel die ontmoeting dikwijls iets onmogelijks heeft en op een dovemansgesprek lijkt, kan men er niet aan ontsnappen en dringt zij zich zelfs op wanneer de uitleg en de voorstellingen dienen om geschiedkundige kennis op een pedagogisch en didactisch verantwoorde wijze over te brengen.

En dat is het geval voor geschiedkundige musea. In het kader van dit dossier willen wij het hebben over de band tussen museum en geschiedenis. Om die aanpak toe te lichten, hebben we drie voorbeelden gekozen : het Joods Museum van Deportatie en Verzet te Mechelen, de zaal 'Verzet en Deportatie' van het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis te Brussel en *In Flanders Fields* te Ieper. Wanneer we deze drie musea bekijken, rijzen er enkele bedenkingen. Onze beschouwingen gelden echter niet alleen voor die drie gevallen, maar voor alle musea van die aard.

Een eerste reeks overwegingen heeft betrekking op de boodschap die het museum wil brengen. Hoe is die gefor-

muleerd ? Is zij leesbaar ? Is zij van morele, politieke of louter historische aard ? Doet ze een bepaalde historische 'waarheid' geweld aan of wil ze zo objectief mogelijk zijn ? Naast de inhoud, hebben we ook aandacht besteed aan de wijze waarop die boodschap wordt voorgesteld met didactische hulpmiddelen, namelijk betekenisvolle voorwerpen (teksten of gebruiksvoorwerpen). Er bestaan twee procédés naast elkaar : ofwel vormt het voorwerp een 'illustratie' van het verhaal, ofwel vormt het zelf de inhoud en de basis van het verhaal. Het tweede procédé biedt het grote voordeel dat het de bezoeker het totale gebruik van de bronnen toont, aangezien die dan niet enkel dienen om het verhaal te ondersteunen, maar ermee samenvallen en het opbouwen. De bezoeker wordt er 'beter' van, zowel qua kennis als qua beoefening van de geschiedenis. Het illustrerende voorwerp daarentegen geeft de bezoeker kennis die volledig is afgesneden van de werkelijkheid. De ontwerpers van een museum kunnen ook besluiten één of meer getuigenissen ten toon te stellen. Hoe worden die getuigenissen 'getoond' ? Dit lijkt ons een essentiële vraag, aangezien het gaat over de manier waarop men de bezoeker aanzet om de getuige, dat wil zeggen : de mens, te beschouwen. Gaat de bezoeker luisteren naar de getuige, of wordt de getuige 'uitgestald' zoals en samen met de voorwerpen, gaat hij op in andere beelden en geluiden ? Om hun boodschap te brengen, nemen sommige museologen hun toevlucht tot symboliek, allegorie, speelsheid en wedersamenstellingen en doen zij aldus een beroep

op emoties en affectiviteit. Deze middelen maken het mogelijk een gebeurtenis of een sfeer zichtbaar te maken en te ervaren en ze roepen in die zin een bepaalde werkelijkheid op. Maar het vertalen van een historische werkelijkheid onder de vorm van gevoelens of visuele expressies, geeft dat ook de mogelijkheid of is dat voldoende om die werkelijkheid te begrijpen en te structureren? Wanneer men gebruik maakt van emoties zonder ze aan de rede te koppelen, dreigt men dan niet de dingen te simplificeren en de bezoekers een slechte dienst te bewijzen? Daartegenover rijst de vraag hoe men de betekenis en de weerslag van een gebeurtenis dan wel moet vertalen in museologische termen.

De studie van de drie musea in kwestie houdt ook rekening met de omstandigheden waarin ze zijn opgericht, met de keerzijde van de medaille als het ware. Wij zijn dus de ontwerpers of de conservators ervan gaan opzoeken. Uit die ontmoetingen bleek duidelijk dat zes factoren een doorslaggevende rol hebben gespeeld voor het uitzicht van een museum: de aard van de instelling die de opdracht geeft, de oorsprong en de omvang van de financiële middelen waarover het beschikt, de ruimte waarin het is ondergebracht, de tijd die aan de opbouw werd besteed, het publiek waarvoor het bestemd is en, tenslotte, het echte doel van de oprichting ervan.

Zonder vooruit te lopen op de besluiten waartoe deze museologische uitstap leidt, lijkt het ons duidelijk dat geschiedenis in het museum enkel mogelijk is op basis van een syncretisme tussen de his-

toricus, die borg staat voor het wetenschappelijk karakter van het werk, en de museumkundige, die de middelen ontwerpt waarmee de boodschap kan worden doorgegeven.

Maar de relatie blijft niet beperkt tot die twee partners. De museoloog en de historicus richten zich op de eerste plaats tot het publiek. Maar het publiek dat zij onvermijdelijk als een geheel moeten beschouwen, is zeer gevarieerd. Er zijn haastige bezoekers, naïeve lezers, schoolgroepen, mensen die het hebben meegemaakt. Iedereen komt met een onbevooroordeelde, nieuwe of deskundige kijk en iedereen koestert andere verwachtingen. Ondanks die verschillende verwachtingen heeft het publiek echter wel belangstelling voor kennis, voor de realiteit van het conflict, voor studies over het dagelijks leven in de oorlog, maar zijn eisen in kwalitatief opzicht zijn mettertijd veranderd. Statische en stoffige musea trekken niemand meer aan. Tentoonstellingen moeten worden ontworpen als totaalspektakels, waar emotie hand in hand gaat met soberheid en getuigenissen met theoretische uiteenzettingen.

Tentoonstellingen zijn dus ook 'producten' en als dusdanig moeten zij publiek trekken. In de uitdaging schuilt dus ook de vraag hoe men het publiek kan behagen en tegelijk doen nadenken, hoe men het kan verleiden zonder in sensatiezucht te vervallen, hoe men strikt deontologisch kan zijn zonder te gaan vervelen, hoe men iets kan oproepen zonder het te verraden, hoe men kan spreken zonder te liegen.

*Cécile Vanderpelen
en Chantal Kesteloot*

De zaal Verzet en Deportatie in het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis

Een kritische blik

Op 10 juni 1998 was het dan zover : eindelijk had België een museum van het Verzet, waarvan de overheid de lasten volledig op zich heeft genomen¹. De strijd tegen de bezetting en tegen wat er dikwijls een gevolg van was, namelijk de deportatie, komen er aan bod tijdens het tweede deel van een rondgang die begint met "de bezetting van België door de Duitse strijdkrachten, een situatie die verzetsbewegingen deed ontstaan (...) "². Zonder de gegrondheid van die gezichtshoek te willen ontkennen, kunnen we toch betreuren dat het verzet slechts 20 % in beslag neemt van een museum dat beperkt blijft tot twee tamelijk smalle delen, die elk een veertigtal meter lang zijn.

Maar kon het anders ? Wanneer men een particuliere onderneming slechts een klein budget geeft en haar een bijzonder korte uitvoeringstermijn oplegt, mag men geen wonderen verwachten. Alleen reeds wegens het gering aantal beschikbare documenten en de complexiteit van de problematiek - we komen daar later op terug - is het verzet een moeilijk onderwerp voor een tentoonstelling. *Euroculture* had het voordeel dat het de tentoonstelling *Ik was 20 in 1945* had gebouwd. Het bedrijf lette vooreerst op de rentabiliteit van de onderneming en putte uitgebreid uit die ervaring om de structuur van

de zaal Verzet en Deportatie vast te leggen, een structuur die voldoende algemeen was om het bedrijf in staat te stellen vlug en met weinig kosten een flink deel van de te tonen stukken bijeen te krijgen. Het hoefde die structuur dan nog slechts aan te kleden door de delen 'Verzet' en 'Deportatie' in te vullen, meer bepaald door het inzamelen en via een gesloten circuit weergeven van een betrekkelijk groot aantal mondelinge getuigenissen. Het 'Deportatie'-gedeelte (30 % van de beschikbare ruimte) bood overigens het voordeel dat het vlug kon worden uitgebouwd dankzij de vele museografische elementen die over die materie beschikbaar waren. Bovendien kon men op die manier de zwakheid van het ontwerp in zijn geheel verbergen door er schijnbaar een zin aan te geven, namelijk die van "Dat nooit meer !", waarvan de emotionele impact het publiek zeker zou beroeren.

Het is altijd moeilijk zich in de plaats van iemand anders te stellen, maar wanneer we het Gulden Boek van de tentoonstelling lezen, lijkt zij wel haar doel te hebben bereikt, namelijk in de smaak te vallen van het publiek. Of tenminste van degenen die hun indrukken hebben willen noteren, klaarblijkelijk bejaarde personen die gevoelig zijn aan het ophalen van

¹ Sedert meer dan twintig jaar bestaat er een Nationaal Museum van de Weerstand aan de Van Lintstraat 14 te Anderlecht, maar dat is hoofdzakelijk het werk van het Onafhankelijkheidsfront, de rechtstreekse erfgenaam van de clandestiene organisatie uit de oorlog. En het Museum van Mechelen, waarvan elders sprake is, op de eerste plaats een museum van de deportatie.

² *Scenografie en museografie van het Museum van de Weerstand in het Koninklijk Museum van het Leger en van de Krijgsgeschiedenis*, s.d. [1998], pag. 1 van het eerste deel.

herinneringen aan het verzet en het aanklagen van de misdaden van de nazi's. Wie die tijd zelf heeft meegemaakt, heeft ongetwijfeld voldoende herinneringen om de werkelijkheid achter de tentoonstelling te zien en aan deze laatste een zin te geven. Maar de anderen? Wat gaan de anderen onthouden van die massa informatie, tenzij misschien enkele schokkende beelden uit de kampen en enkele nogal verhelderende voorstellingen van de moeilijkheden van het dagelijks leven onder de bezetting? Eigenlijk is dat het grootste verwijt dat men de tentoonstelling kan maken: dat zij weinig bijdraagt tot een beter begrip van het verleden en dus ook niet doet nadenken over wat oorlog ook nog vandaag betekent voor wie er mee te maken krijgt.

Om slechts een bijzonder treffend voorbeeld te geven: het chronologisch veld van de tentoonstelling is hermetisch afgesloten. De encenering begint op 10 mei 1940 en eindigt bij de bevrijding van de kampen in mei 1945, alsof de oorlog zomaar uit het niets is opgedoken en er weer in verdween. Nogmaals: de ontwerpers van de tentoonstelling zijn niet de eerste schuldigen, aangezien Verzet en Deportatie een onderdeel moest vormen van een veelomvattend project dat in de Bordiauhal een overzicht moest geven van de moderne conflicten van 1918 tot 1950. Maar voorlopig (dat hopen we tenminste) is dat project in het water gevallen en om die leemte op te vullen, kunnen de bezoekers slechts een beroep doen op hun geheugen of hoogstens op hun algemene vorming.

En het verzet bij dat alles? Het duikt op in de reconstructie van een keuken, alsof het deel uitmaakte van datzelfde dagelijks leven, wat natuurlijk een aberratie is.

Maar niets komt die indruk ongedaan maken, zelfs niet de inleidende uiteenzetting over de ondergrondse strijd, hoewel deze de verdienste heeft de nadruk te leggen op een aantal motiveringen van de verzetsstrijders, op de manier waarop de strijd evolueert en op de inbreng ervan. Maar net zoals heel de zaal, doet de tekst denken dat het verzet, afgezien van enkele (kleine) meningsverschillen over de manier waarop de strijd moest worden gevoerd, na enkele moeilijke maanden ruim verspreid raakte onder de bevolking en uitsteeg boven alle tegenstellingen van communautaire, politieke, sociale en culturele aard. Eens de ontwerpers definitief hadden afgerekend met deze nochtans essentiële kwestie, hoefden ze nog enkel door middel van suggestieve taferelen en op video geregistreerde getuigenissen te benadrukken dat het verzet op zeer uiteenlopende manieren tot uiting kwam.

Wij verwerpen dat soort voorstellingen niet helemaal, maar het lijkt ons evident dat men op de eerste plaats had moeten uitleggen dat het verzet, net zoals de collaboratie en de politiek van het minste kwaad, een reactie op de bezetting vormde, die veel vertelt over de Belgische samenleving uit die tijd. Men had er meer bepaald moeten op wijzen dat het Verzet in het begin vooral steunde op twee marginale delen van het politieke schaaqbord (communistisch uiterst links en een bepaald nationalistisch rechts), waarvan de politieke en ideologische doelstellingen heel wat verder reikten dan de bevrijding van het land. Pas later, ingevolge de toenemende druk die door de bezetter werd uitgeoefend en de successen van de geallieerden, breidde het Verzet zich uit tot een groter deel van de bevolking, dat echter steeds een kleine minderheid bleef.

Het was ook van belang geweest te wijzen op andere variabelen, zoals de verschillen in de manier waarop het fenomeen werd ervaren naargelang de gemeenschap (Vlaanderen of Franstalig België), het sociaal-cultureel milieu, het geslacht of de woonplaats (landelijk of stedelijk). Deze variabelen waren niet statisch, maar evolueerden onder invloed van de gebeurtenissen. Men had ook kunnen spreken over de verhoudingen tussen het Verzet en de bevolking, meer bepaald over de opvattingen van deze laatste over het eerstgenoemde. Die mening was dikwijls positief, maar soms negatief wegens de represailles waarmee de bezetter reageerde op aanslagen, wegens de toename van het banditisme tegen het einde van de bezetting, dat meer bepaald verband hield met de vele werkweigeraars die zich bij de ondergrondse aansloten, en wegens het feit dat er in september 1944 een massa verzetsstrijders 'van het laatste uur' opdook. Er wordt ook met geen woord gerept over de interne werking van de bewegingen, die echte microcosmossen van de samenleving waren, met hun specifieke regels die dikwijls nodig waren omwille van de clandestiniteit, maar waarin men ook modellen uit het 'burgerleven' terugvond. Naast een zeker modernisme dat uit de omstandigheden voortvloeyde, was de rolverdeling tussen de sociaal-culturele groepen en tussen mannen en vrouwen bijzonder traditioneel. Evenmin vinden we iets terug over het dagelijks leven van deze clandestiene strijders, over de lange dagen van nietsdoen, de angst voor morgen, de stiekeme strijd om de macht, de openlijke of verborgen liefdes, over hun egoïsme en altruïsme, over hun moed en lafheid...

Tenslotte, en dat is niet de geringste kritiek, had men zich kunnen afvragen of deze (in de eigenlijke zin van het woord) buitengewone ervaring de deelnemers iets heeft bijgebracht en of zij op een of andere manier invloed heeft gehad op de Belgische samenleving van na de oorlog. Maar door niet buiten het strikte en vooraf vastgelegde chronologisch kader te willen treden, kon men natuurlijk moeilijk die problematiek aansnijden.

Zoals we reeds zeiden, nemen Verzet en Deportatie slechts de helft van de tentoonstellingsruimte in beslag. De eerste twee vierden van de rondgang zijn gewijd aan de bezetters enerzijds en de bevolking tijdens de bezetting anderzijds. Over het algemeen, en dat geldt voor heel de tentoonstelling, zijn verklarende panelen goed geschreven (althans in het Frans) en bevatten zij slechts een relatief klein aantal vergissingen, ook al weet men klaarblijkelijk niet al te veel over de organisatie van de Duitse politie (volgens de eerste panelen zouden er twee concurrerende burgerlijke politiediensten zijn geweest, de *SD-Sipo* en de *Gestapo*), en al begaat men een zware vergissing door de nadruk te leggen op het aandeel van de rexisten en de VNV-leden in Winterhulp, terwijl deze instelling een uitstekend voorbeeld is van de politiek van het minste kwaad die door de notabelen werd gevoerd.

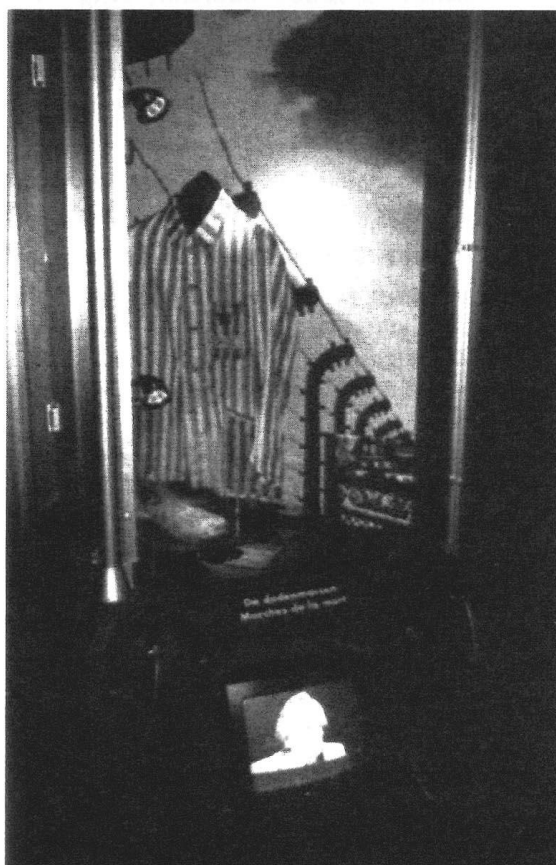
Storender is evenwel het feit dat men in de ruimte die aan de bezetters is gewijd, niet alleen veel panelen over de collaboratie vindt (wat nog te begrijpen is), maar ook andere die betrekking hebben op de Koning, de secretarissen-generaal, de regering in Londen en zelfs op invloedrijke personen uit de Belgische economische wereld. Ware het niet beter geweest dit

deel 'de machthebbers' te noemen, om gevaarlijke verwarring te vermijden? Was het overigens echt nodig om al die uniformen van het Duits leger en van de collaborerende paramilitaire groepen op een rijtje te zetten? Als men daarmee een klimaat van onderdrukking wou scheppen, is men daar wel in geslaagd. Maar het lijkt ons weer een gemakkelijksoplossing om de ruimte te vullen. Er zijn ook verscheidene panelen gewijd aan het repressieve beleid van de bezetter, en dat is natuurlijk een goede zaak. Maar waarom heeft men niet naar de problematiek van de genocide verwezen in het laatste deel van de tentoonstelling, waar men zich in grote lijnen tevreden stelt met een be-

schrijving van de diverse stadia van de 'kruisweg' van de slachtoffers en meestal vergeet te zeggen dat het daarbij niet vooral om verzetsstrijders ging, maar om joden?

Het deel dat gewijd is aan de bevolking tijdens de bezetting, vinden wij nog het beste, ondanks (of misschien dankzij) de betrekkelijke soberheid ervan. Dit komt ongetwijfeld doordat daar het best getoond wordt hoe complex een oorlogssituatie is. Bij de beschrijving van het dagelijks leven op uiteenlopende manieren, heeft men het immers niet alleen over de prangende kwestie van de bevoorrading, maar ook over de vrijetijdsbesteding en de

drukkende aanwezigheid van de bezetter en zijn ideologie. Misschien waren wij ook gevoelig aan de realistische reconstructie van een kruidenierszaak en de aangrenzende woonkamer. Hieruit blijkt volgens ons dat deze tentoonstelling niet zozeer moet worden gelezen dan wel bekeken, en dat zij vooral profijt moet trekken uit de driedimensionele opbouw in de ruimte. Voeg daar nog aan toe dat het zien van die leefruimten de indruk corrigeert die men bij het begin kreeg over de bevolking tijdens de bezetting. Vitrines met een kleermaker en een naaister en affiches van theatervoorstellingen te Brussel roepen immers meer het dagelijks leven van de rijken op dan dat van de doorsnee Belg. Tenslotte vinden wij het jammer dat er haast geen melding wordt gemaakt van de geallieerde bombardementen van 1944, hoewel die hun stempel hebben gedrukt op de laatste maanden van de bezetting. Evenmin is er sprake over het godsdienstig leven van de bevolking, die zich noch-

Een visueel getuigenis wordt letterlijk aan het voorwerp ondergeschikt (Foto Vizier. Tweemaandelijks infoblad van het Koninklijk Legermuseum, augustus 1998, nr 0).

tans dikwijls aan haar geloof vastklampte om de dagelijkse gebeurtenissen beter te kunnen verdragen.

Hoewel de inhoud over het algemeen van weinig inspiratie getuigt, tracht de tentoonstelling toch de illusie te scheppen dat zij up-to-date is, door in het tweede deel overvloedig gebruik te maken van audiovisuele getuigenissen. Het idee om op kleine schermen getuigenissen van verzetsstrijders en politieke gevangenen weer te geven is op zichzelf niet slecht, op voorwaarde dat men dan ook voor de juiste middelen zorgt. Nu moet men al een sterke rug hebben om rechtstaande te luisteren naar de opnamen van vroegere verzetslui en vooral naar die van de gedepor-teerden. Deze laatste komen uit luidsprekers waar grote personen moeilijk bijkunnen en worden getoond op schermen die op... kinderhoogte zijn geplaatst. Boven-

dien zijn die getuigenissen opgesloten in vitrines en dus herleid tot voorwerpen of documenten. Soms worden de getuigenissen gestoord door geluiden uit andere zalen. Bovendien, en dat geldt voor heel de ruimte, is ook het gebruik van de documenten ontgoochelend : zij ondersteunen het betoog niet, maar dienen als illustratie van de verklarende panelen. En hoewel tenslotte de herinnering aan verzet en deportatie wel degelijk aanwezig is, wekt het verbazing dat er geen films uit die periode worden getoond. Enkel de gruwel van de bevrijding van de kampen die op het einde van de tentoonstelling aan bod komt, heeft recht op die eer en dan nog wel op een groot scherm. De installatie is zelfs comfortabel, aangezien er drie zetels ter beschikking van het publiek staan. Emotie heeft definitief de bovenhand genomen op de vraag naar het waarom.

Fabrice Maerten

Interview van de conservator van het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis, Patrick Lefèvre

In juni 1998 werd in het Jubelpark een zaal ingehuldigd gewijd aan de Deportatie en het verzet. Deze kleine en ten overstaan van de rest van het museum afgezonderde zaal, vertelt een geschiedenis die van haar vroeger en later chronologisch verband is afgesneden. En met reden : de zaal was oorspronkelijk ontworpen om te worden geïntegreerd in een globaal project voor het inrichten van de Bordiau-hal. Patrick Lefèvre heeft ons de gebeurtenissen uitgelegd die tot deze op zijn minst vreemde situatie hebben geleid. Wij vroegen hem ook uitleg over de wijze waarop deze zaal werd ontworpen.

Wanneer en hoe is dit project ontstaan ?
Omstreeks 1989-1991 werden er plannen gemaakt om de Bordiau-hal in te richten en er de geschiedenis van de periode 1918-1950 te vertellen. We hebben daar toen voor gevochten. Maar wegens een aantal, hoofdzakelijk financiële, redenen, was het niet mogelijk. Vervolgens werden wij in 1994-1995 als mede-organisatoren partners van de tentoonstelling *Ik was 20*

in 45. Op het einde daarvan hebben veel deelnemers de wens geuit er een permanente tentoonstelling van te maken en werd die kwestie dus bestudeerd. Om te beginnen hebben we onderhandeld over een partnerschap om tot een permanente inrichting van *Ik was twintig* te komen. Nadat alle deelnemers hun zegje hadden gehad, en meer bepaald de inspecteur van Financiën (het Legermuseum

is immers een instelling van het federale Ministerie van Landsverdediging, dat met het geld van de bevolking werkt en dus strikte regels moet in acht nemen), kwamen we tot het besluit dat de federale Staat maar op één manier kon te werk gaan, namelijk door een wedstrijd en offerte-aanvraag uit te schrijven op Europees niveau. Daarvoor was een scenario nodig en moesten we dus vastleggen wat we verwachtten van de partner, dus van de laureaat.

Voor ons was het tamelijk duidelijk : het museum stelde zijn ontwerp op en zou de laureaat volgen tijdens de uitvoering daarvan, hoofdzakelijk voor de historische aanpak. Heel die procedure voerde ons naar 1998, datum waarop wij een laureaat konden voorstellen aan de Minister van Landsverdediging. In juni kwam de Minister dan tot het besluit dat hij, hoofdzakelijk om technische redenen, de opdracht niet kon toewijzen. Ons globaal project ging dus terug naar af.

Wij moesten bijgevolg onze werkwijze herzien en opnieuw vastleggen. Momenteel denken wij meer aan een formule waarbij het museum, dus Landsverdediging met de hulp van de Regie der Gebouwen, op zijn eentje de Bordiau-hal gaat trachten in te richten op het thema van de Tweede Wereldoorlog, zonder een beroep te doen op een externe firma.

Maar waarom in dat kader een zaal over het verzet ? Om op die vraag te antwoorden, moeten we teruggaan naar de viering van de vijftigste verjaardag van de bevrijding en naar de beslissing van de regering om een budget van 10 miljoen frank vrij te maken om in de Dossin-kazerne een museum van de joodse deportatie in te richten. Die beslissing heeft heftige reacties uitgelokt in de kringen van verzetslui en politieke weggevoerden, die

hoofdzakelijk werden vertolkt door Arthur Haulot. Die oproep werd gehoord door de regering, die gereageerd heeft via Jean-Luc Dehaene en eenzelfde bedrag heeft vrijgemaakt voor de inrichting van een museum over verzet en deportatie. Die toekenning gebeurde via het kanaal van Wetenschapsbeleid, dat wil zeggen dat Jean-Luc Dehaene zijn collega Yvan Ylieff heeft belast met de uitvoering van het project. Het bedrag waarmee dit moest worden uitgevoerd in het Legermuseum, werd toegekend aan de VZW Vrienden van het museum van het verzet, de Kampen en de Deportatie (VMVKD). We zaten dus met een bedrag van tien miljoen frank dat was toegekend aan een VZW om er in een gebouw van de Staat een zaal over het verzet en de deportatie mee in te richten.

Aangezien de zaal over het verzet van de tentoonstelling *Ik was 20 in 1945* geen aanleiding had gegeven tot enige polemiek, werd er een combinatie gemaakt van het museum van het verzet, de tentoonstelling *Ik was 20 in 1945* en het project 1918-1950.

Van zodra er sprake was die zaal over het verzet en de Deportatie in te richten in het Legermuseum, zou het bovendien ondenkbaar geweest zijn in de periode 1918-1950 enerzijds een zaal 40-45 in te richten over het dagelijks leven, het verzet en de repressie, en anderzijds een aparte zaal te maken met dezelfde thematiek. Een en ander leidde dus al vlug tot een dialoog tussen Wetenschapsbeleid, het Legermuseum en de VZW VMVKD, en tot de beslissing samen te werken. Zo kwamen we bij volgend project : in de inrichting van de Bordiau-hal op het thema 1918-1950 zouden we een zaal integreren, die gewijd was aan de bezetting van België, met inbegrip

van de collaboratie, het verzet en de repressie.

Maar hoe is men dan gekomen tot een situatie waarbij de zaal verzet en Deportatie in de Bordiau-hal voor het publiek kon worden opengesteld, terwijl de rest van het gebouw gesloten blijft ?

Dat is op zijn minst een bijzondere situatie ! Een VZW en een federale instelling hebben niet dezelfde vrijheid. Terwijl het voor ons evident was dat we enkel tot een resultaat konden komen door een wedstrijd met offerte-aanvraag uit te schrijven zonder mogelijkheid tot onderhandse toewijzing aan een of andere uitvoerder, wat dus een lange bedenktijd impliceert, heeft de VZW heel snel een onderhandse opdracht kunnen geven aan Euroculture. Het is van belang te weten dat Wetenschapsbeleid geen blanco cheque heeft gegeven aan de verzetslui en de politieke weggevoerden, maar dat het een Begeleidingscomité heeft opgericht om te zien hoe dat geld van Wetenschapsbeleid moest worden besteed tijdens de uitvoering van het project. In dat comité zetelden een vertegenwoordiger van Landsverdediging, namelijk de hoofdconservator van het Legermuseum - ikzelf dus; een vertegenwoordigster van het Ministerie van Wetenschapsbeleid, mevrouw Decrock; José Gotovitch, de directeur van het SOMA; Arthur Haulot, vertegenwoordiger van de Minister-Staatssecretaris van de Oudstrijders en tenslotte vertegenwoordigers van de verenigingen van verzetslui.

Van bij het begin heeft het museum geëist de grote lijnen van het scenario te bepalen, zonder daarom natuurlijk een dialoog met de verzetslui en de weggevoerden uit te sluiten. Wie heeft er aan dat scenario gewerkt ?

Hoofdzakelijk het zeer beperkte team van het museum, dat bestaat uit historici die zich bezighouden met de hedendaagse geschiedenis. Dat team heeft nauw samengewerkt met zijn Wetenschappelijke Raad bestaande uit Belgische specialisten van de nieuwste geschiedenis : Luc De Vos, Louis Vos en Francis Balace. Bovendien heeft Wetenschapsbeleid ons een wetenschappelijk mandaat gegeven, dat ons in staat heeft gesteld een buitengewone medewerkster in dienst te nemen die aan de coördinatie van het project heeft gewerkt : Maud Bracke, een historica hedendaagse geschiedenis van de KULeuven. Dit gezegd zijnde, vanaf het moment waarop men beslist een zaal helemaal te laten uitvoeren door een extern bedrijf, kan men het stramien geven, het scenario, de themata en de basisteksten, maar moet men de ontwerper ook vertrouwen schenken en hem een zekere vrijheid geven om initiatieven te nemen. We moeten er ook op wijzen dat een museum een ander medium is dan een boek, een artikel of een televisieprogramma. Het is een medium dat zijn eigen dwingende regels heeft : het aantal m², het gemak waarmee de ruimte kan worden ingericht, het feit van al dan niet deel uit te maken van een groter geheel. Het is een medium waarbij slechts een beperkt aantal teksten kunnen worden gebruikt. Kortom : de vrijheid en de mogelijkheid de geschiedenis in kwestie volledig te vertellen, zijn beperkt.

Oorspronkelijk wilden we met ons scenario het verhaal van de bezetting brengen : de militaire bezetting, de bestaande Belgische overheid, de collaboratie en de moeilijkheden van het dagelijks leven waaruit het verzet kan ontstaan. Op basis daarvan moesten we uitleggen wat het verzet was. Maar de moeilijkheid met het

verzet is, dat het evolueert tussen 1940 en 1944 en dat we duidelijk moesten zijn voor het publiek. We hebben dus getracht dat op een per definitie zeer schematische wijze te vertellen : de ontsnappingslijnen, de sluikpers, het gewapend verzet enz. Dan moesten we spreken over de repressie. Op dat punt hebben we getracht een meer geografische redenering te volgen : de repressie, dat waren de Duitsers die verzetslui gevangennamen, ze naar de Gestapokelders aan de Louizalaan voerden, en later vooral naar Breendonk, naar Keulen en tenslotte naar de kampen enz. Dit eerste stramien werd besproken met de Wetenschappelijke Raad, die het zeer vlug goedkeurde. Dat scenario werd als dusdanig doorgegeven aan de firma die belast was met het ontwerpen van de museografische inrichting.

Wat was in dat verband de rol van de historici, de Wetenschappelijke Raad en het Begeleidingscomité ?

Zij zijn het eens geworden over het stramien, de titels en de ondertitels, en zij hebben op het terrein besprekingen gevoerd met het team dat de zaal heeft ingericht. Het team van het museum heeft ernstig aan het project gewerkt, maar binnen de tijd waarover het kon beschikken. Het heeft ook de uiteindelijke teksten gecontroleerd.

Werd de onderneming door sponsors gefinancierd ?

Neen. Er was maar één financiële bron : Wetenschapsbeleid. Daarnaast werd er aanzienlijk geïnvesteerd, op de eerste plaats door het Legermuseum, dat het personeel en de diverse hulpmiddelen heeft geleverd, en ten tweede door de Regie der Gebouwen, die de inrichting van de ruimte op zich heeft genomen

(vloerbekleding, elektrische uitrusting enz.). We hebben hier dus in alle opzichten te maken met een belangeloos project.

Vanwaar komen de documenten en de voorwerpen ?

Er was natuurlijk een grote verzameling in het Legermuseum. En aangezien Jean Brack, de beheerder van het museum van de Weerstand te Anderlecht, een van onze bevoorrechte partners was, zijn wij ook eens gaan kijken wat er zoals in dat museum stak. En via onze contacten en de personen die banden hadden met het comité, hebben we trachten na te gaan welke voorwerpen zij nog hadden.

Tenslotte hebben zowel de aangeworven historica als de documentaristen die voor de firma Euroculture werkten, een min of meer volledige rondgang gemaakt in de verzamelingen van het SOMA. Ook daarvoor hebben we zeer veel faciliteiten gekregen, aangezien José Gotovitch lid was van het Begeleidingscomité en indirect deelnam aan het project. Verder hebben we niet gezocht. Ik zou er willen op wijzen dat het moeilijk is om voorwerpen te vinden in verband met bepaalde onderwerpen. Het verzet - en men vergeet dat nogal eens - was per definitie iets discreets dat zich ondergronds ontwikkelde. Wat valt er dus te tonen ? Men beseft heel vlug dat dit heel beperkt is : een radio, enkele bladen van de sluikpers, enkele documenten - maar die mensen schreven elkaar niet.

Wie heeft de teksten opgesteld ?

In feite Maud Bracke. Maar de teksten werden voorgelegd aan de historici van het museum en aan de Wetenschappelijke Raad, die zo goed was eens per maand bijeen te komen. Om te antwoorden op een waarschijnlijk onderliggende vraag :

we hebben geen beroep gedaan op een externe persoon om het project van A tot Z te ontwerpen.

Tot nog toe hebben de teksten geen negatieve commentaar uitgelokt. Maar voor mij is een museum in alle geval geen do-de ruimte. Wanneer een tekst problemen veroorzaakt, kunnen we hem opnieuw bespreken en herschrijven. En als een voorwerp niet geschikt is, kunnen we het vervangen. De zaal zoals zij nu bestaat, is niet definitief. Een museum leeft, wordt verbeterd, ondergaat veranderingen !

Toen u het project uitwerkte, wou u dan een morele of een pedagogische boodschap geven ?

Ik hou niet zoveel van het woord pedagogisch. Ik zou liever zeggen educatief en dan nog... Het vervelende met die termen is, dat men de indruk geeft te moraliseren. Als historicus heb ik in dat opzicht een moreel probleem. Moeten wij niet op de eerste plaats stof tot nadenken en tot persoonlijk zoeken geven ? Ik ben een overtuigd voorstander van het vrije onderzoek. Ik denk dat men de mensen elementen moet geven die hen in staat stellen hun eigen mening te vormen. We hebben getracht het erfgoed niet alleen te tonen - en dat is toch een van de opdrachten van een museum - maar dat erfgoed ook te gebruiken om een ruim publiek de nodige chronologische en thematische basis-kennis mee te geven, zodat het bij het verlaten van de tentoonstelling meer elementen heeft om zelf een mening en opvatting te vormen. Ik denk bovendien dat een museum een ontmoetingsplaats voor verschillende generaties kan zijn. Een museum moet aan leerkrachten ook een kader bieden om hun lessen voor te bereiden. En de zaal verzet en Deportatie leent zich daartoe : op basis van een nog-

al beperkte collectie kunnen leerkrachten interessante dingen maken en verder gaan dan een titel, een ondertitel en soms een tekst.

Welke dimensie werd er bevoorrecht : de plaatselijke, de gewestelijke, de nationale, de internationale ?

Die vraag sluit aan op een van de bekommernissen van het museum. Er is niets belachelijker dan de wereldgeschiedenis te willen vertellen terwijl we vergeten dat we die zien door het brilletje van het kleine België. We moeten bescheiden zijn. Een andere bedenking waarmee we rekening moeten houden, is dat er referentiepunten moeten zijn, die de mensen houvast bieden. Het moet hen dus raken in hun dagelijks leven en dat dagelijks leven bestaat uit hun wortels, hun ouders, hun grootouders, hun land enz. Wij zijn er meer en meer van overtuigd dat de leidraad België moet zijn, of onze regio's in een internationale context.

Hoe verzorgt u uw public relations ?

Om te beginnen gaan we trachten een brochure uit te geven met de teksten uit de zaal, zodat er een boekje bestaat. Sedert augustus 1998 geven we ook een halfmaandelijks tijdschrift uit, *Vizier*, met een oplage van 3.000 exemplaren. Tenslotte zijn er al de ontmoetingen met leerkrachten, die regelmatig worden georganiseerd door Christine Van Everbroeck, het hoofd van de educatieve dienst. Zij nodigt ze ongeveer tweemaal per jaar uit om hun nieuwe pedagogische dossiers voor te stellen en om te trachten synergieën te ontwikkelen.

Welk soort publiek komt er naar de zaal ?

Dat valt moeilijk te zeggen. We vragen de mensen niet wie ze zijn, waar ze naartoe

gaan en wat ze komen bekijken. Ik wil eraan herinneren dat dit museum nog een van de weinige kosteloze musea is, wij hebben dus geen tickets. Maar we tellen de bezoekers van het museum en we zien dat hun aantal van jaar tot jaar stijgt. Er is echt een publiek voor de zaal Verzet en Deportatie. De Eerste Wereldoorlog, het interbellum en de Tweede Wereldoorlog interesseren de mensen echt. Er is natuurlijk een schoolpubliek maar er komen ook veel mensen op eigen houtje. Ik ben echt blij dat er alle dagen volk komt. En het publiek reageert vinnig. We hebben een register voor 'suggesties en commentaar' en daardoor weten we dat het publiek heel gevarieerd en verscheiden is. Er komen Belgen, maar ook veel buitenlanders. We hebben al heel vlug aanvragen gekregen voor uitleg in het Engels en het Duits. Ik ben onder de indruk van het aantal personen dat mij reeds heeft gefeliciteerd voor de zaal en haar kwaliteit.

*Hebt u al kritiek gehad? Zo ja, welke?
En wie heeft die geuit?*

Er zijn geen polemieken geweest, gaan agressieve reacties en geen enkele vraag om onmiddellijk iets te veranderen. Een van de redenen daarvoor is, denk ik, het feit dat we nauw hebben samengewerkt met vertegenwoordigers van de verzetslui en de politieke weggevoerden. Wanneer er iets niet werd begrepen, hebben we kunnen uitleggen dat de zaal enkel kon worden gezien in een veel groter geheel en dat er nog een hele reeks themata waren die normaal zouden moeten worden

behandeld op de benedenverdieping en op de tweede verdieping.

Wat de verslaggeving in de media betreft, hebben we geen enkele kritiek gehad, tenzij dat men het jammer vindt dat de zaal nog niet in het globale kader staat. Tot nog toe is er geen kritiek geweest vanwege historici, maar ik denk dat we die nog wel krijgen, want historici reageren dikwijls langzaam. Daarbij, de zaal is pas open sedert 10 juni. Daarna was het vakantie. De kritiek zal nu wel loskomen. Maar welke kritiek kunnen historici aanvoeren, wanneer ze beseffen dat deze zaal een onderdeel vormt van een veel groter geheel, dat nog moet worden gebouwd? Wanneer ze, zoals ik mij kan inbeelden, vertellen dat de zaken uit hun verband zijn gerukt, dat er niet wordt gesproken over de achtergronden, dat dit of dat niet aan bod komt, terwijl ze niet weten wat de rest gaat zijn, bevinden ze zich toch in een oncomfortabele en moeilijke positie. Trouwens, ook al zijn daar nog geen onmiddellijke gevolgen van zichtbaar, toch hebben historici hun mening al gezegd en hebben ze nog vóór de opening ingegrepen om bepaalde dingen te corrigeren (ik denk aan Francis Balace, en in zekere mate ook aan José Gotovitch, Luc De Vos, Louis Vos en Piet Degrijse).

Maar hoe dan ook, aan de ingang gaan we uitleg geven over het project voor de Bordiau-hal. Uitleg waarom er maar één zaal is en wat daar later vóór en achter zal komen. Dat wordt een zware en gestoffeerde uitleg.

*Interview door
Cécile Vanderpelen*

Interview van Lara Feguenne, coördinatrice van Euroculture

Wat was uw rol of functie bij het ontwerpen van de Zaal Verzet en Deportatie ?

Ik ben in feite aan het Museum van het Verzet beginnen werken toen er reeds een schaalmodel en een basisscenario waren voorgelegd aan, en goedgekeurd door het Begeleidingscomité van het Ministerie van Wetenschapsbeleid. Ik heb toen enerzijds gezorgd voor de coördinatie van het ontwerp binnen het team van Euroculture en, anderzijds, voor de coördinatie tussen dit team, het Museum van het Verzet (onze opdrachtgever) en het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis (KML) met zijn wetenschappelijk comité.

Wie had de uiteindelijke beslissingsmacht?

Alle beslissingen, zowel betreffende de inhoud als de enscenering, werden systematisch voorgelegd aan de vzw Museum van het Verzet en aan het wetenschappelijk comité van het Legermuseum. Het wetenschappelijk comité van het KML moest toen het project, voor elk stadium van het ontwerp, voorleggen aan het Begeleidingscomité van het Ministerie van Wetenschapsbeleid.

Hoe gebeurde de technische coördinatie (tussen historici, decorateurs enz.) ?

Om te beginnen heeft Euroculture de krachtlijnen van de inhoud en de enscenering van het nieuwe museum vastgelegd. Een schaalmodel en een basisscenario werden voorgelegd aan het wetenschappelijk comité van het KML en aan het Begeleidingscomité van het Ministerie van Wetenschapsbeleid. Eens die waren goedgekeurd, werd de inhoud zaal per zaal in detail uitgevoerd door ons team

(opstellen van de teksten, keuze van de voorwerpen, documenten, foto's, getuigenissen enz...), in nauwe samenwerking met het team van het KML. Er vonden regelmatig vergaderingen plaats. In elk stadium van het ontwerp werd het project ter goedkeuring voorgelegd aan de vzw Museum van het Verzet en aan het wetenschappelijk comité van het KML. De beslissingen over de inhoud vonden dan hun weerslag in de enscenering. Tijdens heel de ontwerperperiode was er een voortdurende dialoog tussen de verschillende partijen die bij het project waren betrokken, ook al was dat soms niet makkelijk wegens het groot aantal deelnemers en de onvermijdelijke meningsverschillen.

Welke krachtlijnen hebben het ontwerp van de zaal bepaald ?

Vooreerst, en dat is van belang, mag men niet vergeten dat het Museum van het Verzet oorspronkelijk slechts een van de modules van een grote tentoonstelling over de Tweede Wereldoorlog zou worden. Het werd dus in die zin ontworpen, dat wil zeggen als een geheel dat op zichzelf kon staan, maar dat moest worden aangevuld en verrijkt door de andere delen van die tentoonstelling.

Het Museum van het Verzet is hoofdzakelijk bestemd voor de jonge generaties, voor degenen die de bezettingstijd niet hebben meegemaakt. We hebben dus de nadruk gelegd op de didactiek en op de leesbaarheid, en het museum onderverdeeld in thematische modules die men, zeer schematisch, als volgt zou kunnen samenvatten: de oorzaken (de bezetting van België door de Duitse strijdkrachten), de feiten (het verzet in al zijn vormen) en de gevolgen (de repressie waarvan de

leden van de verschillende verzetsbewegingen het slachtoffer waren).

De getuigenissen tijdens de rondgang werden speciaal voor het museum ingewonnen bij gewezen verzetsstrijders en weggevoerden. Zij vormen een van de sterke punten van het ontwerp. Zij stellen de bezoekers in staat om van het globale verhaal van de gebeurtenissen over te schakelen naar het persoonlijke, naar de individuele beleving. Zo kunnen de bezoekers de getuigen volgen tijdens heel hun periode bij het verzet, die voor sommigen onder hen zal uitmonden in de hel van de concentratiekampen.

Wou men een boodschap meegeven ? Zo ja, welke (moreel, politiek, pacifistisch) ?
Net zoals *Ik was 20 in 1945*, wil het Museum van het Verzet pleiten voor verdraagzaamheid en voor eerbied voor de anderen, waarschuwen tegen de verleiding van totalitaire regimes en doen nadenken over het belang van de inzet voor, en van de verdediging van de democratische waarden. De getuigenissen tijdens de rondgang vormen de beste illustratie van die inzet en van de strijd die mannen en vrouwen op verschillende manieren en uiteenlopende niveaus, maar steeds op gevaar van hun leven, hebben gevoerd voor de verdediging van die essentiële waarden.

Op welke wijze werden de documenten gekozen ?

Vooreerst had het Museum van het Verzet tot doel een bestaande verzameling tot haar recht te doen komen, namelijk die van het Legermuseum. Aangezien die verzameling niet rijk genoeg was om alle themata die in het museum aan bod komen te illustreren, hebben wij een beroep gedaan op binnen- en buitenlandse documentatiecentra en musea. De voorwerpen

en documenten werden gekozen omwille van hun symbolische en emotionele waarde, hun suggestieve kracht en hun vermogen om een synthese te vormen van een maximum aan informatie. Telkens wanneer dit mogelijk bleek, hebben wij getracht een dialoog tot stand te brengen tussen de tentoongestelde voorwerpen en documenten, tussen de iconografie en de getuigenissen. Zo treft men in sommige vitrines voorwerpen aan die getuigenissen illustreren, zoals dat bericht op stof, dat werd verstuurd door de vader van Mevrouw Varenne, die in haar getuigenis vertelt hoe zij door middel van deze berichten die in de voering van het linnen werden genaaid, in contact bleef met haar vader die in Sint-Gillis was opgesloten.

Hoe werd de presentatie gestructureerd ?

De encenering versterkt de andere elementen van het museum, doordat ze de bezoekers onderdompelt in de sfeer van de gebeurtenissen. Ik geef even de grote lijnen.

In de eerste afdeling worden de aanwezigheid van de bezetter en zijn neiging om 'zichzelf af te beelden' aan de kaak gesteld met behulp van aanplakbiljetten, vlaggen, kentekens en uniformen die typisch waren voor het nazi-regime. De tweede afdeling, die gewijd is aan het dagelijks leven tijdens de bezetting, wordt metonymisch behandeld door decors die enkel zinspelingen maken. Elementen uit etalages van verscheidene winkels zijn opgenomen in de wanden van het museum en vormen momentopnames uit het dagelijks leven die impliciet een sociologisch beeld geven van de periode in kwestie.

Op het einde van die afdeling zien we een zeer realistisch weergegeven woonkamer, die de bezoeker onderdompelt in het da-

gelijks leven tijdens de bezetting. Achter een kast bevindt zich een geheime deur waarlangs de bezoeker in een andere wereld terechtkomt, in de wereld van de clandestiniteit en van het verzet. In dit derde deel wordt de clandestiniteit opgeroepen door duisternis, doffe kleuren en gesloten vitrinekasten waarvan de vensters op een grotere ruimte uitgeven. In de vierde afdeling, die gewijd is aan de repressie, zijn de vormen, de materialen en de inrichting zo bestudeerd dat ze een dramatische sfeer scheppen. Naarmate de bezoeker verder gaat, komt hij in een steeds kleinere ruimte terecht, wat gesymboliseerd wordt door het geleidelijk sluiten van de deur van een wagon.

Op het einde van de rondgang staat een laatste vitrine met een kaart van de concentratiekampen en hun tragische balans aan mensenlevens. Men ziet deze vitrine van zodra men de zaal van het verzet binnenkomt, zodat zij uitdrukking geeft aan het voortdurend dreigende gevaar. Aan het einde van de rondgang wordt een film over de kampen getoond.

Zowel de vorm als de affectieve en symbolische inhoud werden bestudeerd om achtereenvolgens uitdrukking te geven aan de gemeenschap, de wisselwerking, de onzekerheid, de clandestiniteit, de onderdrukking, de onmenselijkheid en tenslotte aan de overwinning van het individu.

Cécile Vanderpelen

Het Joods Museum van Deportatie en Verzet te Mechelen

Interview van Ward Adriaens, conservator, en van Maxime Steinberg, historicus

De jongste jaren heeft het doorgeven van de geschiedenis van de Endlösung aan de jonge generaties heel wat debatstof geleverd. Het ging daarbij meestal over de vraag of men voorrang moest verlenen aan de 'herinneringsplicht' - waarbij de herinnering per definitie het resultaat is van een constructie a posteriori van wat men zich van het verleden herinnert en vergeten is - ofwel aan een historische aanpak van dat verleden. Het Joods Museum van Deportatie en Verzet werd officieel ingewijd op 8 mei 1995 en in november 1996 opengesteld voor het publiek, dat er toegang heeft tot een didactisch instrument bestaande uit een combinatie van herinneringen en geschiedenis. Bij de uitwerking van het project speelden twee personen een belangrijke rol: Maxime Steinberg, die het geschiedkundig en pedagogisch ontwerp van het museum op zich nam en Ward Adriaens, de conservator van het museum.

Plaats, personen en financiering

De Mechelse Dossin-kazerne is een historische plaats, aangezien tussen 1942 en 1944 van daaruit meer dan 25.000 joden naar Auschwitz werden gedeporteerd. Nochtans werd ze pas zeer onlangs erkend als gedenkplaats. Want, zoals Maxime Steinberg noteert, "werd deze 'wachtkamer van de dood' na de oorlog opnieuw gebruikt als kazerne en als vormings- en opleidingscentrum voor jonge militairen, waarin - en dit moet worden benadrukt - ook jonge joden terechtkwamen, wier ouders van daaruit waren weggevoerd". Rond de jaren zestig ontstond er een joods geheugen, dat in België meer bepaald werd gevoed door de Unie van joodse

mer van de dood' na de oorlog opnieuw gebruikt als kazerne en als vormings- en opleidingscentrum voor jonge militairen, waarin - en dit moet worden benadrukt - ook jonge joden terechtkwamen, wier ouders van daaruit waren weggevoerd". Rond de jaren zestig ontstond er een joods geheugen, dat in België meer bepaald werd gevoed door de Unie van joodse

Gedeporteerden uit België, en werd de kazerne geleidelijk aan een gedenkplaats waar elk jaar een bedevaart werd gehouden. De gevel werd omwille van zijn architecturale waarde geklasseerd, terwijl het gebouw zelf in appartementen werd verdeeld. In de jaren negentig ontstond het idee om er een museum in te richten dat enerzijds de herinnering en de geschiedenis zou levendig houden ten overstaan van het opkomende revisionisme, en anderzijds uitdrukking zou geven aan de toenemende bewustwording van het specifiek Belgisch jodendom.

Voor Maxime Steinberg geeft de plaats waar het museum is gevestigd aanleiding tot bezinning over de historische betekenis ervan: "De Dossin-kazerne is tegelijk een historische plaats en een gedenkplaats. We moesten rekening houden met de historische plaats. De herinnering moest rond de historische betekenis van de plaats worden opgebouwd. En de herinnering, dat zijn mensen die zich herinneren en die rechtstreeks of onrechtstreeks betrokken waren bij die geschiedenis. Welke herinnering roept de Dossin-kazerne op? Een herinnering aan een verzamelkamp. Hoe moeten we dat anders zeggen? Moeten we zeggen dat de Dossin-kazerne, zoals ik heb gesteld en voorgesteld in het ontwerp, in de ware zin van het woord de 'wachtkamer van de dood' was, dat wil zeggen de plaats van waaruit de volgende halte de dood van 2/3 van de gedeporteerden was? Of moeten we het anders bekijken en zeggen dat de Dossin-kazerne de plaats was voor onherroepelijke deportatie? Omdat het laatste derde van de gedeporteerden, dat aan de genocide is ontsnapt en in de geschiedenis van de concentratiekampen treedt, zal omkomen tijdens zijn verblijf in die kampen en vooral op het ogenblik van de 'dodenmarsen'. Zodat er van die 25.000 gedeporteerden slechts een duizendtal zullen overleven, wat statistisch gezien

een te verwaarlozen aantal is. Zeggen dat Mechelen de plaats van een onherroepelijk deportatie was, betekent dat men enigszins de kolossale gebeurtenis verdonkeremaant die er de essentie van vormde: de deportatie en de moord op de meeste gedeporteerden, direct bij hun aankomst, nog vóór ze in het systeem van concentratiekampen waren opgenomen. En van deze massamoord is er per definitie geen enkele persoonlijke getuige. We moesten de valstrik van het 'uitroeiingskamp' vermijden, aangezien de uitroeiing reeds gebeurde vóór de mensen in het kamp kwamen. De Britse parlementaire commissie die na haar bezoek aan Buchenwald op 15 april 1945 een verslag opstelde, noemde Buchenwald een uitroeiingskamp. In pedagogisch opzicht moesten we die verwarring in de herinnering vermijden".

De oprichting van dit museum is op de eerste plaats het werk van de Unie van Joodse Gedeporteerden van België, evenals van het Centraal Israëlitisch Consistorie, waarvan het museum officieel afhangt. De twee voornaamste promotoren van de onderneming zijn Nathan Ramet, die als jongeman de kampen overleefde, en Germaine Fischler, die beiden bekende Antwerpse joden zijn, maar geen verantwoordelijkheid dragen in organisaties en sterk de stempel dragen van de orthodoxe cultus. De levensbeschouwelijke houding van deze bestuurders is niet zonder belang, aangezien zij verklaart waarom het museum de joodse kalender in acht neemt en gesloten is op vrijdagmiddag en zaterdag, waardoor de weekendbezoeken tot de zondag beperkt blijven.

Het museum kon putten uit verschillende financiële bronnen die de oprichting ervan hebben mogelijk gemaakt, o.a. een gift van de federale regering naar aanleiding van de herdenking van de vijftigste verjaardag van de bevrijding. De grote

verbouwingswerken werden gefinancierd dankzij privé-fondsen. De regering van het Vlaams Gewest heeft een in principe jaarlijks hernieuwbaar bedrag van tien miljoen frank gegeven voor de werkingskosten. In ruil daarvoor leeft het museum de taalwetgeving na en vervult het zijn administratieve verplichtingen. Het gaat hier dus om een Vlaams museum. Maar de invulling is drietalig: Nederlands, Frans en Engels. De provincie Antwerpen subsidieert het museum niet rechtstreeks, maar ondersteunt bepaalde activiteiten, meer bepaald het scannen van de door de *Sicherheitspolizei* opgestelde steekkaarten van joden, waarmee werd begonnen. De stad Mechelen, die het belang van het project als gedenkplaats en in toeristisch opzicht goed heeft begrepen, geeft 600.000 frank steun per jaar. En de Franse Gemeenschap tenslotte draagt bij tot de publicatie van pedagogische en didactische hulpmiddelen in de Franse taal. Dat gezegd zijnde, wijst de directeur van het museum, Ward Adriaens, erop dat er "geen geld teveel is" en hij hoopt binnenkort een beroep te kunnen doen op privé-fondsen.

Van bij het begin hebben de initiatiefnemers zich willen omringen met

specialisten: historici, een architect om de plaats in te richten en een museumkundige. Hoewel het wetenschappelijk comité in het begin uit verscheidene historici bestond, was het de Belgische specialist inzake de *Endlösung*, Maxime Steinberg, die geleidelijk aan werd belast met de geschiedkundige synthese waarop het museum is gebaseerd. Zoals Ward Adriaens zegt, "hebben we zo kunnen vermijden dat tientallen groepen en groepjes het woord zouden nemen. Zo hebben we het museum een eenheid kunnen meegeven. Het is Maxime die het heeft geschreven, die de documenten heeft gekozen die zich hier bevinden". Makkelijk heeft deze laatste het daarbij niet gehad: "Ik had een historisch concept, namelijk de *Endlösung*, maar bij de uitwerking van het scenario moest ik rekening houden met de museumkundige handicaps die bepaald werden door de plaats. Paul Vanderbottermet, de museoloog, van zijn kant, heeft rekening gehouden met de geschiedkundige eisen: "Ik werd niet enkel betrokken bij de uitwerking van het historisch concept, maar heb mij ook bezig gehouden met de invulling van elke stand en met de keuze van de documenten", aldus Maxime Stein-

Extreem rechts blijft een bedrijging vormen (Foto Joods Museum van Deportatie en Verzet - Mechelen).

berg. Het ontwerp van het museum is het resultaat van een werk van lange adem: twee jaar voortdurende samenwerking tussen een historicus en een museoloog, een volledige osmose tussen de vormgever en de “leverancier” van de inhoud.

Een bezoek aan het museum

Bijzonder aan de *Endlösung* was haar Europese dimensie. Zij gebeurde niet overal, noch op hetzelfde ogenblik en evenmin tegen hetzelfde ritme. Om die complexe werkelijkheid weer te geven zonder verwarring te zaaien, hebben de ontwerpers gekozen voor een verhaal met twee lagen, die overeenkomen met de twee verdiepingen van het museum.

Op de benedenverdieping wordt de weg nagetrokken die de Belgische joden aflegden vanaf de jaren dertig tot aan het einde van de oorlog. In de eerste zaal maakt de bezoeker kennis met de joodse gemeenschap van vóór de oorlog, met de oorsprong, de maatschappelijke kenmerken, de economische activiteiten en de diversiteit ervan. Dan komt hij in een zaal waar een beknopte beschrijving wordt gegeven van de opkomst van extreem rechts in Duitsland en in België - waarbij het minoritaire en voorbijgaande karakter van het verschijnsel in België wordt onderstreept - evenals een uitleg over het antisemitisme. Maxime Steinberg legt de nadruk op het feit dat hij wou ontsnappen aan de te veel verspreide opvatting over een racisme dat gericht was op het uitroeien van nutteloze rassen, maar liever “wou trachten de genocide te verklaren vanuit het antisemitisme, wat nog iets anders is dan racisme, namelijk een idee over de superioriteit van de joden als samenzweerders tegen de arisch-germaanse superioriteit. Het thema van het joods-bolsjewistisch complot staat heel centraal in de nazi-ideologie en de genocide speelt zich af rond dat thema.

(...) Dit is de kern van de boodschap. In het speciale geval van België, komt er xenofobie bovenop die ideologie: de joden in België zijn hoofdzakelijk buitenlandse joden”. Vervolgens maakt de bezoeker kennis met de jaren 1940-1942: de invoering van het statuut van de Belgische joden na de Duitse invasie. Zoals Maxime Steinberg uitlegt, “moet men tonen dat er een militaire bezettingsmacht bestaat. Men moet tonen dat er SS-politie is. Men moet Breendonk tonen, want men weet veel te weinig dat Breendonk tot aan de opening van de Dossin-kazerne een kamp voor joden was (...) Er wordt ook getoond wat het jodenstatuut was, namelijk een uitsluitingsstatuut. Het komt er hier niet op aan alle maatregelen gedetailleerd te bekijken, maar te tonen dat er een systeem van verbod en uitsluiting groeide”. Vanaf de zomer 1942 splitst het lot van de joden in België zich in twee. Ofwel ontsnappen ze aan de genocide en leven ze ondergedoken (ongeveer 50 % van hen) : in dat geval wordt hun leven in de illegaliteit beschreven. Ofwel worden ze gedeporteerd, en dan legt men uit hoe die deportatie gebeurde.

In de laatste zaal van de benedenverdieping staat een treinwagon die als symbool dient voor het verdere bezoek, waarvan de principes worden uitgelegd door Maxime Steinberg: “Daar hebben we ingespeeld op de breuk tussen de ruimten. Wanneer men de trap afgaat komt men op een andere plaats terecht. Zo bevindt men zich in de historische situatie, waarin de deportatie een breuk in tijd en ruimte betekende. Men komt op een andere plaats en in een andere chronologie van de geschiedenis. De gelijktijdigheid kan trouwens moeilijk worden getoond: er gebeuren uitroeijingen terwijl men in België bijvoorbeeld de aanwezigheid van joodse kinderen op school verbiedt. Maar de breuk van de genocide moesten we zeker tonen. Wanneer men naar beneden

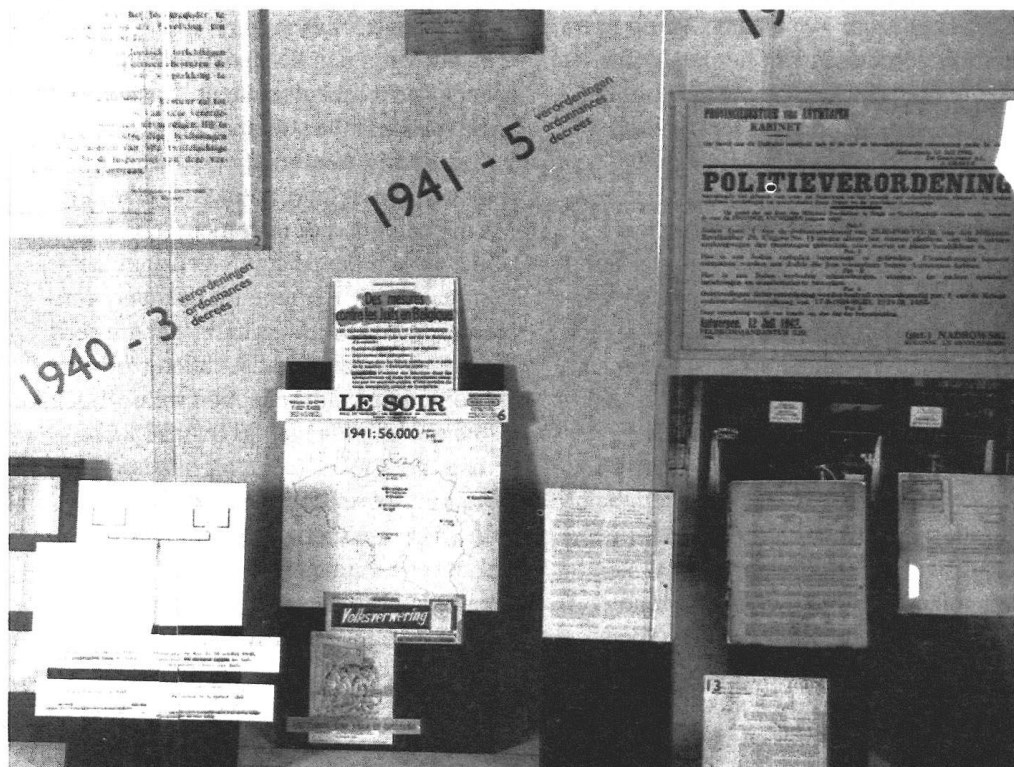
gaat - en de architect heeft de trap in trechtervorm ontworpen - treedt men de emotionele dimensie binnen, de nagedachtenis. Hoe is die ruimte ingericht ? Er worden twee aspecten van de genocide getoond: de slachting door de *SS-Sonderkommandos* van 2.700.000 joden met behulp van gas (met een zaal die symbool staat voor een gaskamer) en het fusillieren van 1.300.000 joden door de *SS-Einsatzgruppen*. Vervolgens komt men in een zaal die een beschrijving geeft van de omstandigheden waarin de gevangenen in de concentratiekampen leefden. En de genocide-ruimte wordt afgesloten met de bevrijding. Maxime Steinberg legt de nadruk op het feit dat hij heeft willen tonen dat "de bevrijding in september 1944 geen vreugdedag was voor de familieleden van de gedeporteerden". Daarom vindt men tegenover een foto van de bevrijding van Brussel een getuigenis uit die tijd over de angst van een echtgenoot en vader die niets weet over het lot van de zijnen. De volgende zaal is bekleed met foto's van kinderen en men hoort er een opsomming van namen, want : "Wat is genocide ? Het is het systematisch en weloverwogen doden van kinderen en gezinnen die volledig vernield en verwoest zijn".

In dit museum doorloopt de bezoeker chronologische maar ook emotionele stadia. Pas in de laatste zalen wordt de emotionele dimensie bewust ontwikkeld. Zo hoort men op het einde van het bezoek een overlevende van de kampen zijn droefheid uiten over de verdwijning van zijn kinderen bij de aankomst in Auschwitz-Birkenau. (Hier kunnen we wijzen op de dynamische manier waarop dit getuigenis werd behandeld: de bezoeker drukt op een knop, gaat zitten en 'luistert' dan naar de getuige). Dankzij die progressieve en gestructureerde manier waarop met de emotie wordt omgegaan, is het

museum erin geslaagd een emotionele benadering van de feiten te combineren met een meer rationele. Dat is ook een resultaat dat Maxime Steinberg op het oog had: "Woorden moeten de emotie structureren. Men moet beginnen bij emoties, maar er zich niet toe beperken. Men moet die emotie overstijgen en de reden van die emotie tonen. Dus heeft men woorden nodig. Het zou verkeerd zijn te denken dat de bezoeker spontaan woorden gaat vinden, vooral niet als het publiek hoofdzakelijk jong is".

Het museum beschikt niet over veel ruimte en de ontwerpers hebben dus uiteraard heel wat vindingrijkheid aan de dag moeten leggen om het oordeelkundig in te richten. Een van de vondsten in het museum is de manier waarop men een idee geeft van de massa die de 25.000 via de Dossin-kazerne gedeporteerden vertegenwoordigen, namelijk door met spiegeleffecten enkele gezichten herhaaldelijk te doen weerkaatsen in de zaal die aan die plaats is gewijd. Het individualiseren van de massa is trouwens een van de strategieën van de ontwerpers. Tijdens heel het bezoek aan het museum volgt men een bepaald aantal personen wier foto's steeds weerkeren bij de tijdstippen die structuur geven aan het bezoek. Maxime Steinberg is ervan overtuigd "dat de geschiedenis zich afspeelt in het lot van een bepaald aantal mensen" en hij toont aan de hand van deze methode dat "de persoonlijke en de grote geschiedenis elkaar raken".

Een ander middel om het gebrek aan ruimte op te vangen, was het gebruik van interactieve palen. Er zijn er vijf en men kan er de ruimte mee opentrekken. Maxime Steinberg is heel enthousiast over dit concentrisch schrift dat volgens hem beantwoordt aan de werkwijze van de historicus : "Het beeld is geen illustratie bij de tekst, maar het is de tekst

*Documenten als draagvlak van een boodschap
(Foto Joods Museum van Deportatie en Verzet - Mechelen).*

die op het beeld inwerkt. Het beeld is een getuigenis. Om de geschiedenis daarachter te vinden, moet men dus het beeld demonteren”.

Het museum als pedagogisch instrument

“Het eerste jaar hebben we 30.000 bezoekers gehad, waarvan 80 % leerlingen uit het middelbaar”, zegt Ward Adriaens. En hij voegt eraan toe: “Onderwijs is onze prioriteit”. In die optiek heeft het museum een dubbele pedagogische commissie gevormd, enerzijds met de Franse Gemeenschap en anderzijds met de Vlaamse Gemeenschap. In elk van deze commissies zetelen vertegenwoordigers van de inrichtende macht en van de inspectie van alle Belgische onderwijsnetten. Wat doen deze commissies ?

Zij ontwerpen de pedagogische modules: dossiers en opleidingen voor leerkrachten. Voor de leden van het museum is de opleiding van de leerkrachten essentieel, zoals Ward Adriaens zegt : “het museum is het hulpmiddel, maar de boodschap wordt overgebracht door de gidsen en de leraars”.

Samen met pedagogen probeert het museum een antwoord te geven op de deontologische problemen die de geschiedenis van de *Endlösung* doet rijzen: op welke leeftijd kan men de verschrikking ervan tonen en, vooral, hoe ? Voor Ward Adriaens is het niet noodzakelijk gegrond dat men spontaan enige reserve in acht zou nemen tegenover leerlingen van minder dan vijftien jaar. Hij was zeer onder de indruk van wat hij de ‘Lizin-ervaring’ noemt:

“Drie keer reeds heeft Anne-Marie Lizin hier alle leerlingen van het zesde jaar lager onderwijs uit alle onderwijsnetten uit Hoei samengebracht. Die bezoeken waren voorbereid en uitgewerkt. De leerlingen gaan niet in het deel van het museum waar men lijken ziet. Elke leerling heeft zijn pedagogisch dossier-tje en volgt een bepaalde familie tot aan de deportatie. Deze ervaring is in tegenpraak met ons eerste idee, namelijk dat we ons enkel konden richten tot leerlingen van de laatste drie jaar van het middelbaar”.

Het museum is overduidelijk didactisch opgevat: de geschiedenis wordt er ‘gedemonteerd’ in begrippen. Maxime Steinberg legt uit wat hij wilde: “het museum een vertrekpunt, een leidraad en een verklaring meegeven die zaal na zaal duidelijker wordt en zich ontwikkelt op basis van een aantal woorden. We gaan een verklaring geven, een zin die men moet onthouden met behulp van de woorden die men van stand tot stand ontdekt en waarmee men een reeks zinnen kan vormen”. Maar waar komen die woorden vandaan ? Dat is misschien het grootste succes van het museum: uit de documenten! Zoals Maxime Steinberg uitlegt, zijn de documenten de basis van de uiteenzetting en ze worden dan ook nauwkeurig bekeken: “Dat is iets wat ik op punt heb gezet met Paul Vanderbottermet: wij nemen het document en halen er een fragment uit, dat enkele essentiële woorden uit het document onder de aandacht brengt. Wanneer we bijvoorbeeld een anti-joods bevelschrift tonen, waarop ‘verboden’ en ‘verplicht’ staan, doen we die woorden duidelijk uitkomen en worden ze

daarnaast groter en in drie talen herhaald. We halen het fetisjisme uit het oorspronkelijke document. Dat het oorspronkelijke stuk niet altijd een origineel is, heeft niet veel belang. We maken sepiakleurige fotokopieën.”

Bovendien wordt er een encensering met verschillende foto’s gemaakt, een encensering “die tegelijk beantwoordt aan het historisch en het scenografisch concept. In bepaalde gevallen (bijvoorbeeld in de kelder) hebben we een foto waarop de personen naar links kijken, maar voor de encensering moeten ze naar rechts kijken; dan geef ik Paul Vanderbottermet toestemming om de foto om te draaien.” Maar hij voegt er nadrukkelijk aan toe: “Encensering betekent niet vervalsing !”

En Maxime Steinberg besluit : “Zoals het museum is opgevat en voor zover het in de huidige toestand blijft, vormt het een echt pedagogisch instrument dat het mogelijk maakt een symbolische en meta-historische kijk te overstijgen om direct in de geschiedenis te stappen. Door een geschikte opleiding van de leerkrachten (...) zal het mogelijk worden daadwerkelijk uit de tegenstrijdigheden te geraken die nog altijd worden verteld. (...) Ik denk dat dit deel uitmaakt van het maatschappelijk bewustzijn, dat er vandaag een uiteenzetting wordt gehouden over gisteren om een evenwicht te vormen tussen het heden en het verleden. Dit moet trouwens een multidisciplinair werk zijn. Men moet de *Endlösung* ont-doen van haar ideologische aspecten en een kritisch oordeel vellen over dat verleden. En het is dat kritisch oordeel dat kan bijdragen tot het maatschappelijk geheugen van vandaag”.

Cécile Vanderpelen

Ieper, *In Flanders Fields*

Inleiding

De interesse voor de Eerste Wereldoorlog is de laatste jaren opvallend vernieuwd. Nieuwe thema's werden bestudeerd en oude vraagstellingen geactualiseerd. De dagelijkse oorlogsbeelden uit ex-Joegoslavië, het lot van zijn burgerbevolking en het specifieke geweld tegen vrouwen doen de belangstelling voor de Eerste Wereldoorlog herleven. Op cultureel vlak hebben film en literatuur eveneens de aandacht gevestigd op de inzet van dit conflict dat de grondslag legde van de twintigste eeuw. Via herdenkingen heeft ook de overheid haar belangstelling voor het conflict getoond.

De ontwerpers van *In Flanders Fields* hebben perfect op de nieuwe vraag van het publiek ingespeeld. In april 1998 werd de nieuwe tentoonstelling geopend in de oude Lakenhal, op zichzelf al een plaats met symboolwaarde want verwoest

tijdens de Eerste Wereldoorlog en daarna in dezelfde stijl wederopgebouwd. De tentoonstelling kende een onmiddellijk succes. In zes maanden kwamen meer dan honderdduizend bezoekers naar deze nieuwe tempel gewijd aan de 'Grote (en laatste) Oorlog'. Volgens Piet Chiellens, bezieler van het project, kwamen de bezoekers hoofdzakelijk uit Vlaanderen en Nederland. Nochtans is de tentoonstelling uitdrukkelijk viertalig, zowel op de verklarende panelen als wat de getuigenissen betreft.

In de museumruimtes werden de nieuwste museologische technieken gebruikt, maar in de eerste plaats wil *In Flanders Fields* een sfeer creëren. De ontwerpers mikten vooral op emotie, een zienswijze die niet iedereen deelt. Bedoeling is de bezoeker midden in het gebeuren te plaatsen. Op-eenvolgend loopt hij tussen de gemobiliseerden, zit hij bij de frontsoldaten die

tijdens het Kerstbestand willen zingen, zelfs samen met de vijand, of heeft hij het gevoel te stikken bij gasaanvallen. De kijker wordt in het dagelijks leven van de Eerste Wereldoorlog gekatapulteerd. Meer dan één miljoen soldaten bevond zich in de 'Salient' van Ieper. Een half miljoen vonden er de dood. Maar het lijden was

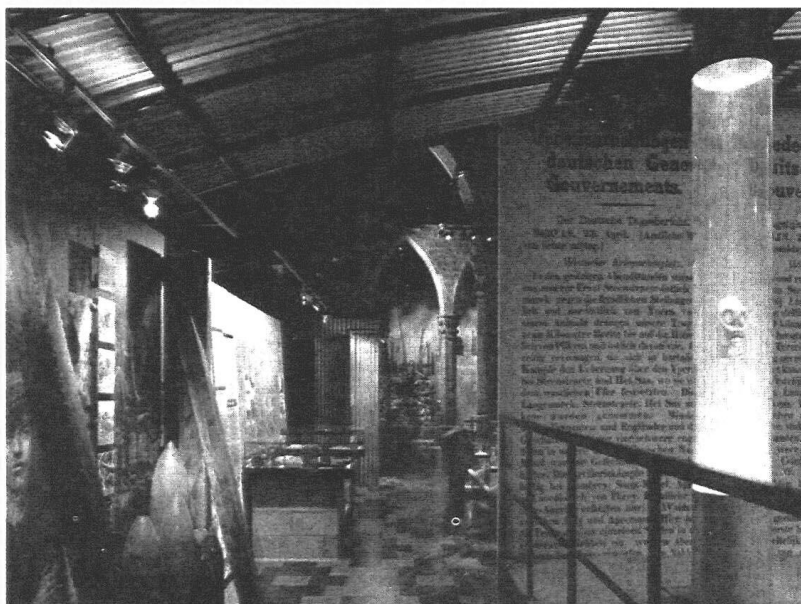

Het einde van de picknick. (Foto Diareeks : In Flanders Fields).

erger dan de dood. In een merkwaardige zaal wordt de bezoeker in het *no man's land* geprojecteerd. De kijker wordt de soldaat die lijdt, hijgt en radeloos schreeuwt. Het procédé is doeltreffend, verbazingwekkend, zelfs beangstigend. Moet het echt zo ? Zijn er geen

andere middelen om de gruwel van de oorlog aan te klagen of moet men aanvaarden dat enkel de confrontatie een bewustwording mogelijk maakt ? Is emotie het juiste instrument om gruwel aan te klagen of mag enkel reflectie tot deze bewustwording leiden ? Kan en mag een tentoonstelling tot stand komen via een veeleer cinematografische dan museologische aanpak ? Gaat het hier om een totaalspektakel dat zich van alle mogelijke kunstgrepen mag bedienen om zijn visie over te brengen ? Historici en museologen hebben hier ongetwijfeld uiteenlopende meningen over. Het zou trouwens absurd zijn om een unanieme visie van beide groepen voorop te stellen.

Een museum met een boodschap. Dat is ongetwijfeld het objectief van *In Flanders*

Allegorische voorstelling van het gebruik van gifgas (Foto Diareeks : In Flanders Fields).

Fields. Het gaat hier natuurlijk om de oorlog van 1914-1918 maar alle oorlogen, alle Sarajevo's en Hiroshima's worden hier aangeklaagd. Ieper wil het universeel symbool zijn voor het oorlogsdrama van de burgerbevolking en van de soldaten die in deze aarde kwamen vechten. Wij spraken met de ontwerper van het project, Piet Chiellens, over het ontstaan ervan, over de ideologische maar ook de meer commerciële motivaties. Piet Chiellens is geen historicus. Dit moet onderstreept worden, zonder daarom steriel corporatistisch te willen doen. Wat ons in het project aanspreekt is het feit dat Chiellens niet de voorzichtigheid van de historicus aan de dag legt. Hij verschuilt zich niet achter de onmogelijkheid tot een synthese te komen. Hij gelooft in de mens en denkt hem beter te kunnen maken.

Chantal Kesteloot

Interview van Piet Chiellens, projectverantwoordelijke

Hoe is het project van de tentoonstelling ontstaan en wie waren de promotoren ervan ?

Het project dateert van begin 1995, toen het nieuwe gemeentebestuur in zijn beleidsnota het voornemen opperde het bestaande museum grondig te renoveren, en dit om twee redenen : enerzijds het teruglopend bezoekersaantal en, anderzijds het verouderde concept dat niet meer beantwoordde aan een moderne kijk op 'oorlog en vrede'. Vrijwel meteen bleken zowel de Vlaamse Gemeenschap (Toerisme Vlaanderen) als het West-Vlaamse provinciebestuur in de zaak geïnteresseerd. Bovendien kon men rekenen op steun vanwege de EU en wat privé-fondsen.

Er waren dus ook privé-sponsors ?

Ja, want bedrijven uit de streek waren van oordeel dat wat goed is voor de regio ook voor hen wat kan opleveren. Zo vond b.v. Bellewaerde dat het wellicht van een eventueel groter bezoekersaantal in Ieper een graantje zou kunnen meepikken voor zijn pretpark. Ook het West-Vlaamse electronicabedrijf Barco deed aan wat we sponsoring in natura zouden kunnen noemen door de installatie van de projectoren in het museum op zich te nemen.

Kunt u die inbreng van privé-sponsors becijferen ?

Zij namen maar een relatief klein gedeelte van het totale budget voor hun rekening. De stad Ieper en de provincie kwamen elk met 42 miljoen frank over

de brug, de Vlaamse Gemeenschap met 22 miljoen, terwijl de EU en de privé-sponsors elk 8 miljoen ter beschikking stelden.

Dus een totaal budget van ongeveer 100 miljoen ?

Nee, het is meer. We zitten bijna aan 125 miljoen voor de hele investering.

En zijn er dan contacten geweest met historische kringen, oudstrijdersverenigingen ?

Niet met oudstrijdersverenigingen. Er werd wel een historische commissie opgericht die de zaak eigenlijk op de voet heeft gevolgd, om na te gaan of er geen flaters werden begaan.

Was dat een internationale commissie ?

Er zaten wel buitenlanders in, maar het was eigenlijk een commissie van vooral lokale historici. Van academische zijde was er Professor Luc De Vos, met daarnaast een aantal specialisten van de Eerste Wereldoorlog zoals die zich in deze regio heeft afgespeeld. Dat was trouwens het uitgangspunt : een museum maken dat de oorlog vanuit onze streek belicht.

Wat was de taak van die commissie ?

Die commissie moest waken over de correctheid van de inhoud.

Wat was uw taak ?

Het scenario helpen opstellen. Voor de realisatie ervan werd er een wedstrijd uitgeschreven.

Hoe ging men voor het uitschrijven van die wedstrijd te werk ?

Instellingen die vertrouwd waren met recente grote tentoonstellingsprojecten (Legermuseum te Brussel, Peronne, *Imperial War Museum...*) werden gecontacteerd om te weten met wie zij zoal hadden samengewerkt. Zo kwamen we uiteindelijk tot een lijst van 22 namen, waarvan er uiteindelijk zes werden geselecteerd. Vijf kwamen met een concreet voorstel.

Wie deed de beslissende keuze ?

Een internationale jury bestaande uit museumspecialisten, personen uit de toerismebranche en een aantal plaatselijke personaliteiten. De definitieve keuze viel op de Londense firma *Event Communications*, waarmee in augustus 1996 de eerste werkvergadering werd gehouden.

Was het eigenlijk de bedoeling een bepaalde ethisch-politiek-pacifistische boodschap tot uiting te brengen ?

Als stad die tijdens een oorlog volledig met de grond gelijk werd gemaakt, vonden wij dat we onze stem moesten verheffen wanneer het gaat om oorlog en vrede in de huidige wereld. Het nieuwe museum heeft een maatschappelijke rol te vervullen, namelijk meedoen aan de discussie over oorlog en vrede in de moderne samenleving. Dan moet je het museum dan ook zo gaan opvatten dat het daartoe kan bijdragen. Het is zeker geen louter historisch beschrijvend museum. We hebben vooral de mensen die op een of andere manier de oorlog beleefd hebben aan het woord willen laten.

Was het gebruik van getuigenissen van in het begin voorzien ?

Ja, dat stond in het oorspronkelijke scenario : de oorlog vertellen vanuit het standpunt van de mensen die de oorlog hebben meegemaakt. Elke oorlog zal wel zijn eigen oorzaken, zijn eigen strategisch verloop en zijn eigen technische mogelijkheden gehad hebben, maar het feit dat mensen een oorlog ondergaan en er het slachtoffer van worden, dat blijft altijd hetzelfde. Dat is ook de betekenis van de grote witte steen vooraan in de tentoonstelling. Dat zijn allemaal namen van steden die door het oorlogsgeweld vernield werden. Dat is een belangrijk statement. Het verhaal van Hiroshima en dat van Ieper is hetzelfde als je de mensen die de oorlog aan den lijve hebben ondervonden als uitgangspunt neemt. Daardoor kunnen ook jongeren zich met heel andere gebeurtenissen ergens in de wereld identificeren, omdat het telkens de gewone man en vrouw zijn die eronder te lijden hebben.

Eigenlijk is er een man-identificatie, veel meer dan een vrouw-identificatie ?

Ja, dat is wel zo. Wij hebben de vrouw zoveel mogelijk proberen aan bod te laten komen, maar meer dan dat zat er niet in. Ik bedoel : je kunt ook de geschiedenis geen geweld aandoen. We kiezen in onze personages ook voor vrouwen, maar dat waren ofwel gewoon burgervrouwen en kinderen die hier voor de oorlog woonden of verpleegsters. Maar : *that's it*. Meer dan dat zit er niet in.

Zal het museum nog wijzigingen ondergaan ?

Het is inderdaad de bedoeling wijzigingen aan de tentoonstelling aan te brengen, vrij snel waar het gaat om documenten en voorwerpen en zo mogelijk om de drie jaar willen wij hele secties van het museum veranderen.

De decors, daar zit heel wat symboliek in. Hoe werden die opgevat ?

Dat was natuurlijk het grote werk van de ontwerper, na samenspraak met anderen. De vraag was niet alleen hoe je tot die symboliek komt, maar uiteraard ook wat zijn de technische en grafische mogelijkheden en moeilijkheden. Hierbij speelde de ervaring en de creativiteit van de ontwerper een doorslaggevende rol. Wij hebben van onze kant sterk aangedrongen op een maximaal gebruik van de ruimte die de Lakenhallen boden,

zonder echter de structuur van het gebouw zelf geweld aan te doen.

Kreeg u kritiek te verduren en van welke aard ?

O ja, ze was vooral gericht op de emotionele aanpak van het onderwerp. Zij ging uit van voorstanders van een museale benadering die erop gericht is feiten en voorwerpen in hun juiste context te plaatsen, zonder enig oog voor emotionele connotaties. Wij schuwden daarentegen de grote emoties niet, vandaar dat sommigen zeiden : "Ja, maar dit is Disneyland, dit is geen museum meer !"

Wat verwacht u van de peilingen die u bij het binnen- en buitengaan verricht ?

Het gaat hier om een permanent bezoekersonderzoek.

EHIT

DE WAPENS

Terwijl de wapens steeds doeltreffender werden, veranderde de oorlogstactiek nauwelijks. Voor de meeste generaals was de frontale aanval met de bajonet nog steeds het toppunt van heldenmoed. Maar tegenover een muur van machinegeweren, kanonnen en howitzers was er maar één redding: zich ingraven in loopgraven, bunkers en onderaardse gangen.

12/12

MENU

Eten maken in een loopgraaf, 1915

Al klikkend kan men op een van de historische kiosken het volledige verhaal van de oorlog volgen (Foto In Flanders Fields. Museumgids, 1998).

Wie doet dat onderzoek en worden de te ondervragen personen lukraak gekozen ?

Op bepaalde uren van de dag houdt zich daar iemand mee bezig. Deze zomer waren dat allemaal jobstudenten. Die taak werd vanaf 1 oktober door de mensen van het museum zelf overgenomen. Zowel aan de in- als aan de uitgang worden bezoekers willekeurig uitgekozen om een korte vragenlijst, die slechts enkele minuten in beslag neemt, in te vullen.

Is het bespelen van de emotionele snaar de enige manier om de mensen bewust te maken ?

Niet de enige manier, maar wel de voornaamste. Je moet de mensen persoonlijk aanspreken. Je moet ze ergens kunnen raken. Een keer dat gebeurd is, kun je misschien een stapje verdergaan. Je kunt de eerste keer overdonderd zijn door het totale gebeuren en de tweede keer ga je misschien de CD-roms raadplegen of de tentoonstelling volgen in zijn traditionele opstelling, door al de panelen te gaan lezen en zo het hele verhaal te ontdekken. Dat ligt wel enigszins anders bij jongeren die geen enkele affectieve binding met het onderwerp hebben. Zij worden vooral door het emotionele aangesproken en dat blijft ook hangen, waardoor ze concreet kunnen beseffen wat oorlog en vrede in de wereld betekenen.

Welk publiek wilde u bereiken toen het project van start ging ?

Wel, men wilde hier eigenlijk vooral het aantal bezoekers verdubbelen, van 60.000 naar 120.000. In het verleden

toonden veel scholen belangstelling voor alles wat met de Eerste Wereldoorlog te maken had, maar de laatste jaren is die interesse, vooral aan Vlaamse kant, sterk gedaald, zonet verdwenen. We wilden dan ook dat belangrijke doelpubliek, de Vlaamse scholen, volledig terugwinnen opdat de schoolgaande jeugd vanuit haar eigen verleden iets zou bijleren, en daarin zijn we geslaagd. We hebben nu weer vlot reservaties vanuit het Vlaamse onderwijs.

Hebben jullie contact gezocht met de onderwijswereld ?

Wel, we werken al een paar jaar samen voor de V-dag van het Ministerie van Onderwijs. Naast de Dossinkazerne en het Vredescentrum in Antwerpen zijn we één van die sites waarop elk jaar een beroep wordt gedaan om die activiteiten i.v.m. V-dag te organiseren. En dat heeft zeker meegeholpen. Dit jaar in april vonden ze hier plaats en dat viel samen met de vooropening van het museum, waardoor 400 Vlaamse leerkrachten als eersten met het museum kennis konden maken. We werken ook altijd mee als we dat kunnen aan studiedagen van leerkrachten geschiedenis of Engelse literatuur tijdens de Eerste Wereldoorlog. Dat is heel belangrijk. Wat eveneens op stapel staat is een project om binnen de tentoonstellingsruimte de mogelijkheid om via de computer les te geven, uit te breiden.

Hoe is het met het internationaal publiek gesteld ?

Tot op heden (begin september 1998) telden we 110.000 bezoekers, waarvan 65.000 Nederlandstaligen, hetzij

ongeveer 56 procent. Vijfduizend van hen waren Nederlanders, wat toch een onverhoopt succes is.

Wat met de andere nationaliteiten ?

We krijgen uiteraard veel bezoekers uit Groot-Brittannië, maar ook de Canadezen, de Australiërs en de Nieuw-Zeelanders komen hier in grote getale over de vloer.

Die kwamen voordien ook al ?

Jazeker. Gewoonlijk bezoeken ze niet alleen het museum, maar reizen ze ook het hele voormalige westelijk front af. Zij maken ongeveer 30 à 35 procent van het totaal aantal bezoekers uit. Wat meteen betekent dat Franstaligen eigenlijk de grote afwezigen zijn. Duitsers hebben we ook, maar dat gaat misschien om 1 procent of zo, en dat zijn allemaal individuele bezoekers.

Wat het commerciële aspect betreft, hebt u daar enig zicht op ?

Wij hebben daar een beetje zicht op. Alles moest van nul starten, dus ook dat. Inzake merchandising is er, naast enkele gadgets voor de schoolgaande jeugd, vooral de verkoop van boeken over en uit de Eerste Wereldoorlog. Dat verheugt ons ten zeerste, want dat sluit goed aan bij de filosofie van het museum. Je kunt de getuigenissen als het

ware in pocketformaat mee naar huis nemen, waar je over wat je in het museum hebt beleefd en gezien kunt voortmijmeren. Zo zijn er b.v. leerkrachten Engels die de oorlogsliteratuur die ze in het museum vinden niet alleen in hun taallessen gebruiken, maar ook voor vredeseducatie.

En de filmfragmenten die vertoond worden ? Zijn het allemaal historische beelden ?

Neen, er zit fictie bij. Daar hebben we trouwens een grote discussie over gehad. Alle nieuwe beelden hebben we oorspronkelijk ook in kleur gedraaid. Het is pas bij de afwerking dat wij hebben beslist om het bij zwart-witbeelden te houden.

En de klank ? Geïnspireerd door getuigenissen ?

Ja, daarvoor lieten wij ons leiden door getuigenissen.

Het thema van de verschillende bij de oorlog betrokken nationaliteiten komt weliswaar aan bod, maar werd niet uitgediept.

Neen, en dat is het eerste wat moet veranderen. Het gedeelte dat b.v. handelt over het aandeel van de Indische soldaten moet aangepast en uitgebreid worden.

Chantal Kesteloot

Een historicus goed gebruiken

Van de historicus als partner tot de historicus als alibi

Ik heb er reeds op gewezen hoeveel er de jongste jaren van historici gebruik wordt gemaakt en niemand uit het vak zal dat betreuren. Een recente polemiek omtrent het werk dat als eerbetoon aan koning Boudewijn was bedoeld, heeft de vinger gelegd op het probleem van de wetenschappelijke vrijheid, die de historicus geniet bij werk op bestelling. Er is nog een ander geval, dat van de 'wetenschappelijke comités' of 'begeleidingscomités' waaraan wij dikwijls onze naam moeten verbinden als een soort waarborg voor verwezenlijkingen waarbij wij in feite weinig of helemaal niet betrokken zijn.

Het contrast dat de tegengestelde ervaringen van het Museum van Mechelen en het Legermuseum bieden, is in dat opzicht verhelderend. Eerst en vooral moeten wij benadrukken dat het Legermuseum buiten schot blijft, want de Hoofdconservator en heel zijn team waren eerder slachtoffers van een systeem dat hen werd opgelegd. Op een tegenover hun instelling verantwoorde manier hebben zij getracht en zijn er ten dele in geslaagd de grootste vergissingen recht te zetten. Achter de hier met begrijpelijke voorzichtigheid geformuleerde woorden van Patrick Lefèvre, schuilen heel de beroering en alle emoties die deze wederwaardigheden hebben veroorzaakt.

Waarover gaat het? Wij wijzen op de onsamenvangende beslissingen die door bepaalde overheden werden genomen onder invloed van druk die langs allerlei kanten kwam en die men moest pogen op

te vangen zonder verder rekening te houden met de op te lossen problemen. Wij wijzen ook op de overweldigende commercialisering van de wetenschapsbeoefening. De uiteenzetting omvat verschillende luiken, maar niet noodzakelijk in chronologische volgorde.

Eerste luik

Een in 1982 opgerichte VZW uit de middens van het verzet en de deportatie vroeg zeer terecht haar museum. Een minister van Landsverdediging liet mogelijkheden doorschemeren om dit te verwezenlijken in de schoot van een instituut waarover hij de voogdij had, namelijk het Koninklijk Legermuseum. Maar binnen dat laatste ontstond het zeer mooie project van de Bordiau-hal, waarvan Patrick Lefèvre de wederwaardigheden vertelt. Als drijvende kracht achter die mooie droom, betrok hij het SOMA (toen nog NCWOII) bij de voorbereiding voor de periode van de Tweede Wereldoorlog. Het project van de VZW bleef hangende.

Voor Patrick Lefèvre, die ondertussen Hoofdconservator werd, vertegenwoordigde dat project een enorme investering in tijd en, voor Landsverdediging, in geld. Maar toen hij dacht zijn doel te bereiken, werd het project gewoonweg in volle vlucht afgeschoten en geannuleerd door een beslissing van diezelfde Landsverdediging. Misschien was de beslissing gegrond, maar in alle geval onvoorzien en overhaast... maar daarover gaat het niet.

De regels zijn immers veranderd; het succes van *Ik was twintig* heeft de weg geopend voor handelsfirma's die gespecialiseerd zijn in evenementen en het uitbouwen van tentoonstellingen. De ingezette bedragen lokken een sterke en meedogenloze concurrentie uit. Winstbejag wordt primordiaal, wat de verschillende wederwaardigheden verklaart die tot die bruuske stopzetting van het project leidden. Met die strijd hadden inhoud, geschiedenis en historici weinig of niets te maken.

Tweede luik

Terwijl het project voor de Bordiau-hal nog op de sporen stond, kreeg het Comité Pro Museo Judaïco van de federale regering 10 miljoen voor het museum van Mechelen, een aanvullend bedrag op een budget dat in totaal ongeveer 50 miljoen moet bedragen. De woede, en dat is zacht uitgedrukt, in verzetskringen zette de ministeriële telefoons roodgloeiend. Hals over kop, zonder het minste onderzoek naar behoeften noch mogelijkheden, werd eenzelfde bedrag toegekend aan de verzets-VZW voor een museum dat eigenmachtig moest worden ingericht... in het Koninklijk Legermuseum. Dat bedrag werd even ongevraagd en onbesuisd uit de zakken van de Minister van Wetenschapsbeleid gehaald.

De plannen van de VZW hielden weinig verband, en dat is opnieuw zacht uitgedrukt, met de dromen van het grote museum van het KML. Maar opgetogen over het doel dat eindelijk in zicht komt, werd de VZW veroverd door... jawel, de «specialisten» die des te overtuigender zijn naarmate zij hopen op de toewijzing van de Bordiau-hal. De 10 miljoen maken een bijzonder flink aantal kleintjes. Er

kan dan ook iets worden gedaan als voorgerecht. Maar zonder nutteloze kosten, en wat is er voor het maken van een geschiedkundige tentoonstelling nuttelozer dan een historicus ? Men doet het dus zonder, ook al stelt men hen veel vragen, zonder meer : het zijn immers geen vakmensen.

Tussen bepaalde naïeve of verblinde leden van de VZW en de commerciële firma komt het tot een verloving.

Derde luik

Wetenschapsbeleid, dat willens nillens die 10 miljoen moet ophoesten, treft de noodzakelijk geachte voorzorgen. Een Begeleidingscomité zou de kwaliteit en de wetenschappelijke waarde van het lopende project beoordelen. Zonder het advies van dat comité zal er geen overheidsgeld worden besteed. Dat het is samengesteld uit leden van de VZW, historici en vertegenwoordigers van de administratie, zal een waarborg zijn voor het evenwicht ervan.

Maar de verloving wordt voltrokken; op straffe van voor echt onopgevoed door te gaan, moet er wel een huwelijk volgen. De VZW krijgt toestemming om het contact met de vakmensen te ondertekenen. Het zijn dan ook deze laatsten die de lijsten van rubrieken, de lijsten met voorwerpen, de droge opsomming van feiten en dingen zonder duiding noch betekenis zullen maken. Wat is de juiste reactie tegenover zulk een nomenclatuur ? Het Begeleidingscomité mag algemene ideeën naar voor brengen en ervoor zorgen dat bepaalde clausules van het contract meer nadruk krijgen,

maar voor de rest is alles in handen van de vakmensen.

Het Wetenschappelijk Comité van het Museum neemt dan dapper de fakkel over en vergadert elke maand om te trachten controle uit te oefenen op de enscenering van een scenario dat... een scenario waarvan... niemand een plan heeft gemaakt. Maar ook dan nog, speelt het een defensieve en beschermende rol : vergissingen vermijden, hier en daar ingrijpen, het ergste verwijderen. Verkrijgen dat een historicus - wel, wel ! - de tekstpanelen schrijft. Het initiatief kadert niet in zijn functie noch in zijn mogelijkheden. Overbelaste universiteits-professoren worden betrokken bij een project dat niemand van hen heeft ontworpen, maken bijzonder veel tijd vrij om brandweerman te spelen. Zo gebeurt het dat zij drie weken vóór de opening, samen met het opnieuw in het leven geroepen Begeleidingscomité, de werf bezoeken die zij leiden, alle enormiteiten kunnen vaststellen, akte nemen van een tentoonstelling waarvan de algemene oriëntatie heel betwistbaar is en waarvan de betekenis en de boodschap omzeggens nihil zijn. De vakmensen hebben willen tonen, niet doen begrijpen. Dat is normaal, begrijpen is hun vak niet.

De dikwijls scherpe bemerkingen van de historici worden aanhoord met de laatdunkendheid waarvan "zij die het weten" dikwijls blijken geven tegenover de sukkelaars die er niets van kennen. Bij de opening wordt er door het KML een

indrukwekkende lijst van aan te brengen correcties en aanvullingen opgesteld, maar die wordt zeer slecht onthaald of ronduit geweigerd, want ondertussen hebben de vakmensen naast de grote opdracht gegrepen en dat prutsmuseum-pje interesseert hen niet meer...

Historici als alibi, historici als brandweermannen, slachtoffers van de onsamenhangende beslissingen die werden genomen en van de commerciële impact - was dat echt onvermijdelijk ? Was het onvermijdelijk dat het KML-team achteraf veel energie zal moeten opbrengen, nu het eindelijk de volledige verantwoordelijkheid kreeg voor het project ?

Helemaal niet. Mechelen bewijst het tegendeel. Historicus en decorontwerper hebben elkaar aangevuld voor een door de historicus ontworpen project. Eerst werd de betekenis gegeven, en daarna heeft de decorontwerper de beste manier gezocht om die betekenis te tonen en te doen verstaan. Op zijn beurt heeft de historicus zich dan geschikt naar de ideeën en de verzoeken van de decorontwerper om zijn boodschap nog beter te doen begrijpen, met de grootste creatieve vrijheid. Een lang en volgehouden werk. De decorbouwer was ook een vakman, een heel grote meneer in zijn beroep. Maar het is juist daardoor dat hij die osmose met de historicus tot stand kon brengen en dit werktuig van uitzonderlijke kwaliteit maken.

José Gotovitch

ISSN 0772 - 120 X